د پښتو ټولنې د نشراتو لمبر (۶۵)

پښتو سندرې

ليکونکی
گل پا چا «الفت»

د پښتو ټولنې مبصر او د صحافت او تا ٔليف
د خانگو آمر

کابل- ۱۳۲۵

عمومی مطبعه

فهرست

موضوع	مخ	موضوع	مخ
د کتاب ښودنه	ا-ج	دو موسيى اخندزاده	۱۴۷_۱۴۵
د مطلب ته را بلنه	۳_۱	ملا صيام الدين واعظ	۱۵۰_۱۴۷
په مقصد پيل	۱۶_۴	د ساز او سرود بدلې	۱۵۲_۱۵۱
د روښانيانو دوره	۱۸_۱۷	صفت خان	۱۵۳_۱۵۲
ميرزا خان انصارى	۲۳_۱۸	ليونى محمد جى	۱۵۴_۱۵۳
دولت نوحانى	۲۷_۲۳	سيد کمال	۱۵۷_۱۵۵
د خټکو دوره		صالح محمد	۱۵۸_۱۵۷
خوشحال خان	۳۸_۲۸	محمد دين	۱۵۹_۱۵۸
عبدالقادر خان خټك	۴۳_۳۹	توکل	۱۵۹
د مهمندو دوره		ميرا	۱۶۰
رحمان بابا او حميد	۶۸_۴۴	نوروز	۱۶۰
پسله ۱۱۰۰ ځخه		درمحمد ځاځى	۱۶۱
يونس موسى خيل	۸۱_۶۹	احمدګل	۱۶۲
پير محمد کاکړ	۹۵_۸۲	لنډۍ	۱۷۲_۱۶۳
کاظم خان شيدا	۱۰۸_۹۶	د شاعرانو قضاوتونه	۱۷۳
عليخان خټك	۱۲۰_۱۰۹	خوشحال وايي	۱۷۴_۱۷۳
عبدالرحيم هوتك	۱۲۷_۱۲۱	شيدا وايي	۱۷۴
احمد شاه بابا	۱۳۲_۱۲۸	يونس وائي	۱۷۴
د علماً اشعار	۱۳۳	على خان وائي	۱۷۴
ميا عبدالکريم	۱۳۴_۱۳۳	د پير محمد کاکړ قضاوت	۱۷۵
مراد علي صاحبزاده	۱۳۶_۱۳۵	د ميرزا حنان رايه	۱۷۶_۱۷۵
علامه حبيب الله	۱۳۹_۱۳۶	د شمس الدين رايه	۱۷۶
ملا عبدالباقى کاکړ	۱۴۵_۱۳۹	د عبدالله محزون نظريه	۱۷۷
		د رضوانى قضاوت	۱۸۷_۱۷۷

د کتاب ښودنه

دا کتاب په۱۳۲۳ کښې د حمید د اشعارو تر اوومې نمونې یعنې د کتاب په اوسنیو مخو تر (۶۰) صفحو لیکل شوی و، او د کال په مطبوعاتي جوائزو کښې یې د ښاغلی وزیر اقتصاد لمړی جائزه په پښتو تالیفاتو کښې واخستله.

سږ کال چه د کتاب د چاپولو وار راغی نو د کتاب د تکمیل د پاره ور پسې نورې برخې هم ولیکل شوې او کتاب تقریباً یو په درې زیات شو.

پدې کتاب کښې د پښتو غوره او منتخب اشعار او هر ډول سندرې ټولې شویدي مگر یواځې منتخب اشعار ورته نشو ویلی ځکه چه په اشعارو باندې ادبي تبصره هم شویده او د ادبي انتقاد روح هم پکښې لیده شي، د پښتو سندرو تاریخ هم پکښې په اجمالي ډول پروت دی او د شاعرانو مقابله او موازنه هم په صریح او غیر صریح ډول تر یوه حده شویده.

پدې کتاب کښې د پښتو شعر د تاریخ په لحاظ له (۱۳۹ هجري) څخه تر (۱۳۰۰) پورې له نظر لاندې نیول شویدی. او د دې لامله چه د پښتو شعر سیر او تحول له هغه وخته تر دغه وخته پورې معلوم شي د یوه شاعر په یوه شعر هم اکتفا شویده.

د ادبي تبصرې او شعري تحلیل په لحاظ د پښتو شعر د نوعیت په اعتبار په درې دورو ویشل شوی چه د روښانیانو دوره، د خټکو دوره، د مهمندو دوره ورته ویل شویدی او دغه هره دوره د کتاب باب بلل کیږي.

د کتاب په آخر کښې دوه بابه نور هم شته چه یو باب د علماۓ او روحانیونو اشعار دی او بل ته د ساز او سرود بدلې ویل شویدی.

په دغه هر باب کښې چه څو تنه شاعران راغلي دي د لویو او وړو فصلونو حیث لري.

پدې شاعرانو کښې چه د چا قلمي یا چاپي دیوان لاس ته راغلی دی په هغه باندې مفصل بحث شوی او شاعري یې تر یوه حده چه وخت اجازه راکوله څېړلی شویده.

پدې جمله کښې د پښتو یو ښه شاعر اشرف خان هجري چه دیوان یې نه و بیخي پاته شو ځکه چه په یو څو نمونو باندې ما په ده څنګه چه د یو ه لوی شاعر حق تقاضا لري څه نشو لیکلی او په نیمګړی بیان ما ونه غوښتل چه د پښتو مهم شاعر عادي او معمولي شاعر

معرفي شي. د عبد القادر خان په برخه کښې هم ددې لامله چه وخت تنګ و او کارونو اجازه نه راکوله څنګه چه زما زړه غوښتل هغسې و نشوه او په لږو لیکلو اکتفا وشوه.
زه باید دلته اقرار وکړم چه ما هیڅکله دومره وخت او فراغت ندی موندلی چه د یوه کتاب د لیکلو او تتبع د پاره کافي وي.
کوم شاعران چه پدې کتاب کښې د هغوی د اشعارو نمونې راغلي دي دادي:
امیر کروړ- شیخ رضي- نصر- بیټ نیکه- شیخ اسماعیل- خربښون- شیخ اسعدسوري- شیخ متي- قطب الدین بختیار- میرزا انصاري- دولت- خوشحال خان خټك- عبدالرحمن با با- عبدالحمید مهمند- یونس موسی خیل- پیر محمد کاکړ- کاظم خان شیدا- علیخان خټك- عبد الرحیم هوتك- احمد شاه با با- میا عبد الکریم صاحب- مراد علي صاحبزاده د کامې- علامه حبیب الله قندهاري- ملا عبد الباقي کاکړ- د موسیی آخوندزاده صاحب-ملا صیام الدین واعظ- صفت خان د چپرهار- لیونی محمد جي د پکلی- سید کمال د شګی- صالح محمد- دین محمد د نو ښار- توګل د ښپوې- میرا اپریدی- نوروز- در محمد ځاځی- احمد ګل د ګلائي مومند چه ټول (۳۸) تنه کیږي.
وروسته تر دې د پښتو څو غوره او منتخبې لنډۍ راغلي دي او ورپسې د شاعرانو قضاوتونه د پښتو شاعرانو په باب کښې را اخستل شوی.
دا کتاب د دې لامله چه مسلسل نه دی طبع شوی او د کابل په مجله کښې یوه یوه برخه نشر شویده مونږ ونکړای شو چه تصحیح ته یې پخپله ځان و رسوو ځکه ډیرې زیاتې طباعتۍ غلطۍ پکښې پاته شوی او غلط نامه ئې هم ډیره لویه شوه. دا کتاب که څه هم په اصل کښې یو ادبي اثر دی چه د ذوق او بدیعې حس پاللو خدمت کوي یو اخلاقي رهنما هم کیدی شي او لږ لږ سړی له عرفان او تصوف سره هم آشنا کوي د بلند همتۍ او بلند نظرۍ تعلیمونه، د حق او حقیقت خوا ته ترغیب او د معنویت خوا ته رابلنه هم پکښې شته او امید کیدای شي چه لوستونکی په خپلو افکارو او خیالاتو یو ښه تغیر او تحول محسوس کړي.
که څوك غواړي چه د پښتو له شعر او پښتنو شاعرانو سره آشنا شي، د زړه د اطمینان او د روح د خوشحالۍ د پاره څه وموميٍ، د دنیا له ښو او بدو او د انسانیت له مدارجو خبر شي ددې کتاب په اشعارو کښې دې غور وکړي او له شعر سره دې مینه پیدا کړي وایي چه ډاروین د طبعیاتو لوی عالم یو وخت ډیر تاسف کاوه چه زه اوس له اشعارو خوند نشم اخستلی او زما دماغ لکه یو ماشین داسې دی چه په دنیا کښې د قوانینو په جوړولو

مصروف دی، دې نوموړی عالم دا هم ویلی دی چه د ذوق او بدیعې حس بایلل د بشري سعادت بایلل دی.

که سړی ښه فکر وکړي په رښتیا چه سعادت له یو ذوق او بدیعې سره تړلی دی او د انسان ټوله خوشحالی‌له ادبي ذوق او ادبي احساس څخه نشأت کوي، نو که چېرې دا کتاب د ذوق و احساس په روزلو او ویښولو کښې څه برخه واخستلی شي دا به زما په خیال یوه لویه معنوي ګټه وي چه د شعر و ادب په لمن کښې یې مومو او د مملکت سعادت پکښې وینو

بسم الله الرحمن الرحيم

مطلب ته را بلنه

که د دنيا د نيمګړی بازار له شور و غوغا نه لږ څه لرې شو، که د غرو دزرکو او دبڼ د بلبلو آواز ته غوږ کښېږدو، که د جړوبيو او آبشارونو شورو فرياد ته ښه ځير شو او د رڼو ستورو د سترګکونو په معنی وپوهېږو، که د زمانې يادداشتونه را برسېره کړو او سترګې وغړوو، پدې شنو ناوونو او ښکلو درو کښې د پښتو ډېر شاعران وينو چه لکه سرشار آبشارونه د خپلو اوښکو له کاروان او شورو فرياد سره تېر شويدي چه تر اوسه ئې آوازونه پدې پاکه هوا کښې ګرزي او د آسمان په شنه ډنډ کښې غوټې وهي.

پدې غرو او رغو کښې ډېرې د سورنارې لکه د شپنو شپېلۍ اوچتی شوی چه اوس هم زړکې وريسی ځان له ګرنګه ولی او د هوا کوترې وريسې ترورې ګرزی.

هندوکش او سپين غر تر اوسه پوری همغه نارو ته ګوش به آواز ولاړ دي او د آسمان په لمنو کښې وريسی څار کوی، د مشرقي تورغر او د تيرا سوی غرونه د همدوی په غم کښې تك تور او لوغړن له تاوه ډك ښکاره کيږی، سيندونه او دريابونه په همدوی پسې شپه او ورځ ناقراره دی، د کسې غر د همدوی په مناجاتو او رازونياز د خدای په دربار کښې په قيام ولاړ دی. د سوريانو او غوريانو کروړان او پهلوانان په همدغو نغمو کښې راته ځان ښئ د روښانه فکرو خاوندان په همدغو شاعرانه نغماتو کښې را سره خبری کوی او په همدغه عالم کښې د خپلو توريااليو او ننګيالو په نامه خوشحالېږو او رحمانی تعليمونه اروو.

مونږ له ډېر وخته را ايسې شعر او شاعران لرو چه خانان او قلندران، پاشاهان او اميران، پيران او بابا ګان پکښې وينو او افتخار پرې کوو. کوم شی چه مونږ ته له خپلو پلرو او نيکو، مشرانو او پادشاهانو، فقيرانو او قلندرانو پاته دی او هر څه پکښې شته هغه بايد د قدر او قدر منو په نظر وګورو.

هر څه چه غواړئ او په هر شی پسی چه ګرزئ په دغو الهامی نغمو او پښتو سندرو کښې پيدا کيږی. د پاك خدای مينه او محبت، د ښايست او ښکليتوب ستاينه، د عشق ناقراری او لېوالتيا، د عقل سر ګردانی او حيرانتيا، د سپينې تورې ځل او بربښنا، د ايمان ټينګوالی، د معرفت اسرار، حکيمانه لاربښودنی، د صوفيانو نغوتې، د پادشاهانو درب و

دروب هر څه راته پکښې خپل ځان ښئ او پوهېږو چه زمونږ پخوانیو او اسلافو هر راز شعور درلود او په هر څه ښه پوهېدل.

کله چه مونږ پټې سترګی او په درانه خوب ویده وو، کله چه مونږ د خپلو په قدر نه پوهېدو او پردیو سندرو ته به خلقو نخل، کله چه زمونږ رباب ماته او بې سره و، له خپلو شاعرانو بی خبره وو او د خپل باغ و بڼ د بلبلو په ژبه هم نه پوهېدو، اوس هغه د غفلت دوره تېره شوه، او زمونږ په ادبی نهضت کښې دومره رڼا پیدا شوه چه په دولسو پېړیو کښې یعنی د دوهم هجری قرن تر اوایلو پورې د شعر او ادب او پښتونولی کروران او پاخه استاذان وینو، او په دغه رڼا کښې راته هر راز ښکلې نورانی څېرې ښکاره کېږی او ویلی شو:

په هر وخت کښې وه زمونږه ډیوه روښانه درویزه کړي هر چا زمونږ له خوانه

نو که چېری له دغی روحی غذا او آسمانی الهاماتو سره څه مینه لرئ یا غواړئ چه د روح او زړه، ذوق او فکر پالنه او روزنه وکړئ، دا اشعار په وارو وارو او په غورو فکرولولئ مګر په خوارو سترګو او د عدم اعتنا په نظر ورته مه ګورئ، ځوك چه په دغه مرض اخته وی هغه پدې خوند نه پوهېږی او نه ورځنی څه فایده اخستلی شی، لکه چه یوه سمسور باغ او ښکلی ګلزار ته ډېر د هوا مرغان راښکته کېږی مګر کومه برخه چه بلبل او بورائی د ګلو په ننداره کښې لری ښائی چه نور ډېر مرغان ئې ونلری، انسانان هم ټول په دغه برخه کښې یو راز نه دي او لکه چه خوشحال خان خټك وائي:

دوه سړي په باغ کښې ګډ شي یو ګل ګوري دویم ګرزي په طلب د خارو خس

ځوك د ګلو سیل کوي او ځوك پکښې خس و خاشاك لټوی، د ځینو سترګې پټې کړی وی او هېڅ نه وینی، ځینی نور په هره شنه پاڼه کښې د معرفت دفترونه لولی، په شعر او وینا کښې هم ځینې داسی لطایف او خوندونه وی چه غافلانو او بی اعتنا خلقو ته ځان نه ښئ او هر ځوك ئې نشي لیدلی.

دا خبره ماته د اشعارو د انتخاب په وخت کښې څو څو ځله په تجربه معلومه شوېده چه په سرسري نظر راته ځینی بیتونه عادی او معمولی واېښېدل مګر په حقیقت کښې هغسی نه و، چه یو مثال ئی اوس هم راته یاددی او هغه د عبدالقادر خان دا بیت دی:

وائی چه وبال دی چه نظرو ښه مخ ته
ما په دواړو سترګو قبول کړی دا وبال دی

که څوك د عبدالقادر خان ديوان داسې لولی لکه چه د صرفمیرګردان کوی یا په بی اعتنائی ورته ګوري دا بيت به ورته محض خبره ښکاره شی مګر همدغه ساده خبره یو شعری لطف لری چه هغه په دواړو سترګو قبلول دی ځکه چه دا محاوره دلته اصطلاحی او حقیقی دواړه معنا وی افاده کولی شی او وروسته تر لږ التفاته معلومیږی چه د دیدن په وخت کښې دا مصرع ویل (ما په دواړو سترګو قبول کړی دا وبال دی) څه حقیقی کیف لري.

په مقصد پیل

هر ملت چه ژبه لری او ګړېږی هغه شعر او ادب هم لری که مونږ د دنیا مختلف قومونه او هیوادونه ولټوو په هر ځای او هر ټېر کښې وحشي وی که مدنی، ضعیف وی او که قوی، عالم وی او که جاهل، بډای وی او که فقیر شعر او ادب مومو او څو تنه شاعران پکښې پیدا کولی شو ځکه چه شعر د انسان په طبیعت او خټه کښې اغېزل شوېدی او دنیا پخپله هم په حقیقت کښې یو شعر دی له کوم وخته چه انسان په ژړا او خندا پوهېدلی او د تعجب احساس پکښې پیدا شوی د شعر نغمه هم اوچته شوی او د دنیا په ګلزار کښې په مینه مست بلبلان پیدا شویدي مګر دا نغمه وخت په وخت د ژوندانه له تغیراتو او تحول سره بل راز شویده او ډېرې مرحلې وربانديې راغلی دی یعنی په لمړیو وختو کښې شعر یوازی د اعجاب، او احساس او بدیعی خیالاتو سندره وه وروسته چه په انسانی جمعیت کښې د اغراضو او مقاصدو نیلی وځغلېدی او د ځینو مطالبو دپاره راز راز علل او سببونه وپېژندل شوه شعر هم تحول پیدا کړ او د ځینو مراعاتونو په اثر کښې له خپل محور څخه وخوځېده یعنی د اجتماعی حیات او ژوندون په تقاضا د یوه او بل د خوشحالۍ او زړه جلبولو دپاره وویل شو او په دغه صافه هنداره کښې علاوه پر احساسی تاثراتو نور شیان هم ښکاره شوه.

کله چه انسان په قبیلوی اجتماعاتو کښې ژوند کاوه او د قومی رقابتونو بازار تودو شعر هم د همدغه حیات له تاثیر لاندی راغلی او د یوی قبیلی د خندا یا ژړا ترجماني ئې کړېده- په هغه وخت کښې چه د پهلوانۍ میدانونه په هر ځای کښې جوړ شوی و، او بی له قوته بل افتخار نه پېژانده کېده د شعر قبله یا معشوقه هم رستمان و، او بی د سلاطینو له درباره ئې په بل ځای کښې استوګنه درلوده – کله چه د اسلام مقدس او سپېڅلو تعلیماتو انسان د اخوت او وروروليی خواته را وباله او جاهلی عصبیتونه ئې ورك کړه شعر هم لږ څه بین رنګ پیدا کړ او ټول انسانان ئې یو د بل ورونه او د یوه وجود غړی وبلل چه باید یو د بل په درد متاثر او ناقرار شی.

له کومه وخته چه په دنیا کښې د ملیت جنډه په هر ځای کښې جګه شوه شعر هم ورته سر ټیټ کړ او د ملی مفاخرو په رنګ رنګین شو – نو له دغه اجمالی سیر څخه معلومېږی چه شعر او ادب د انسانانو د ژوند عکس یا سیوری دی چه د ژوندون له تغیر سره سم تغیر مومی او بل راز کېږی یعنی لکه کاپر ګل وخت په وخت خپل مخ یوه خوا او بله خوا اړوی او غاړه کږوی.

د همدی لامله تشبیهات او استعارات، تخیل او تعبیر، سلوك او انشاء، مطالب او مضامین، لهجه او آهنګ په هر عصر کښې بدلیږی او د ژوندانه له عمومی رنګه رنګ اخلی – نو ویلی شو چه ادب او شعر د انسان د ژوند هنداره ده، یا په بل عبارت انسان په ادبی دنیا کښې ژوند کوی او د ژوند په هره دوره کښې یو ډول ادب لری.

د پښتو شعر هم څو تاریخی دورې تیرې کړې چه هره دوره ئې مخصوص رنګ او د هغه وخت له حیاتی وضعیت سره تناسب لری- څنګه چه په غرنی هیواو کښې لوړی ژوری یا تاوده او ساړه ځایونه په تفاوت سره لیدل کیږی دغسی زمونږ په شعر و ادب کښې هم تیټ و پاس او نشیب و فراز لیده شی او په لوړتیا یا ښکته والی کښې ئې زیات فرقونه ګورو کله د پښتو د شعر یوه دوره د ارتقا دوره بولو مګر چه له هغه ورسك څخه هغه پلو ګورو او لوړې څوکې (قلی) راته ښکاره شی بیا وایو چه دا د هبوط او ادبی نزول دوره ده چه د تاریخی مجهولتیا له کبله مونږ ورباندی بل راز ګمان کاوه.

د دې شلېدلی او زاړه کتاب د آغاز او انجام، منځ او آخر په تعین کښې ښائې چه مونږ ډیر ځله سهوه شو او په ادبی تتبعاتو او اجتهادونو کښې ډېر وغولیږو مګر بیا هم ورځ په ورځ حقیقت او حقائقو ته نږدی کیږو او د رڼا خواته ځو.

کله چه پښتو ټولنی د پښتو شاعرانو په باب کښې کوم اثر ولیکه هلته داسی وبرېښېده چه زمونږ ادبی تاریخ له (۳۰۰ ھ) څخه شروع کیږی، وروسته تر دی چه ښاغلی حبیبی د خپلو تتبعاتو او لټون په اثر کښې د پښتو یوه خورا قیمتی ذخیره (پټه خزانه) ومونده هلته یوه نوې رڼا وځلېده او د امیر کروړ د یوې حماسی او فخری سندری په استناد ثابته شوه چه د پښتو شعر د ۱۳۹ په شاوخوا کښې هم ځینی داسی نمونی لری چه پوره ادبی پوخوالی پکښې لیده شی او معلومیږی چه په دغه وخت کښې پښتو پخپلو کلماتو او اصطلاحاتو کښې سره د فصاحت او روانۍ له مراعاته ډیر ښه ادبی تعبیرات خوندی کولی شوه لکه چه له دی لاندې سندری څخه معلومیږی:

ویاړنه

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نسته	پرهند و سند و پر تخار او پر کابل نسته
بل په زابل نسته	له ما اتل نسته
غشی د من مې ځی بریښنا پر میرخمنو باندې	په ژوبله یو نم یرغالم پر تښتېدونو باندی

په ماتېدونو باندې	له ما اتل نسته
زما د بريو پرخول تاوېږی هسك په نمنځ وپه وياړ	دآسی له سوومی مځکه رېږوی غرونه کاندم لتاړ

کړم ايوادونه اوجاړ	له ما اتل نسته
زما د توري تر شپول لاندی دی هرات اوجروم	غرج و باميان و تخار بولی نوم زما په اودوم

زه پېژندوی يم په روم	له ما اتل نسته
پر مرو زما غشی لوئی ډاری د ښن راځخه	د هريوا لرو دپرخندو ځم تښتی پلن راځخه

رپی زړن را ځخه	له ما اتل نسته
د زرنج سوبه می د توري په مخسور وکړه	په باداری می لوړا وی د کول د سور وکړه

ستړمی تر بور وکړه	له ما اتل نسته
خپلو وګړو لره لوراو پيرزوينه کوم	دوی په ډاډ نه ښه بامم ښه ئې روزنه کوم

تل ئې ودنه کوم	له ما اتل نسته
پر لويو غرومې وينا درومې نه په ځنډو په تال	نړی زما ده نوم مې بولی پر دريځ ستايوال

په ورځو شپو مياشت و کال	له ما اتل نسته

په دې سندره کښې د توری ترشپول لاندی ملکونه ګڼل، د بريو پر خول د هسك تاوېدل داس له سوو ځخه د ځمکی رېږدېدل، غرونه لتاړول، د من (ارادې) غشی ته برېښنا ويل، ټول هغه شاعرانه تعبيرات دي چه په. يوه حماسي شعر کښې ډېر قوت پيدا کوی او دا په ډېر ښه شان ثابتوی چه په يوه ژبه کښې دغسی شعر ويل ډېر عمر غواړی ځوك چه د شعر د پوخوالی دوری او د شعر د تکامل او نضج بطی سير په نظر کښې ونيسی هغه به يقين وکړی چه د پښتو شعر د دغه شعر له ويلو نه پخوا ډېر مراحل طی کړيدی او وار د واره په همدغه ډول نه دی پيدا شوی کومه د تکامل دوره چه په ټولو حياتی امورو کښې جاری ده هغه د ډېرو تحولاتو تقاضا کوی او ډېره زياته زمانه غواړی نو مونږ بايد خپل ادبيات او اشعار په دوو لويو دورو وويشو چه يوه دوره له دغی موجوده تاريخی نيټی ځخه چه پټه خزانه ئی راښئ د مخه وبولو او بله دوره له دغه وخته رادی خوا وګڼو يا ورته پټه او ښکاره دوره ووايو.

کومی لنډۍ او ټپی، قصې او افسانې چه په پښتو کښې د منظومو ډرامو په ډول تر اوسه شته او اصلی شاعر ئې هېڅوك نه پېژنی او نه ئې څوك په یقینې ډول وخت او زمانه تعینولی شی زما په ګمان د پټې دوری اشعار دي چه د دی وخت له اشعارو ځینې په مادي او معنوي لحاظ زیات فرق لري او کوم بعد او لریوالی چه د دې وخت د اشعارو او د دغو افسانو تر مینځ موجود دی هغه هم دا تقاضا کوی چه باید دغه قصې تر دغه راز اشعارو د مخه وی او قدامت ولری ځکه چه شرقی ادب دغه حکایتی مرحله د غزنویانو له دوری نه پخوا شروع کړی وه او د محمود غزنوی په وخت کښې فردوسی پکښې پهلوانی ښکاره کړه وروسته بیا ورورو قصو او افسانو له نظم نه نثر ته انتقال شروع کړ او له نظم سره ئې تقریباً وداع وکړه نو ویلی شو چه په پښتو کښې هم ځینې افسانی ډېری پخوانۍ دی چه نه ئی ویونکی او جوړونکی پېژندل کېږی او نه څوك ورته وخت او زمانه ټاکلی شی – مګر دا ګمان باید ونشی چه په پښتو شعر کښې به وار د واره همدغه اوږدی قصې اولوئې افسانی پیدا شوی وی او همدغه به زمونږ د ادب شروع او آغاز وی ځکه چه د دغسی قصو جوړول او په شعر کښې را وستل ډېر زیات قوت او اقتدار غواړی د شعر ابتدائې مرحله باید ډېر ساده کیف ولری او بسیط رنګ پکښې ولیدل شی.

زما په شخصی عقیده د پښتو لمړی شعر باید د لنډۍ په صورت وی او همدغه د پښتو لنډۍ چه زمونږ د ملی ادب یوه غوره او خوندوره برخه ده چه اوس پکښې د پښتو دعالی او لوړ ادب ښې ښې نمونی پیدا کېږی د پښتو شعر آغاز هم کېدلی شی مګر دا خبره چه د اول وخت لنډۍ به کومی وی؟ او کومې لنډۍ به په کوم وخت کښې د پښتو د شعر لمړنۍ پټې وی؟ ډېره ګرانه معلومېږی چه اوس پکښې څه نشو ویلی او ډېر تحقیق غواړی. هر کله چه د دغې پټې دوری هر څه لاتر اوسه پوری زمونږ له نظره پټ دی او د لیکونکو له تبصری لاندی نه دی راغلی په خصوصیاتو او ممیزاتو کښې ئې هم په تفصیل سره څه نشو ویلی او د یوی اجمالی نظریې په ډول همدومره وایو چه په دغه رومانتیکی دوره کښې د پښتو شعر د خپل ساده حیات په لحاظ د نثر قدر ظرفیت او استعداد درلود چه هر راز رزمی قصی او عشقی افسانی پکښې ویل کېدی او د وزن او قافیې په لحاظ یې هم لکه د نن ورځی مثنوی له شاعر سره زیاته مرسته کوله مګر د دی لامله چه پس له څو پیتو او مصرو پکښې قافیه بدلېږی او رنګینی پیدا کوی له مثنوی څخه زیات جذابیت لری او تر آخره خپل خوږوالی ساتی.

په دغه دوره کښې دغه کلاسیکی تشبیهات او استعاری په دغه رنګ نه لیدل کېږی او تعبیرات هم ټول ساده او عام فهمه دی- مطالب او مضامین هم په تصویری او تمثیلی

ډول دی چه خطابی آهنګ او د امر و نهی لهجه پکښې په دغه ډول چه په کلاسیکی اشعارو کښې ئې وینو نشته یعنی دغه تعلیمی او تدریسی لهجه هلته نه ځرګندېږی او مضامین هم د احساس او اعجاب په اثر د شعر په لمن کښې لوېدلی دی. سړی چه د انسان شعوری مراحل په نظر کښې نیسی او شعر ته د معنی او مفهوم په لحاظ ګوری داسی ایسی چه اول به فخری او حماسی اشعار په یوه بسیط او ساده ډول پیدا شوی وی او بیا به د عشق او جمال پرستۍ نغمی اروېدل شوی وی، وروسته تر دې به د اخلاقی او تعلیمی اشعار او بیا عرفانی او تصوفی شعرونه میدان ته راوتلی وی او کوم سیاسی او انتباهی نظمونه چه اوس وینو دا به له ټولو وروسته زېږېدلی وی.

دغه تقسیم چه د معنی او مضمون په لحاظ د یوی نظریې په ډول وښودل شو، زموږ پښتو شعر چه اوس د دی وخت د معلوماتو له قراره له کوم وخته شروع کېږی دغه دورې په همدغه ترتیب ښئ، ځکه چه زموږ تر ټولو پخوانی او لمړی شعر چه اوس موږ ته معلوم دی هماغه د امیر کروړ فخری او حماسی شعر دی چه د مخه وښودل شو مګر موږ دا نشو ویلی چه پخوا تر دغه شعره به د پښتو کوم بل عشقي غزل یا کوم بل راز شعر بیخي نه وي او له همدغه شعر نه به وروسته دا نورې دورې شروع شوی وي. ښائي چه موږ به تر دغه شعره د مخه هم ډېر بل راز اشعار پیدا کړی شو مګر دلته مو مطلب دادی چه تر دغه شعر را پدې خوا په مجمل ډول موږ ته د دغو دورو ترتیب څه نه څه معلومیږي.

له دغه شعر نه را پدې خوا د روښانیانو تر وخته پورې موږ په پښتو شعر کښې د مضمون او معنی په لحاظ درې عنصره په واضح او ښکاره ډول وینو، چه حماسي، عشقي او دیني و اخلاقي اشعار ورته ویلی شو.

د حماسیاتو نمونه خو هماغه د امیر کروړ شعر دی چه فی الحاله د پښتو لمړی شعر بلل کیږي. وروسته تر دغه شعره څو نور پاخه او قوي شعرونه هم موږ ته پټه خزانه راښئ چه دلته ئې د ښاغلی حبیبي له یوه کنفرانس څخه را اخلو چه د آریانا په مجله کښې نشر شویدی او د پښتو د ادب غوره او پخوانی سندرې ورته ویلی شو، چه له خپل زاړه آهنګ څخه هم خپل قدامت او پخوانی توب ښئ لکه چه د شیخ رضی او نصر یوه مکاتبه چه دغه دوه د تره زامن د (۳۵۱) په حدودو کښې یم له بله په شعر خبرې کوي او په دغه وخت کښې د پښتو د کلماتو تغیر او تصریف او استعمال هم راښئ چه بل راز رنګ او بڼه لري، شعرونه دادي:

(۱) شیخ رضی نصر د شیخ حمید ځوی ته لیکي:

د الحاد پر لور دی تر پلل
گروه دی زمونږ وکوراوه

مونږ رو ښلی په زیار نه
تا په تورو توراوه

لرغون ولی گروهیدلی
چه دې گوښی اړاوه

هغه گروه دی اوس اړه کړه
چه پلرو دی رڼاوه

لودی ستا په نامه سپك سو
که هر څو مو درناوه

نصره نه موئې له کهاله
لودی نه ئې په کاوه

زمونږ رغا ده ستا له گروهه
دور ځلوی په رغاوه

(۲) نصر د شیخ رضی جواب داسې لیکي:

د الحاد په تور تورن سوم
زه لرغون څو ملحد نه یم

زما د ښنه هسی تور کړی
که ملحد یم د دښنه یم

له اسلامه نه تر پلمه
تورانو څخه په تر پله یم

گروه می هغه لرغونی دی
اوس هم کرور په لرغونه یم

د اسلام پر هسك به ځلم
وتورانوته تیاره یم

د لودی څوی سنتی یم
د حمید د لوړ کهاله یم

تورانی دښن چه وائی
زه له ګروهه په اړه یم

دائی تور تاسی دروهوی
زه مومن ستاسی پرتله یم

د دښنو وینا مغږه
زه لودی یمه څو زه یم

پدی دوه شعرو کښې سړي ته معلومیږي چه د هغه وخت ځینې اشتقات بل راز و، او اوس بل راز شوی دی لکه: روښلی- وتوراوه- په کاوه- ځلم- دروهوی مغږه او داسی نور ... همدارنګه په هغه وخت کښې ځینې کلمات مستعمل و، چه اوس نه دی لکه:

ګروه، وکوراوه، ګروهېدلی، اړه کړ، رغاده، دورځلوی، کروړ او داسی نور ...

د همدغه وخت له اشعارو څخه د بیټ نیکه یو مناجاتی شعر هم د پښتانه شعرا په لمړی جز کښې ښودل شویدی چه سړی پکښې د خدای مینه، د قدرة جلال او جبروت د هغه وخت د شعر خوند او کیف مومی چه هغه دا دی:

لویه خدایه لویه خدایه   ستا په مینه په هر ځایه
غرو ولاړ دی د رناوی کښې   توله ژوی په زاری کښې
دلته دی د غرو لمنې   زمونږ کېږدی دی پکښی پلنی
دا وګړی ډېر کړی خدایه   لویه خدایه لویه خدایه
دلته لږ زمونږ اوربل دی   وړ کورګی دی وړ بر جل دی
مینه ستا کښې مونږ مېشته یو   بل د چا په مله تله نه یو
هسك او مرکه نغښته ستا ده   د مړو وده له تا ده
دا پالنه ستا ده خدایه   لویه خدایه لویه خدایه

له (۴۰۰ هـ) راپدی خوا پټه خزانه مونږ ته د خرښبون چه د سړبن ځوی دی او د شیخ اسماعیل چه د بیټ نیکه زوی دی دوه شعرونه راښئ چه دغه دوه د تره زامن ئې د بېلتون او بېلېدو په وخت کښې یو بل ته وائی او داسی آهنګ لری لکه چه دوه مین او خواږه یاران یو له بله بېلېږی، یعنی سړی لکه د دوه مینو سوی ناری داسی ایسی او د آدم او درخانیۍ د مینی یادونه کوی. شعرونه دا دي:

(۱) شیخ اسماعیل د خرښبون د تلو په نسبت وائی:

که یون دی یون دی مخکښې بېلتون دی   له کسې غره ښخه ځی خرښبون دی
که ورو‌ره ورو‌ره خرښبون وروره!   ته چه بېلتون کړی زما ویر ته ګوره
چه ځی مرغی له توری کرغی له   همزولی پاته ځی ښه برغی له
د خدای دپاره خرښبون یاره   چه هېرمو نکړی زمونږ کهول واړه
زړه می رپېږی یار می بېلېږی   بېلتون ئی اور دی ځان پری سوزېږی

(۲) خرښبون د شیخ اسماعیل په جواب کښې وائي:

بېلتانه ناره می وسوه په کور باندی   نه پوهېږم چه به ښه وی پېښ په وړاندی
له خپلوانو به بېلېږم په سرو سترګو   دواړه سترګی می په وینو دی ژړاندې
اسماعیله ستا ناروی زړه سوری که   بېلتانه خرښبون بیا له تا پردی که
نه هېرېږی که می بیا نه ستا یادی که   په چړو د ویربه پری سی د زړه میراندی
ځمه ځمه چه اورد یون می دی ومخ ته   دیانه ښوری به واچوم وترخ ته
ستاسی یاد به می وی بس د زړه وسخ ته   که دا مځکه غرونه ټول سی لاندی باندې

ښوك چه دی دوه شعرو ته په اول نظر وګوری پوهېږی چه د خرښبون او شیخ اسماعیل لهجه د شیخ رضی او نصر له لهجې ښخه زښت ډېر فرق لری ځکه چه د دی دواړو وینا

زمونږ او تاسی خبرو ته ډېری نزدې دی او محاوره ئې د دې وخت محاوری ته بیخی قریبه ده مګر بیا هم د کلام سیاق او روش ئې په پخوانیتوب شاهدی لی.

په همدغه وخت یعنی د (۴۲۵) په شاوخوا کښې د شیخ اسعد سوری یوه قصیده هم پټه خزانه رابښئ چه هم پکښې د پخوانیتوب آثار ښه ډېر لیدل کیږی او هم په دغه وخت کښې د پښتو د شاعرۍ ښه قوت ښئ او دا ورځنی معلومیږی چه دغه راز شعر ویل د ویونکی زیات اقتدار او یو عمومی استعداد او آمادګی غواړی- پدی قصیده کښې که څه هم ځینی کلمات لکه: فلك، بهار- کل، خار- خونخوار- هزار- دار- انتقال- نیسان- نثار- سوګوار- کهسارا او داسی نور لیدل کیږی چه په مخکښېنو اشعارو کښې په دغه رنګ کلمات نه ګورو او دلته د یوې نوې اغیزی او رنګ بدلولو په ډول په دغه شعر کښې لیدل کیږی مګر ډېر نور داسی کلمات او اصطلاحات و محاورات هم شته چه دا قصیده د پښتو د ادب یوه لوړه، غوره او پخوانۍ نمونه معرفی کوی.

قصیده دا ده:

د فلك له چارو څه وکړم کوکار … ز مولوی هر ګل چه خاندی په بهار
هر غټول چه په بېدیا غوړېده وکا … رېژوی ئې پاڼی تاندی تار په تار
ډېر مخونه د فلك څپېړه شنه کا … ډېر سرونه کا تر خاورو لاندی راز
د واکمن له سره خول پری باسی مړسی … د بی وزلو وینی توی کاندی خونخوار
چه له برمه ئې زمری رپی رنګلو کښې … له اوکوبه ئې ډاری تیر و جبار
هم ئې غشی سکڼی ډال د ژوبلو رو … رستمان ځنی ځغلا کاندی په ډار
چه ئې ملا وی نه کږیږی په غښتلیو … دا فلك پروکاځه کاری ګذار
په یوه ګردښت ئې پرېباسی له برمه … نه ئې غشی د لیندۍ وی نه ئې سار
څه تېری څه ظلم کاندی ای لکه! … ستا له لاسه نه دی هیڅ ګل بی له خار
په ویرژلو لورنکړی په زړه کراړیه … پرنتلو اوروی د غم ناتار
هیڅ روغی مې په زړه نسته ستا له ځوره … بېلوی په ژړا ژړمین له یار
له تېریو دی اوښی څاڅی له اوریځیو … چینی ژاړی په ورېت ورېت ستا له شنار
نه به لاس له ځوره واخلی نه به لوری … نه به ملا کړی له بی وزلو له ترار
نه به زړه سوزوی په هېچا باندی … نه به پریوزې له ګردښته له مدار
نه به وصل کړی مین له بل مینه … نه به و درملې تپونه د افګار
ستا له لاسه دی پراته ژوبل زګیروی کا … هر پلو ته تپی زړونه په ځار ځار
کله غوځی کاندی مراندې د زړګیو … کله تبر باسی وګړی هوښیار
کله تکی واچوی په نازولیو … کله خیری کړی ګرېوان د نمنځنی چار
کله غورځوی واکمن له پلازونو … کله کښېنوی په خاورو کښې بادار
زمونږ پر زړونو دی نن یا یو غشی وویشت … ودی ژوبلله پر دی غشی هزار

پر سوريو باندې وير پرېووت له پاسه　　محمد واکمن چه ولاړی په بل دار
يو وار سو اسير پر لاس د ميرخمنو　　انتقال ئی وکړ قبر له بل وار
په سماوئی ودان آهنګران و　　په ټېنکه وپر درست جهان او ثار
د محمود د ژوبلو رو په لاست کښېووت　　چه غزنه ته ئی باتلی په تلوار
ننګياليو لره قيد مړينه ده ځکه　　ستائی والوتله هسك ته پردی لار
تر نړی ئی غوره خاوری هديره کا　　د زمريو په بېريو کله وی ځوار
په دی وير د غورو ګړی تورنمری شول　　په دی وير رڼا تياره سوله د ښار
ګوره خاڅی رڼی اوښې د دی غرونو　　دا کړونګی ساندی لی په شورهار
نه هغه زرغا د غرو نو په بيديا ده　　نه د رزکو په مسادی کتهار
نه غټول بيا زرغونيږی په لاښونو　　نه بامی بيا مسېده کا په کهسار
نه له غرجه بيا راځی کاروان د مشکو　　نه را درومی غور ته بيا جوپی د شار
د پسرلی اوره تودی اوښی تويوينه　　مرغلری به نيسان نکړی نثار
دا په څه چه محمد ولاړ له نړيه　　په ويرنه ئی سوغور ټول سوګوار
نه ښکاريږی هغه سور د سور په لټو　　نه ځلېږی هغه لمر پر دې ديار
چه به نجليو په نڅا پکښې خندله　　چه به پيغلو کا اتڼ قطار قطار
هغه غور په وير ناتار د واکمن کښنوست　　هغه غور سو د جاندم غوندی سور آړ
لاس دی مات سه ای فلکه چه وی وکا　　محمد غوندی زمری د مړينی ښکار
شين زړګی فلکه ولی لاولاړ ئی　　ای د غور غرونو پر څه نشوی غبار
مځکی ولی په رېږد لونه پرېوزی　　لاندې باندې سه چه ورك شی دا شعار
چه زمری غوندی واکمن ځی له جهانه　　چه ځوك نکړی په نړۍ باندی قرار
سخ په تا ای محمد د غور لمر وې　　په نړۍ به نه وی ستا د عدل سار
ته پر ننګه وی ولاړ په ننګ کښې مړسوی　　هم پر ننګه دی په ننګه کاځان جار
که سوری دی په تګ وير کاندی ويرمن سول　　هم به وياړی ستا په نوم ستا په ټبار
په جنت که دې وتون زمونږ واکمنه　　هم په تا دی وی ډېر لور د غفار

دا قصيده شيخ اسعد سوری د امير محمد سوری د مړينې او بنديتوب په نسبت ويلی ده چه دغه نومړی پادشاه د سلطان محمود د تاخت و تاز په وخت په غور کښې بندی ونيول شو او هماغسی بندی غزنی ته را واستول شو خو په لاره کښې ئې بنديتوب په مړينه بدل شو.

پدې قصيده کښې هم ډېر پخوانی تصريفات او زړه صرف و نحوه زاړه لغات وينو چه له دی لاندينيو کلماتو څخه معلوميږی:

(رپې- ډارۍ- ژوبلور- زمولوی- ځغلا- لور- روغی- درملی- ودی ژوبلله- سماو- زرغا- رېږدل) او داسی نور ... چه اوس ئې د نن ورځی په محاوره کښې نه ګورو او نا اشنا ایسی.

ادبی تعبیرات او خواږه محاورات هم پکښې په ښه پیمانه ځای شویدی چه د فلك ظلم او سنګدلی، د دغه پادشاه شهامت او د ده په حال د هر چا او هر شی تاثیر او د زمان و مکان بل رازوالی سړی ته په بدیعو او عجیبو الفاظو کښې ښئ لکه وګړی تورنمری کېدل، د غرونو رتې او ښې ښخېدل د ګرونکی ساندی- د وریځو ژړا- د زړګیو مراندی غوڅول- په نازولوتکی اچول- آسمان ته په زړه کراړویل- د زمرو رپې- په غشو باندی ډال سکڼل- د رستمانو ځغلا- د واکمنو له سره خول پری ایستل- د زرکو په مسا کتهار- د پسرلی د اورو تودی اوښې تویول.

او بیا د دی ټولو په اخر کښې د شنه زړګی خاوند یعنی فلك ته دارنګه خطاب چه ولی ولاړېږې؟ او د غور غرونو ته ویل چه ولی نه غبار کېږئ؟ او بیا ځمکی ته امر کول چه ولی په رېږدلو نه پرېوزی او ولی نه لاندی باندی کېږی چه دغه شعار ورك شی- دغه راز شاعرانه تعبیرات هماغه ادبی سحرونه دی چه وینا شعر کوی او په شعر کښې یو بل راز کیف و اثر پیدا کوی.

کوم ادبی قوت چه په دغه قصیده کښې وینو او ښه تعبیر هم ترینه نشو کولی بیا ئې د پښتو په یوه بل شعر کښې دوه سوه کاله وروسته یعنی تر (۶۰۰ هـ) وروسته د شیخ متی په یوه مناجات کښې ګورو چه د لوی خدای محبت، د جمال ننداره د عشق لیوالتیا او د حقیقت و عرفان رڼاوی پکښې په ډېر شاعرانه کیف معلومیږی او سړی ویلی شی چه دغه راز پوخ او ښکلی شعربه په ډیرو ژبو کښې په دغومره عمر او پخوانیتوب خدازده چه پیدا کړو:

شعر دا دی:

پـر لویـو غـرو هـم پـه دښـتو کښـې — پـه لـوی سـهار پـه نیمـو شـپو کښـې
پـه غـاړه ږغ او پـه شـپیلکو کښـې — یـا د ویـر ژلـو پـه شـپېلو کښـې
ټـول سـتا د یـاد نـاری سـوری دی — د سـتا د مینـی ننـداری دی
جنـډی زرغـون کـه پـه بیـدیا دی — د بـربڼ خواتـه پـه خنـدا دی
ترنـك چـه خـر دی پـه ژړا دی — دا ټـول اغبـز د مینـی سـتا دی
ټولـه ښـکلا دی سـتا لـه لاسـه — ای د پاسـوالو پاسـه پاسـه
کـه لمـر روښانه مـخ ئـی سـپین دی — یـا د سـپوږمیه تنـدی وریـن دی
کـه غـر دی ښـکلی پـر تمـین دی — لکـه هنـداره مـخ د سـین دی

ستا د ښکلا دا پلوشه ده — دا ئې یو سپکه ننداره ده
دلته لوی غرونه زرغونیږي — د ژوند ورمې پکښې چلیږی
بورا وی شاوخوا کږیږی — سترګی لیدو ته ئې هیښیږی
لویه خاونده ټوله ته ئې — تل د نړۍ په ښکلېده ئې
خاونده ښکلی ستا جمال دی — ښکاره ئې لور په لور کمال دی
که ورځ که شپه که پېړۍ کال دی — ستا د قدرت کمکی مثال دی
ستا د لور ونویوه رڼا ده — دلته چه جوړه تماشا ده
زړه مې دا ستا د مینې کور دی — سوی د عشق په سوزند اور دی
رپ ئې وتا ته ستا پر لور دی — بې له دې هېڅ دی ورك ئې پلور دی
ستا د جمال په لیدو ښاد دی — که نه وی دغه نور برباد دی
په غرو کښې ستا د عشق شپېلکی دی — د دی نړۍ په عشق سمې دی
که غټ که ووړ که پنډنری دی — ستا د جمال څری هر شی دی
چه پر دنیا مې سترګی پری سوی — ستا د جمال په ننداری سوی
نه هسك نه مځکه وه تورتم و — تیاره خپره وه ټول عدم و
نه دا ابلیس نه ئې آدم و — ستا د جمال سو چه پرتم و
چه سو ښکاره ښکلی دنیا سوه — د پنځ پر لوری ئې رڼا سوه
زه چه څرګند پردی د نیا سوم — د ښکلی مخ په تماشا سوم
ستا پر جمال باندی شیدا سوم — له خپلی ستې را جلا سوم
په ژړا ژاړم چه بېلتون دی — یمه پردیسی بل مې تون دی
وګړو ولې متې ژاړی — سوری ئې اوری غاړی غاړی
څه غواړی؟ څه وائی څه باړی؟ — خپل تون او تورو کلی غواړی
چونې چه بېل شی نیمه خواسی — تل ئې د بڼ په لور ژړا سی

پدی شعر کښې شاعر د قدرت په ټولو مظاهرو کښې یوه خدائی مینه او جمال ګوری او په دنیا کښې یو داراز سیر کوی چه بې له شاعره ئې بل هېڅوك نشی کولی.

دلته شاعر په لویو غرو او دښتو کښې، د سهار په رڼا او د نیمی شپې په تیاره کښې، د ویرژلو په شپېلیو او د ګلونو په پاڼو کښې، د خړو او سپینو دریابو په تماشا، د لمر او سپوږمۍ په سپین مخ، د غره په ښکلیتوب او عظمت کښې، د ژوند په ورمو او د بوراګانو په کړېدو کښې په شپو ورځو، کلونو او پېړیو کښې همدغه یو شی ګوری چه دی ورځنی د ښکلا په پلوشه، د مینی په ننداره او د قدرت په یوه کمکی مثال تعبیر کوی او بیا وائی

چه زړه د عشق او مینی کور دی او په همدغه قیمتی متاع قیمت پیدا کوی، په همدغه ننداره ژوند او خوشحالی کوی او په هر ځای او هر شی کښې دغه تماشا کوری.
د نړۍ سمی په عشق سره دی او دنیا ټوله د جمال په رڼا کښې پیدا شوه، ما چه دنیا ته کتلی د جمال په ننداره او د ښکلی مخ په تماشا یم، د همدغه جمال په تماشا شیدا او له خپلی ستړی جلا شوم ځکه لکه یو مسافر د بېلتون له لاسه ژاړم او لکه له ټولګۍ بیل چونړی نیمه خوایم. د شیخ متی له دغه مناجات او ځینو نورو اشعارو ښخه د (۴۲۰) په حدودو کښې ویل شویدی معلومیږی چه په دغه وخت کښې د پښتو شعر په ښه قوت کښې و، او ښه ښه شاعران ئې درلوده چه د اشعارو نمونې ئې متاسفانه ډېری لړی په لاس راغلی دی مګر له همدغو لږو نمونو نه هم معلومیږی چه د پښتو شعر په دغه وخت کښې څه رنګ او څه ښېګڼی لرلې؟ د شیخ متی مناجات خو مو ولید اوس د دغه وخت یو بل شعر چه د قطب الدین بختیار دی او د عشق و مینی سوی پکښې لیدل کیږی وګورئ! دا شاعر هم له (۶۰۰ هـ) ښخه شل دیرش کاله وروسته مړ شویدی.
شعر دا دی:

ویـر مـی زړه سـوری سـوری کـړ — راتـــه وګـــوره ملـــــوکی!
پـــه بېلتــون کښــي دې وباســم — لـــه خوږمنـــه زړګــی کـــوکی

راتـــه وګـــوره ملـــوکی
راتـــه وګـــوره ملـــوکی

د بېلتـــون اورونـــه بـــل دی — هـــر ګـــړی مـــی زړګـــی ســـوزی
لیـــونی یمـــــه د مینـــــی — ســـوزم زه لکـــــه پېلـــوځی

راتـــه وګـــوره ملـــوکی
راتـــه وګـــوره ملـــوکی

غـــــوړولی دی او ر بـــــل دی — اور زمـــا پـــه زړګـــی بـــل دی
زه بختیـــار خـــاورې ایـــرې شـــوم — پـــه اور ســـوی مـــی ګوګـــل دی

راتـــه وګـــوره ملـــوکی
راتـــه وګـــوره ملـــوکی

وګورئ پدې ساده او روان شعر کښې چه هيڅ راز تکلف نه ليدل کيږي څومره خوږوالی او سوی ليدل کيږي او په عين سادګی کښې څه سوزناك اثر دی. په ظاهر کښې ډيرې ساده خبرې دي مګر هر څوك پوهيږي چه يو مؤثر شعر او ښه نغمه ده، آهنګ او تعبيرات او خطاب ئې د پښتو اېسي او په رښتيا له يوه خوږمن زړګی نه راوتلی دی.

تر (۴۰۰ هـ) پوری چه مونږ د پښتو اشعارو ګورو شعر راته يوه روحانی نغمه او د زړه غګ معلومېږی چه له تکليف او تصنع څخه ئې لمن پاکه ده او نهايت ساده ښايست لری، مګر وروسته تر دی ورته دغه حال نه دی پاته شوی او ورو رو لکه د هوا مرغه زمکی ته راښکته شوی او خپله هغه لوړتيا ئی نه ده ساتلی، د مغلو د خړسيلاب له راتګ سره ئې خپل هر څه ورك کړي دی او کله کله د محض نظم په بڼه هم ښکاره شويدی، له دغه وخته را پدی خوا د پښتو شاعران او د پښتو شعر ډېر لږ او ډېر ضعيف معلومېږی تر څو چه د روښانيانو په دوره کښې بيا سر را ځګوی او د خټکو له دورې نه ئی يو بل راز حيات شروع کېږی او له دغه وخته بيا پکښې ځينی تحولات څرګندېږی.

د روښانیانو دوره

د پښتو او پښتونخوا خزان چه له شپږم قرنه را پدی خوا شروع کیږی او په اوم هـ قرن کښې د پښتو د ادبی کاروانو بلې لمبې له نظره غائبیږی د پښتو هر څه د مغلوله خړو سېلابونه ضرر مومی او پدې هیواد کښې بی د تورو لړو، زورورو سیلیو، راز راز طوفانو، او وېروونکو هیبتناکو تیارو څخه نور څه نه لیدل کیږی یا په بل عبارت په مونږ باندی یوه د بدبختۍ توره شپه راځی چه څو قرنه عمر لری او لکه د هجر شپه بیخی سبا کیږی نه چه ناڅاپه د لسم قرن په ۳۲ کال یوه د امید رڼا پیدا کیږی او د عبدالله انصاری په کور کښې یو طفل دنیا ته راځی چه په دغه وخت کښې هېڅوك ورځنی نه دی خبر چه دا څوك دی او څه کوی؟ مګر وروسته ئې ټول پېژنی چه د پښتون په علمی، ادبی او سیاسی حیات کښې ډېره اغېزه او لوی تاثیر لری چه څوك ورته پیر روښان او څوك پیر تاریك وائی، په پیرۍ کښې خوئې هېڅوك شك نلری مګر رڼا او تیاره ئې د بحث لاندی ده، او دا هم څه ګرانه خبره نه ده، هر سړی دوستانو ته یو راز او دښمنانو ته بل راز ایسی د څوارلسمی شپې سپوږمۍ که د یوه کاروان او قافلی دپاره رڼا لری دغلو دپاره په حقیقت کښې همدغه شپه تیاره ده دا بحث زمونږ په بحث او بیان کښې څه اصلی برخه نلری ځکه ورځنی په څنګ تېرېږو او وایو چه روښان هر څه چه و او هر څه ئې چه خلق بولی د پښتو په علمی او ادبی خدمت او د پښتو په عرفانی او ملی خدمت کښې ستره برخه لری او د ده په نمسیانو او پیروانو کښې لکه میرزا خان انصاری، دولت لوانی دیوان لرونکی پاخه شاعران پېژنو چه د پښتو د شعر او شاعرۍ ډیوه ئی بله کړی او زمونږ هغه مړه اورونه ئی بیرته تازه او روښانه کړیدی- مونږ دلته د همدغو دوو شاعرانو په شعر او شاعرۍ خبری کوو او دغه شاعری د پښتو د شعر یوه نوې دوره بولو ځکه چه دغه شعر د رنګ او بنې په لحاظ له ماضی او مستقبل نه ځان بیلوی او بل راز ایسی.

د مخه مو وویل چه تر روښانیانو پخوا د پښتو شعر د مضمون او معنی په لحاظ دری عنصره درلوده چه په حماسی عشقی او دینی اشعارو ورځنی تعبیر کیږی. مګر هغه حماسیات د خېټکو د دوری له حماسیاتو څخه فرق او مخصوص رنګ لری ځکه چه د خېټکو د وخت حماسیات په ملی احساس بنا دی او هلته دینی رنګ غالب ښکاره کیږی- د روښانیانو په عصر او زمانه کښې د پښتو شعر وار د واره تصوفی بڼه پیدا کړه او سرحد ئی له فلسفی سره ډېر نزدی شو، کومه عام فهمی او ساده ګی چه د پښتو شعر لرله هغه په رموزی او پېچیده مضامینو بدله شوه او باریکو افکارو پکښې ځای ونیو- د دی دوری

نوموړی شاعران او امامان میرزا خان انصاری او وروسته تر ده دولت لوانی بلل کېږی، دوی دواړه مخلص او ارزانی هم خپل ملګری ښئ او په شعر کښې ښه برخه ورکوی چه ټول د میا روښان شاګردان او پیروان بلل کېږی او د پښتو په شعر کښې ئې علمی کیف او تدقیقی شعور پیدا کړېدی. پدی دوره کښې که څه هم د موضوع په لحاظ شعر خپل مخ بلی خواته ګرزولی او خپله قبله ئې بدله کړېده مګر شاعرانه مزاج یکښې ښه روزل شوی او شاعریت یو علمی او عرفانی حیثیت موندلی دی، پدې وخت کښې د پښتو شعر د معنوی تحول په لحاظ له پخوانۍ دوری ښځی ځان ښلوی او نوی دوره حسابېږی، د دی دوری په اشعارو کښې سړی ته یو بل عالم او نوی دنیا ځلېږی چه هر څوك ورځنی تعبیر نشی کولی دلته عشق او جمال هم بل کیف او بل ډول پیدا کړېدی او دنیا ته هم له بلی خوا کتل شوېدی، شاعر له محسوساتو هغه خوا نور څه ګوری او داسی خبری کوی چه هر څوك ئې معنی نشی کولی، په دغه وخت کښې نه پوهېږو چه د ما وراً المادی فلسفه د شعر محفل ته راغلی ده او که شاعر د خپل خیال په رڼا کښې فلسفی دنیا لیدلی ده چه د حسن او جمال اصلی مرکز ته اشارتونه کوی او د ګلزار په لیدو د بهار ثنا وائی.

د دې دورې لمړی پهلوان میرزا خان انصاری دی چه دلته ئې په شعر او شاعری باندی خبری کوو:

میرزا انصاری د یوولسمی پېړی شاعر چه په (۱۰۴۰ هـ) کښې وفات شویدی اصلی نوم ئې فتح خان دی او د خپلی استوګنی ځای خیبر ښئ دی د پیر روښان له ټینګو مریدانو او پیروانو څخه ګڼل کېږی او خپله ټوله رڼا د روښان د جلوې اثر بولی او وائي:

ای میرزا روښان په هر لوری جلوه کا

د تبـریـز افتـاب را وخوت له بنیره

یعنې میرزا هم د پښتنو مولانای روم دی چه د ده شمس تبریز هم پښتون دی او په میا روښان شهرت لری څنګه چه رومی د خپل تبریزی پیر د برکت په رڼا کښې هر څه ګوري او ځان د هغه پیرو معرفی کوی دغه شان انصاری هم وائی:

د میرزا کلام روښان دی- پیرروښان له برکته

دا متصوف او عارف شاعر چه پخپلو عارفانه اشعارو کښې سړی ته عطار او رومی او سنائی یا دا راز نور د معنی شاعران یادوی د شعر په سکندری آئینه یا جهان نما جام کښې خلقو ته یو بل عالم ښئ او سړی له عرفانی اسرارو سره اشنا کوی د همدی لامله د ده یو رموزی رنګ او آهنګ لری چه هر څوك پری پوره نشی پوهېدلی- دی په حقیقت کښې

د عرفانی افکارو او نظریاتو په لحاظ عیناً (روښان) دی چه وروسته شاعر شوی دی او یوازی ظاهری بڼه بدله کړیده لکه چه پخپله وائی:

د میرزا په خوله وئیږم
یو روښان بی رنګه زه یم

میرزا که څه هم د دې ښکاره عالم زیبائی او ښایست پوره لیدلی دی مګر معنوی جمال ته ئی هم په ځیر ځیر کتلی او هغه عالم ورته لا ښایسته ښکاره شویدی همدغه سبب دی چه عرفانی او علمی جمال ته ئی ځان رسولی او په دغه روښانه ډیوه ئې نور هر څه بدل کړیدی لکه چه له دې لاندې بیتو څخه ئې دا حقیقت ښه څرګندیږی:

زه دې تـل وینـم زمـا سـاقی دلسـوزه
چـه د شـپې دې رڼـا زیاتـه ده لـه روزه

د صـورت عـالم کـه هـر څـو ښایسته وی
د معنـــی زیبـــائی زیاتـــه ده هنـــوزه

عارفـان دې پخپـل علـم ښایسـته کـړه
او د دم نتـــه د هـــر زنـــده پـــه پـــوزه

تـه بـه بـار د امانـت زغمـلای نشـی
د صـلاح پـه لار څـړه څـه نـو آمـوزه

لـوی کامـل د دواړو کونـو پهلـوان دی
پـه مـدد ئـی قافلـه تـر ځایـه بـوزه

کـه صـراط پـرکم دلیلـو تـوره شـپه ده
د مرشـد نغـو تـه ډیـوه ګنـه افـروزه

ښـه پتنـګ چـه ډیـوه ولیـده روښـانه
پـه لیـدو ئـې پتـه مینـه کـړه عیانـه

بینـائی پـه روښـنائی بانـدی شـیدا شـوه
د خپل ځان خبرئی بیا مونده له ځانه

پـه سـوومرګ ئـې د وصال دپاره وغوښـت
پـه ژوندون شوه جدائی پر باندی ګرانه

پـه خـاطر ئـی تـل تـر تلـه نوبهـار شـه
د ګلزارانـدوه ئـی نشـته لـه خزانـه

هـر زمـان ئـی د معنـی پـه سـترګو ګـوری
پـه هر څـه کښـې هر نشان دی بی نشانه

میرزا د هست و نیست، وجود او عدم په ژوره معنی کښې هم غوتې وهلی او ډېر عمیق پکښې ننوتلی دی چه د همدغی ژوری کتنی په اثر کښې د وحدة الوجود په فلسفه قایل شوی او د تناسخ رنګ هم د ده په افکارو کښې ځای ځای څرګندیږی د نمونې په ډول د ده د دیوان دا لاندې بیتونه وګورئ!

(۱)

زه بـه څـه وایـم چـه څـه یـم
نیســت و هســت واړه پــه ده یــم

هـر چـه نیسـت شـی لـه هستی نـه
د هســـتی معنـــی ئـــی زه یـــم

د وصال په هوا ځمه   د دې لامکان مرغه یم
ګه ذره د لمر په مخکښې   کهی غوټه پر اوبه یم
یو ځلور عنصر می واغوست   د آسمان پر مخ اوده یم
له وحدته په کثرت شوم   هغه نشته چه زه نه یم
زه شنوا په کل غوږونو   دانائی د هر یوه یم
توانائی مې په هر چا کښې   بینائی د هر لیمه یم
ارادت مې دی له واړه   بیا راضی په دا خپل کړه یم
له بدانو می بدی ده   له نیکانو سره ښه یم
د نیکبخت په برخه شهد   د کمبخت په ځان لشه یم
له هر چا یم په هر څه کښې   خزان نلرم تازه یم
د میرزا په خوله وئېږم   یو روښان بې مثله زه یم

(۲)

دا کلام د حقیقت په ژبه وایم   لکه ذات په هر صفات کښې خیسرستایم
زه کښې د نباتاتو واړه ساتم   هم ژغروی د زنده سرو واړه یم
یکه تنها لکه الف یم بی نقطه   په یوه وجود محیط په کل اشیایم
په یقین یقین نزدی په ګمان لری   په دیدن له دواړو کونو ماورایم
د نیکانو سره ښه بدیم له بدو   و هر چاوته د خپل عمل سزا یم
و عارف ته څړه مخ یم په هر لوری   د دوبین پر مخ ګمان زه ئی تر شایم
زما ذات په دواړو کونو نه ځائېږی   په قفس کښې وئېدلی د میرزا یم

د دې دوه شعرونو اشاراتو او سترګکو نو څخه به دا معلومه شوی وی چه د میرزا په اشعارو کښې د تصوف، عرفان او فلسفی ډېرې رڼا وې ګډی شویدی او راز راز جلوې پکښې لېدل کېږی دا د میرزا ډېر عرفانی او شاعرانه اقتدار دی چه دغه راز لوړ او پېچلی مضمونو نه په دغه ډول په شعر کښې ادا کولی شی او سره له دې ټولو اشکالاتو چه د مضمون او مفهوم له کبله د ده په مخکښې شته شاعرانه آهنګ هم نه پرېږدی او خپل کلام ته وچ فلسفی رنګ نه ورکوی- که تاسی د میرزا اشعارو ته ښه ځیر شی ډېر ځله داسی شعرونه پېښېږی چه سړی په معنی ښه نه پوهېږی مګر په خوندئې پوهېږی- د ده اشعار هم لکه د موسیقی نغمې یا لکه د بلبلو سوې سندرې سړی ته راز راز تخیلات او خوندور خاطرات پیدا کوی مګر په کلماتو او الفاظو ئې هر څوك نشی پوهېدلی د نمونی دپاره ئې دا څو نور شعرونه هم ولولئ:

(١)

چه د یار په نامه مینه دم په دم کړم
دغه یاد به ئې د خوږ خاطر مرهم کړم

د جهان و هوسونو ته مې شا شوه
مشغولا به هر زمان د یار په غم کړم

په سپین مخ به سپینی اوښی زغلومه
پر دا یخ به د حباب صورت رقم کړم

دا حباب چه د دریاب په مینځ کښې مات شو
رنګ و نوم ئی له دریابه سره سم کړم

عام و خاص په هسې حال را خبر نه دی
چه په کومه تخته کښل په کوم رقم کړم

د کثرت په عددونو قطرات دی
چه فانی خوی ئې فانی شی نوم ئی یم کړم

په یکتا نظر به واړه عالم وینی
کل اشیا به ورته جام لکه د جم کړم

په وروستی ورځی د قام پوښتنه نشته
اخرین به تر قدیمه مقدم کړم

(٢)

که یو ځل د زړه له حاله ووېږم
په رښتیا به په عالم کښې نه ځائېږم

حقیقی ژوندون زما د یار لیده دی
یو زمان ئی بی دیدنه نه پائېږم

د زړه حال مې خپل اشنا وته څرګند دی
او په خلق ملامت یم نه قبلېږم

اشنائی عجب بهار په مخه راغله
جدائی لکه خزان ځنی ترهېږم

دي لاله د زړګی داغ پر پانړو راوړ
زه اوریځ د نوبهار باندی وربېږم

(٣)

زه څرګند د محبت په شه بنیادیم
له نیستیه هم په دا هستی ابادیم

په ازل مې د اقرار په ژبه و وې
تر ابده وفادار پخپل میعاد یم

امانت چه اسمان زمکی ورلی نشو
اوس ئې زه په دا عاجز صورت عماد یم

په اختیار مې هسی ظلم په ځان وکړ
له دې قصده د جهول په نامه یادیم

که د جهل بار مې لری شی له سره
پی ګمانه د صفی ادم اولاد یم

په اختیار مې له کل نهی لاس وکښلی
بی اختیار دواړو امرو انقیاد یم

په ظاهر صورت دیار له یاری ګوښې
په باطن له یاره یو په اعتقاد یم

کل عالم مې په نظر کښې واړه وینم
او هر چیری د اشنا په دیدن ښادیم

(٤)

د بلبل چه اشنائی شوه له سمنه
د دی ګل په مینه راغی تر چمنه

دا تمام صورت د زړه په رضا درومی
او د زړه سفر د سترګو له روزنه

که هر خوی په حجابونو کښې دی نغښتی
د دیدن په مینه واوت له بدنه

اختیارئي د پتنګ تر فهمه ښه شه
چه پر بله لښه پریووت له چلنه

دا شتا محبت زور وربانديي وکړ
دغه اور پری ښایسته شو تر ګلشنه

په باور کښې له جمله اختیار واوت
له مرده وسره پروت دی بی کفنه

ښه صورت ئی د یوسف بوی ئی د مښکو   او د عشق لوګی ئی ځی له پیرهنه

(۵)

زه چه ډېره ډېره مینه په ګلزار کړم   په هر څه کښې ننداره د دی خپل یار کړم
که طالب په اندیښنو کښې تفکر دی   زه به ئی د محبت په غبر بیدار کړم
یو زمان به فراغت وربانـدی نه وی   که زه ځان پخپل دستوروزته سیتګار کړم
په هر لور به لاعلاج را پسی ګرزی   چه د خوږ زړګوتی مینه ئی مهار کړم
که مجاز د حقیقت له مخه واخلم   دا اورپښتی به تر بله ډیوه ځار کړم

(۶)

څوك ئی څه پېژنی کوم دی   ذات ئې ذات او نوم ئی نوم دی
د مېوی دی هم له لونه   پوخ ئی پوخ دی اوم ئې اوم دی
له ذری دی هم له لمره   بیا له ورمی له نجوم دی
له سردی څخه خزان شو   له ګرمی څخه سموم دی
په نیستی کښې ئی هستی ده   په هستی کښې ئې معدوم دی
مدرس پری نه پوهېږی   دا د سپین علم رقوم دی
په جاهلو کښې اجهل شو   چه له دی علم محروم دی
چه پخپله فضولی که   زړه ئی تور شو رنګ ئې شوم دی
امانت ئی پر ځان واخست   دی جاهل په ځان ظلوم دی
د خپل ځان تر سیوری کښېناست   د ګمان په ساړه موم دی
چه له پټه شرك خلاص شی   ګناه نلری معصوم دی
عام و خاص ئی خادمان دی   دی د کل عالم مخدوم دی
روښنائی د کل عالم شو   په هر څه کښې دی مکتوم دی
حیاتی دی د حیات   دانائی د هر معلوم دی
اراده ئی ده له واړو   دی حاکم د هر محکوم دی
ګویائی له ګویاو،   شنوائی د هر مفهوم دی
چه د تن له خوی و مری   دی په خاص رحم مرحوم دی
رنګ په رنګ لښکر ئی جوړ کړ   اوس و خاوری تی هجوم دی
چه د فقر په اورو سو   دغه سوخت په مرز بوم دی
تی باقی صفت وګوره   پر فانی باندی مقسوم دی

د (مرزا) جامه ئی رنګ کړه
یو عجب بی مثله خوم دی

په رښتيا چه د ميرزا جامه په يوه عجيب خم کښې رنګ شوېده او څه چه دی وائی مدرس ورباندې نشی پوهېدلی ځکه چه دی د سپين علم له رقومه غرېږی او نور له دغه علمه محروم دی، په عامو او خاصو کښې هېڅوك نه پوهېږی چه دی په کومه تخته کښل او په کوم رقم ليك کوی، خلقت ته په يوه عجيب نظر ګوری او وجود د ګمان په ساړه موم بولی، له ژوندو څخه په بی کفنه مړو او بی اختياری تعبير کوی، او وائی چه عالم د مينی په جاذبه بی اختياره يوه سره اورته ځان غورځوی او د ځان ژغورلو هيڅ واك نلری.

وروسته له ميرزا انصاری څخه (دولت نوحانی) هم په شعر او شاعری کښې په ده پسی وری ټول کړی او د ده شاګردی ئی کړيده لکه چه پخپله وائي:

ميرزا ګنج راته خپل کور وشو دغنی شوم — بيهوده منت به ولې د بل چا کړم
محقــق وحــدتی کــان د تصــوف و — په رموز ئې په همه علم دانا کړم

دولت د پلار له خوا حسن خيل لوانی دی او مور ئې ورد ګه وه، د خپل پلار نوم دادا وښئ او ځان هم له ظاهری علمه نا اشنا او د الهامی شعر خاوند معرفی کوی لکه چه پدی دوه بيتو کښې وائي:

چه الهام رابانـدی وشـو ګوينـده شـوم — يو بيت هم جوړاوه نشو بی الهام ما
ظاهری علم می هيڅ ډېر نه دی کړی — د معنــی پــه قــوت ووايــه کــلام مــا

دولت لکه چه پخپله اظهار کوی او له اشعارو نه ئی هم څرګنديږی د افکارو او معنی په لحاظ د ميرزا خان انصاری يو غښتلی او پياوړی شاګرد او پيرو دی چه د پير روښان د مريدی دعوه هم کوی مګر شعر ئې د افادې او عام فهمی له کبله لکه د ميرزا شعر هومره ګران او پېچلی نه دی او د شاعری خواته هم زيات را لنډ شويدی خو سره له دی ميرزا، ارزانی، مخلص خپل مساوی يا له ځانه پورته ګڼی او نور شاعرانو ته پخپل وخت کښې په کمه سترګه ګوری لکه چه پدی بيت کښې وائي:

بی ميرزا بی ارزانی بی مخلص ياره
بل شاعر برابر نه دی پښتون ستايو

دولت هم لکه میرزا خان انصاری د شعر یو پوره دیوان لری مګر د ده په دیوان کښې د لفظی او معنوی تقسیماتو په لحاظ هر راز شعرونه وینو او هر څه پکښې پیدا کولی شو- دولت وروسته د میرزا تر وفاته (۱۸) کاله خو په یقینی ډول ژوندی دی مګر وروسته تر دې نور نه معلومیږی چه څومره موده په ژوندی و، او په څه وخت کښې وفات شویدی مګر دا معلومه ده چه دی تر (۱۰۵۸) پوری د خپل یوه شعر په استناد یقیناً ژوندی و، او تر ده د مخه میرزا خان انصاری په (۱۰۴۰) کښې وفات شوی، او د دوی دواړو پیر او مرشد میا روښان په (۹۹۴) کښې له دنیا نه تللی دی، د دی تاریخونو له قراره معلومیږی چه دولت به د میرزا په واسطه ځانته د میا روښان مرید وائی ځکه چه دغومره عمر چه دولت پکښې د میا روښان په وخت کښې د مرید توب وړ وبلل شی او بیا تر (۱۰۵۸) پوری ژوندی پاته شی له عادی عمرونو څخه لږ څه متجاوز معلومیږی:

دولت پخپله شاعری ـ کښې څومره چه له تصوف او فلسفیانه افکارو څخه متاثر معلومیږی هماغومره له عشق او مینی څخه هم متاثر دی او غزلی آهنګ ئې په اشعارو کښې زیات څرګند دی او لهجه ئې هم لکه دمیرزا لهجه دومره مبهمه او مجمله نه ده، د مثال په ډول ئې دا څو شعرونه وګورئ!

لمړی ـ نمونه

هر زمان چه اشنا نه وینم بیمار شم — په جهان کښې بینوا زار و نزار شم

د پریشان خاطر ارام مراد مې یار دی — که بی یاره بل هوس لرم زه خوار شم

ګهی مست په میخانه کښې افتاده یم — ګه صوفی په نماز ودرم هوښیار شم

د اشنا د درګاه خاوری به پری نږدم — د تهمت په سنګ که زرځله سنګسار شم

چه نظر می د دلبر په جمال وشی — هغه دم له خپل وجوده په فرار شم

د وحدة په مقام ځان یواز وینم — چه نظر می په کثرت وشی بسیار شم

لون لون بازی کړم له خپله مخه — ځنی ځای ګل لطیف چیری تیز خار شم

دوهمه نمونه

د هر چا مینه وطن دی — حب وښلی تن په تن دی

چه د عشق په تیغ شهید شی — خونبهائې پاك دیدن دی

د عاشق په دا عالم کښې — لوی هنر د سردادن دی

چه یار مخ ورځنی پټ کا — هغه دم ئې ځنکندن دی

دلبری کوی شرینه — تهمت ولی په کوهکن دی

رسیده هغه ته وائی   چه ئی پېژندلی من وی
د توحید خورشید نه وینی   خود بین شب و روز لیچن دی
هر مؤمن یو تن یاد شوی   په خطا که په ختن دی

دریمه نمونه

په اخلاص طلبکاریو یو د جلیل دی   چه فرزند قربان په دالار کړ خلیل دی
ژر اسان به ومقام ته ورسېږی   چه ئی بار د ګناه سپك طاعت ثقیل دی
بی هادی پدی خونخواره لاره مه ځه   رهنمای د دی رښتینی لار دلیل دی
معرفت لره ئی هر سړی پیدا کړه   د دنیا طالب شو ډېر د حق قلیل دی
د کلام په معنی هر څوك نه پوهېږی   د زبان لوستن اسان ګران ئی تاویل دی
لوی لښکر ئې د نمرود د جش مات کړ   د مولاسپاهی هلك بق ابا بیل دی
هر عاشق چه دلبر مخ ورته ښکاره کا   که له سر او ماله تېر نشی بخیل دی

څلورمه نمونه

په ظاهر باطن چه ګوری سبحان یو دی   صورتونه ډېر لیده شی جانان یو دی
د کثرت په حسابو نو غلط مشه   مومنان هر څو انبوه دی ایمان یو دی
په صدف کښې درخالص په مار کښې زهر   بارنده په هر ځای ابرنیسان یو دی
رنګ رنګ ګل ځنی پیدا شی په پټی کښې   چه ګیاه پری زرغونېږی باران یو دی
که لښکر حشم ئې ډېر لیده شی څه شو   چه په حکم ئې عمل شی سلطان یو دی
د معشوق عاشق جامه واغوندی راشی   عشق باقی شاهد مشهود بی ګمان یو دی
پری مؤمن کافر ماهی چندخه زیست کا   پاك دریاب بېحده لوی بی پایان یو دی
د مجاز په څو څادرو ئې مخ پټ که   د دولت د زړه انیس پټ عیان یو دی

پنځمه نمونه

زه اول چه له وحدته په کثرت شوم   د ناسوت عالم مې وکوة په حیرة شوم
هیڅ له ځانه خبر نه وم چه زه څه یم   د کثرة په ډېر رنګو کښې غلت شوم
لاس او پښې مې غورځول په تاریکۍ کښی   په غفلت له خپل وجوده په غیرة شوم
بی بدنه مې بازی کړه په ډېر کاله   پاك مولا اراده وکړه په صورت شوم
ناګاه نمر د معرفت را باندی وخوت   سر تر پایه سره یو ښکلی وحدت شوم

پادشاهی مې د دنیا په نظر هیڅ ده
مستغنی د درویشانو په صحبت شوم

له دې څو نمونو به معلوم شوی وی چه دولت څنګه شاعر و او د شعر په شپیلۍ کښې ئې څه ویل؟ د ده په عارفانه سندرو کښې هماغه د میرزا عارفانه حیرت، صوفیانه وحدت، یو بل ډول مینه او بل راز عشق اورو، مګر د میخانې مستی، د تهمت په کاڼو سنګسارېدل، د شیرینی دلبری هم یادوی او لږ څه د صورت ښایست ته مایل او قریب معلومېږی لکه چه د دی لاندینی شعر له اشارت او اقتضا څخه ئې هم څه نه څه دغه مطلب څرګندېږی:

شعر دا دی:

څــــه نیکبخــــت هغــــه آدم دی	چــــه تــــا ســــره همـــدم دی
هــر چــه تــه ئــی همنشـین ئــی	بــی تــا نــور چــه غــواړی ګــرم دی
د بــاغ ســروه دی خجــل کــړه	لــه الــف دی قامــت ســم دی
دواړه کونـــه پکښـــې وینـــم	مــخ دی عــین جــام جــم دی
چــه دی نــه وینــم کــه عیـدوی	هغـــه ورځ زمـــا مـــاتم دی
ښــه دیــدن دی رښــتیا وایــم	د زخمـــی زړونـــو ملهـــم دی
چــه مــی زړه لــه غمــه خــلاص دی	هغـــه هســـی ســـاعت کـــم دی
جانبـــازان پکښـــې ګـــډېږی	عشــق خــونریز بــې حــده یــم دی
نــور عــالم پــه ښــادی ویــاړی	د فقیـــر بخـــره تـــل غـــم دی
پــه باطــل بــد نظــر نــه کــا	چــه د حــق پــه لــوری خــم دی
پــه هــر څــه چــه څــوك مــین وی	هـــم هغـــه د ده صـــنم دی

په هر صورت د دغه یوولسم قرن په شعراو د میرزا یا دولت په شاعری کښې سره له هغو روښانه افکارو او عرفانی تجلیاتو د جمال او عشق ستاینه او اغیزه هم وینو او پوهېږو چه دوی که هر څه وائی بیا هم شعر وائی او عشق د جمال ستائی، دوی هم بینائی په زیبائی باندی شیدا بولی او د لاله د زړګی په دا غونو باندی لکه د پسرلی وریځی اوښکی تویوی، که څه هم په نظر کښې ئې ټول عالم پروت دی او هر څه وینی مګر ښادی ئې د اشنا په دیدن ده او په هر څه کښې د خپل یار ننداره کوی د همدی لامله په ګلزار هم ډېره مینه کوی او د سترګو له روزنه د زړه شفر بولی، د یار دیدن خپل حقیقی ژوندون ګڼی او بی دیداره یو زمان هم نه پائېږی- کله چه د جمال په نندارہ شی له خپل وجوده هم فرار کوی، مینه لکه وطن داسی بولی او محبت د انسان یو

عمومی قسمت شمیری، عشق باقی ګڼی او شاهد و مشهود هم یو بولی، د خپلی محبوبی مخ ته جام جم وائی او دواړه کونه پکښې ګوری دا خبری که هره معنی ولری او د دوی په نظر کښې هر څه چه وی بیا هم د ښکلیتوب او عشق له محیط نه اوزی او هماغه شی معلومیږی چه ټول شاعران ئې د شعر روح او جوهر یا هیولی بولی.

د خټکو دوره

خوشحال خټك چه هم پخپله د پښتو يو لوی شاعر او د پښتنو لوی سړی يادېږی او هم د پښتو د ډېرو شاعرانو پلار او نيکه دی د پښتو د شعر د يوی نوی دوری شروع کوونکی هم دی چه د پښتو په شعر کښې ئی ښکاره تاثير کړی او د پښتو د شاعرۍ هنګامه ئې زياته توده کړی او ډېر شاګردان او پيروان ئې هم پيدا کړېدی – کوم شاعران چه د ده خپل زامن او نمسی دی پنځلس يا شپاړس تنو ته رسېږی چه په زامنو کښې ئی لکه عبدالقادر خان، اشرف خان، صدر خان او په نمسيانو کښې ئې لکه عليخان او کاظم خان شيدا د ديوان خاوندان او غوره شاعران تېر شويدی.

د پښتو د شعر افتتاح چه د روښان پيروانو په يوه خاص عرفانی ډول کړی وه خوشحال پکښې د کم و کيف په لحاظ بسط و انبساط پيدا کړ، هغه غوټۍ چه په هغه وخت کښې ئې خپلې پاڼی نه وی پرانيستی پدی وخت کښې وغوړېدې او د پښتو د بڼ خاموشی ئې د بلبلو په چغهار ماته کړه د ژوندانه نغمې له هری خوا پورته شوې، څه چه د شعر دپاره لازم او ضرورو، هغه ټول پيدا شوه او هر راز غزلونه وويل شوه، د مينی او عشق سندرې په ډېری بی پروائی ميدان ته را ووتلې او د پښتنو ځلمو په اتڼ کښې د شعر اواز سره د تورو برېښنا هم وبرېښېده، د ننګ او غيرت خبری په شعر کښې را ووتلی او بی ننګو ته هم ډېری تانی ورکړی شوی.

د پښتو په شعر کښې د پښتو نولی روح له همدغه وخت حلول وکړ او په ډېر قوت پکښې حماسی رنګ ښکاره شو. چه د ملکيار له حماسی سندرو څخه فرق لری او په ملی احساساتو مبنی معلومېږی.

دا دوره د يوولسم قرن له نيمائی نه شروع کيږی او په دغه وخت کښې د خټکوادبی کاروان د خوشحال په مشرتوب او سالاری د خيبر او تيرا له غرونه هغه خوا را پيدا کيږی چه له مغلو او مغلوالی سره په شعر او توره دښمنی کوی او د پښتنو احساسات د پردو په مقابل کښې را وپښوی يا په بل عبارت هغه کارونه چه فردوسی يوازی په شعر کښې کړيدی دی ئی په شعر او توره کوی.

دې ستر قايد او د پښتنو ملی مشر ته يوازې شاعر نشو ويلی ځکه چه د تاريخ په افق کښې ئې د اسمانی هلال غوندې سپينه توره هم ځلېږی – يوازی توريالی او ننګيالی هم ورته نه ويل کيږی ځکه چه خواږه او خوندور اشعار هم لری.

هو! خوشحال د پښتنو هغه بلبل دی چه په دا ئودی نغمو کښې ئې مسيحائی اثر پروت دی او د بلبلو په ژبه خپل کام ته د پښتونولۍ او ننګ و غيرت سندری وائي.
خوشحال يوازې په پښتنو کښې نه بلکه په دنيا کښې هم ښائی داسی نظير ډېر کم ولری چه څوك ئې په توره او قلم کښې ښه قضاوت ونکړی شی چه کوم صفت پکښې غالب دی او په کومه خواکښې ډېر غښتلی او پهلوان بلل کېږی.
مونږ ده ته انصافاً ويلی شو:

برق د سپينې تورې د ادب ښکلی رڼا سره
تا يوه فانوس کښې جمع کړی په رښتيا سره

پخپله دغه نوموړی توريالی شاعر هم خپل ځان همدغسی معرفی کوی او وائي:

زه هغه سړی يم چه قلم واخلم په لاس
ناظر مې عطار دوی چه به څه کښې په قرطاس
نايب دی د تقدير زما تدبير په مصلحت کښې
صايب دی زما فکر د هر امر په اساس
د تورو په ميدان کښې چه سودا وی د سرونو
هغه زمان مې ګوره تل به سور وی زما اس

دا د توری او ادب پهلوان يا په بل عبارت د قول او عمل خاوند چه د جنګ او جګړو په ميدان کښې مهيبه ښه لری، د ښکليتوب و جمال د ننداري په وخت کښې د پتنګ بيتابی او د بلبل ناقراری لری – کله لکه يو ننګيالی پښتون د جنګ او جګړو په ذکر کښې وائي:

د افغان په ننګ مې وتړله توره
ننګيالی د زمانی خوشحال خټك يم

په بل ځای کښې د عشق او مينی له اثر لاندې راځی او پدې ډول له نام و ننګه خپله بی پروائی ښکاره کوی:

د ناموس خبرې مه کوه خوشحال ته
عاشقان له نام و ننګه بی پروا دی

هو! د خوشحال زړه لکه يو ګلاب له ډېری نازکۍ سره تېره اغزی هم لری او په شنو پاڼو کښې سور او رنګين معلوميږی همدغه سبب دی چه په يوه مصرع کښې خپله توره تېره کوی او په بله کښې ولول زلفې پدې ډول يادوی:

توره چه تېرېږی خو ګذار لره کنه
زلفې چه ولول شی خو خپل يار لره کنه

خوشحال د پښتو او د پښتنو هغه شاعر دی چه وروسته تر یوه ادبی خزانه چه د پښتو د شعر د ضعف او مړاوی توب دوره ورته ویلی شو، دی لمړی سړی دی چه د شعر هنګامه ئې توده کړی او د یوه ادبی مجدد حیثیت ئی موندلی دی لکه چه دا مطلب دی پخپله هم پدې لاندې بیتو کښې بیانوی او د ځان په ښودنه کښې وایي:

چه د شعر شاعر یه مذکور وشو
ځه خو غوږ باسه زما په حسب حال

قصیدې لرم غراله هره بابه
په حکمت په نصیحت کښې مالا مال

په تعریف د دلبرانو غزلونه
په صفت د سترګو وروځو زلفو خال

طبیعت می عطائی نه د تحصیل دی
که خبریم د املا په استعمال

په فارسی ژبه که نور تر ما بهتر دی
په پښتو ژبه می مه غواړه مثال

بندو بست د پښتو شعر ما پیدا کړ
ګنه شعر د پښتو و، غیر سیال

نه ئی وزن نه تقطیع نه ئی عروض و
دوه مصری ئې د خفیف بحر دوه طال

د غزل نه ئې مقطع نه ئې مطلع وه
نه صفت نه ئې تشبیه نه ئې مثال

مګر زه ئی چه ګویا په شاعری کړم
ښتانه ئې پوهول ایزد تعال

په دا بند و بست به نور تر ما بهتر شی
پس له ما چه کا د شعر قیل و قال

ګلستان زما د نظم شګفته شو
پری وهی شیدا بلبله پر و بال

ګلدستی ئې لور په لور په ملك خپری شوې
تر کابله تر کشمیره تر بنګال

هر مضمون ته چه د زړه توجه وکړم
طبیعت ئې راکوی په استعجال

درست دیوان مې لکه باغ د علم ګنج دی
پکښې هر رنګه ګلونه هر نهال

د دیوان که می بیت بیت سره حساب کړی
تر ځلویښت زره په تېر شی په سړ کال

په غزل په رباعی مې زړه مین دی
چه مداح یم د دلبرو د جمال

په محشر به مینه وړمه د سنګدلو
که پیدا درنېږی تله د اعمال

زه مداح د هیچا نه یم بې د ښکلو
د بل چا په صفت نلرم یو قال

په ابا او په اجداد خان و سردار یم
کارنامې لرم د جنګ او د جدال

پلار نیکه مې شهیدان دی ګورته تللی
ښتا ښت می هنر دا دی آل په آل

که د جنګ د پرهارونو درته وایم
چه له درده مې په تن و لکه خال

یو پرهار به می لاروغ په وجود نه و
بل پرهار به می په تن شو یا په ډال

چه قضا د سړی نه وی سړی نه مری
که ئی درست وجود په غشو شی غربال

دا همه زما د توری صدقه ده
ښتانه چه پرګنی خوری سیورغال

خدایه هومره مهلت ورکړه په دنیاکښې
چه کاره کارونه سم کاندې (خوشحال)

نو ځنګه چه خوشحال خان پخپله وائی د پښتو د عروضی شعر په لاره کښې ده ډېر کار کړی او پخپل وخت کښې ئې د پښتو په شعر کښې ساری نه درلود، مګر د پښتو د شعر آینده ورته ښه ښکارېده او له ځانه بهترو شاعرانو ته منتظرو، بی له ښکلوئې د بل چا مداحی نه کوله او د سنګدلو معشوقو مینه ئې محشر ته هم د خپلی تلی د درنښت دپاره وړېده – په دیوان کښې ئې هر راز ګلونه او نهالونه شته او د شعر ګلدستی ئې تر کابل او کشمیره رسېدلی دی. د نظم ګلستان ئې هماغه وخت غوړېدلی و او شیدا بلبلی پرې تېربدلی – طبیعت ئې د مضامینو په ورکړه کښې په ډېره بیړه ورسره مرسته کوله او د دیوان بیتونه ئې تر ځلوښت زرو زیات و، مګر د جنګ پرهارونه ئې هم په تن لرنه و، او ښت تر پښته ئې دغه د سربازی هنر درلود – نو هر کله چه خوشحال سره له شعره د توري او ننګ و غیرت خاوند هم و، او سر و کارئی له جنګ او جګړو سره و، طبعاً د ده په شعر کښې هم د ننګ و غیرت خبرې خورا ډېرې دی او د پښتنو د احساساتو تحریك یکښې زښت ډېر لیدل کېږی بلکه همدغه شی د ده د شاعری اصلی او اساسی برخه ګڼل کیږی.

که مونږ د ده ټول هغه اشعار را ټول کړو چه د پښتنوالی او ننګ و غیرت تبلیغ پکښې دی یا د ده فخر او حماسه بلل کېږی نو یو لوی کتاب ورځنی جوړېږی او پدې فصل کښې نشی ځائېدلی، ځکه په یوځو مثالو او نمونو اکتفا کوو.

یو ځای پخپله یوه قصیده کښې خوشحال خان د خپل ځان او خپلو ملګرو توره او توریالیتوب پدې ډول بیانوی:

پښتنو ځلمیو بیا لاسونه سره کړه
لکه باز منګولی سرې کا پخپل ښکار

سپینی تورې ئې ګلګونې کړی په وینو
په اهار کښې شګفته شو لاله زار

د خیبر دره ئې سره کړله په وینو
په کرپه ئې هم روان کړ دندوکار

ترکړ په تر باجوړه سمې غرونه
په لرزه په زلزله شوه په بار بار

په هغه لوری چه کېږی پنځم کال دی
هره ورځ د سپینو تورو خرپهار

درست پښتون تر قندهاره تر اټکه
سره یو د ننګ په کار پټ و اشکار

ګوره څو جنګونه وشول په هر لوری
خو د ځینو پښتنو نشته څه عار

اول جنګ د لورې شا د تهترو
چه ځلوښت زره مغل شوه تار په تار

خویندی لوېه ئې په بند د پښتنو شوې
اس اوښان هاتیان الجه قطار قطار

دوهم جنګ میر حسینی په دوآبه کښې
چه ئې وتښېده سر لکه د مار

بیا له پسه د نو ښهر د کوټ جنګ و
چه مې وکېښ تر مغلو خپل خمار

چه زما په یاد دی لوی جنګونه دا دی
د هلکو په هر لوری نشته شمار

همیشه فتح و نصرت دی لا تر اوسه پس له دې ده بیا تکیه په کردګار
اورنګ زیب راته یو کال وشو چه پروت دی په صورت خوار و حیران په زړه افګار
خزانې د هندوستان دی را خپرې شوې سره مهران دی ننوزی په کهسار
دا د هیچا په اتلس فکره نه و، چه به دا کارونه شی پیدا دیار
بله هیڅ لیدله نشی پیدا مینځ کښې یا مغل د منځه ورك یا پښتون خوار
پیدا هسی وخت چه وخت د نام و ننګ دی دا بی ننګه پښتانه کا څه رفتار
پښتانه چه نور څه فکر کا نا پوه دی بی له توری خلاصی نشته په بل کار
افریدی مهمند شنواری ګوره څه کا د مغلو لښکر پروت پر ننګرهار
زه تنها پکښې په غم د نام و ننګ یم یوسف زیه فراغت په کښت و کار
مرګ زما په پوهه ښه دی تر ژوندونه د عزت سره چه نه وی زیست روزګار

همیشه به په جهان کښې ژوندون نه وی
د خوشحال خټك به پاته شی یادګار

که مونږ د خوشحال په دیوان کښې غور وکړو او ټول اشعار ئې وګورو داسې راته ایسی چه دغه توریالی شاعر د ننګ و غیرت او پښتونولۍ په فکر کښې دومره ډوب دی چه په عاشقانه غزلو، د څوی په مرثیه، د ګلو او ګلزار په ستاینه او خپله هره نغمه کښې دغه اصلی مضمون ځایوی او هیڅکله د تورې او ننګ خبره له خولی نه غورځوی، وګورئ! یو ځای د خپل ګران څوی نظام نومی د مرګ ژړا پدی ډول کوی:

څه دا غونه ږدې په زړه باندې فلکه چه نظام دی له ما بېل کړ خوا ئی ډکه
په لحد کښې هغه مخ خورې په چنجیو چه د هیچا پرې پېزو نه وه څوانکه
کشکی څوان د پښتانه په ننګ کښې مړاوی نه چه ګوره لره روان شو له تلتکه
چه د کام په ننګ کښې ومړ هغه څویه په عالم کښې د خپل پلار غاړه کا لکه

په بال ځای کښې له خپلی معشوقی او لیلی سره داسې خبری کوی چه د سر ښندلو او خونخوار لارو، د خون او قصاص کلمات ورځنی اورېدل کیږی او سړی ښه نه پوهیږی چه دی اصلاً خپله مینه او عشق و محبت ښکاره کوی که د خپل شجاعت او زړورتوب سندری وائی لکه پدې لاندې غزل کښې:

که زه نه وای عشق به تا لره بلل څوك په پالنګ به دې دا هسې درختل څوك
واړه عشق دی چه ئی سر راته ګیاه کړ ګڼه زه په ځان مین د سرښندل څوك

بدرګــــه کــــه محبــــت را ســــره نــــه وای
تــه مــې وژنــه د قصــاص اندېښــنه مکــړه
تــا پخپلــه ســپينه خولــه خوشــحال تــه ورکــړه

يــك تنهــا بــه پــه خونخــوارو لاړو تلــل څــوك
د خپــل خــون پــه توربــه ونيســم يــو بــل څــوك
ګنــه دی دا هســی شــونډې ښــکلول څــوك

که چېرې کومه نوی تشبيه روا وی او د چا له تقليد لاندی رانشی ويلی شم چه خوشحال ختېك د لوړو غرو باز دی چه د بلبل عشق پکښې حلول کړی او هماغه نغمه خدای ورکړېده.

يا په بل عبارت هغه بلبل دی چه د ښکار تېری منګولی هم لری. خوشحال که څه هم ټول عمر د جنګ او جګړو په سره اور کړېدلی دی بيا ئی هم د شاعری آب و تاب نه دی بايللی او نه ئې خپل لطيف ذوق ورك کړيدی لکه چه دا مفهوم دی پخپله هم پدی بيت کښې په شاعرانه ډول داسی ادا کوی:

که هر څو ئې په سره اور کښې لولپه کړی   د ياقوت د اوبو ډار د ګداز نشته

مګر دومره شويدی چه د ده په عشقی سندرو کښې حماسی ټکی او شجيعانه روح هم پيدا شوی او يو پښتنی رنګ ئی ورکړيدی د مثال په ډول ئې دا لاندی غزله وګورئ:

کــه نيــولی زرکــه بــاز پرېــړدی لــه چنګــه
ورپــه ورکلــی پــه کلــی پســی ګــرزه
ګــل کــه هرڅــو پــدا بــاغ کښــې ښايســته دی
خــودې تــوان رســی پــه لــوی دريــاب کښــې ګــرزه
عاقبــت بــه ککــری وربانــدې کښــېږدی
هغــه يــار کــه پــه پالنــګ راســره نشــته
چــه ئــی زړه دمعشــوقو پــه مينــه مســت شــی
د غمــزی پــه تيــغ ئــې خــوښ بــه ئــی خوشــحاله

زه بــه هــم لــه لاســه پرېــږدم شــوخ و شــنګه
درويــزه کــه د ديــدن مــومی ملنګــه
کــه ئــی وينــې بيــا اغــزی لــری لــه څنګــه
پــه ببلــه کښــې دې زوال ويــنم نهنګــه
ترڅــراغ چــه کــېن اوښــی ګــرزی پتنګــه
دا هــم شــکر چــه ئــې بــوی څــی لــه پالنګــه
د هغــو ســړيو څــه لــه نــام و ننګــه
مړنــی پــه روغ صــورت نــه څــی لــه جنګــه

پدې غزله کښې اغاز او شروع پدی ډول شوېده چه دغه پښتون او ښکاری عاشق خپل ځان لکه يو باز داسی ګڼی او خپله شوخ وشنګه معشوقه له هغې زرکی سره تشبيه کوی چه د باز په منګولو کښېوتلی وی- په بل بيت کښې که څه هم د ديدن په درويزې پسی ځان ملنګ کوی او توره يا خانی هغه پلو ږدی مګر ببرته ورته ځان نهنګ معلومېږی او يو لوی درياب ئې په نظر کښې ګرزی. وروسته تر دی چه بيا د حسن او جمال ډيوی ته ګوری نو ککری ايښودل او د غمزی په تيغ ځان زخمی کول ورته ښه ښکاره کېږی او د

خپل مېرنتوب په تقاضا له دغه جنګه روغ صورت تلل ورته ښه نه ښکاره کېږی. همدغه شان په یوه بله غزله کښې وائي:

په څه دود ئې ځای نیولی ستا تر څنګ دی	د رقیب خبره مه منه بدرنګ دی
زه چه ډېر ډېر ستا له ډېره جوره ژاړم	تردوو چشمو می چشمه بحر د ګنګ دی
ښاپېریه دی په هورته هورته ګرزی	نن پدا لوری د ستا د با هوشرنګ دی
لاس ئی مه پرېږده له لاسه خولی ئی واخله	پرېوتلی په یاغی راجا قلنګ دی
په زړه مینه محبت په خوله کنځل کا	چه عجب زیبا د دوه مینو جنګ دی

وګورئ! پدې غزله کښې لمړی ځل ځان له ډېره جوره دومره ژړاند ښئ چه د ګنګ بحر ورته هیڅ دی مګر په آخره کښې د خپل هغه اصلی خوی او طبیعت په اثر کښې له یاغی راجا نه قلنګونه اخلی او هغه جنګ چه د خولی اخستلو په وخت کښی ئې له خپلی مینی څخه وینی زیبا بولی او بی له جنګه خپله غزله نشی ختمولی.

دغه شان د ده په اکثرو غزلو کښې سره له عاشقانه نیازه د زور او قوت توری او ټوپك ننګ و غیرت، شجاعت او سربازی خبری هم اورېدل کېږی مګر د غزلو آب و تاب ئې په ځای وی او نه ورځنی بېخونده کېږی، نو ویلی شو چه دا د توری او رزم شاعر په غزلو او بزمی سندروکښې هم د استادی حق لری او د ستایلو وړ دی ځکه چه دی د مینې او عشق له پانګې چه د شعر حقیقي سرمایه ده هماغسی برخه لری لکه چه د پښتونولی او ننګ و غیرت په دنیا کښې ئې لری او څنګه چه د پښتونولی له عالمه خبر دی هماغه شان له عشق او مینی، می او ساقی، سوز و ساز او عاشقانه دردونو سره هم آشنا دی د همدې لامله وائی:

چه څه درد د عشق لری تری به ځاېږم	که مومن دی که کافر دی که جهود
چا به بی د عشق له کاره بل کار نکړ	د خوشحال د خولې ویل که چا منلی

هو! دا توریالی عاشق مونږ ته پخپل عجیب و غریب ژوندون کښې هر هر څه راښئ او په حیرت کښې مو اچوی چه دغه راز عاشق او په جمال مین سړی څنګه دومره نورو چاروته وزګاریږی او د زمانې ننګیالی ورځنی جوړېږی یا په بل عبارت څنګه د دغومره سخت او کلك زړه خاوند څخه دغسې شاعر جوړېدی شی. همدغه یو سړی دی چه کله سپاهی، کله شاعر، کله مبلغ او کله صوفی کېږی هم. په ځینو ځایو کښې وائي:

په جهان د ننګيالی دی دا دوه کاره
يا به خوری ککری يا به کامران شی

تر مطلوبه پوري شرط د رسېدو دی
که تمامه لار الوده شی په وينو

که په توره ئې جواب ورکړی مردی ده
که وجود دی څوك ازار کاندی په چوب

که آسمان دې د مزری په خوله کښې ورکړی
د مزری په خوله کښې مه پرېږده همت

او خپل ځان هم پدې ډول مونږ ته راښئ:

هر ملخ د سربازی له هنر څه زده
چه پدا هنر کښې سربندی پتنګ دی

لا تر اوسه ئې ماغزه په قرار نه دی
چا چه ما سره وهلی سر په سنګ دی

لا په خوب کښې په لرزه پرېوزی له کټه
چه د چا تر غوږو زما د توري شرنګ دی

که پدا دوره می ګوری هغه زه یم
چه مي داغ په خاطر اېښی د اورنګ دی

درست جهان مي ومغل وته خيبر کړ
ځای په ځای ئې پښتانه وته قلنګ دی

ځيني څه لوئی دعوی لرم په زړه کښې
ولی څه کړم چه پښتون واړه بی ننګ دی

مګر سر له دی ټولو خبرو کله چه د ميني عالم ته راځي نو بيا وائي:

د خانی د توري ځای نشته په عشق کښې
معشوقي وته مريی اوسه خوشحاله

که تر نوم او تر ننګ تير شوم پروا نشته
عاشق هر کله قدم پر ننګ و نام ږدی

د عاشق له نام و ننګه سره څه دی
څه می غم که اشنا مومم په پېغور کښې

اوس به مو پېژندلی وی چه زمونږ دغه نوموړی شاعر د عشق په کوڅو کښې بل څوك دی او بل سړی ورځنی جوړېږی څوك چه په رښتيا شاعر وی او شاعرانه مزاج لری هغه په شعر کښې همدغومره رنګونه لری او په وينا کښې ئې هر هر څه پيدا کېږی، کله لکه يو هوښيار سپين ږيری خلقو ته نصيحتونه کوی او کله لکه مجنون د لېونتوب صحرا ته اوزی، يوه ورځ د دنيا په لوړو ژورو، تورتم او رڼا، لمر او سپوږمۍ، باد و باران کښې فکرونه کوی او د يوه صوفی يا فلسفی ګمان پری کېږی مګر بله ورځ خان او ملك شی چه د جنګ و جګړو او ننګ و غيرت خبرې کوی.

که دغسی سړی مو کله نه وی ليدلی راشئ خوشحال خان ختك پخپل شعر او ديوان کښې وګورئ او ورته ښه ځير شئ، د ده په وينا کښې سړی ته هر هر څه معلومېږی او سړی پری هر ګمان کولی شی، څوك به ئې د ځينو خبرو په استدلال د صوفيانو په ډله کښې شمېری او ځيني به ورته فلسفی وائی څوك به ئې يو څه بولی او څوك بل څه مګر

که سړی ورته شاعر ووائي او یو ربنتیانی شاعرئی وبولی دا نوم د ده په ټولو ویناؤ او ټولو اشعاو ښه صادقیږی او هیڅ اعتراض نشی واردېدلی ځکه چه شاعر همدغه معنی لری چه د هر چا له حال او زړه نه خبر شوی وی او په دغو ټولو خبرو پوهیږی یعنی کله د ښادمنو په خندا او کله د غمجنو په ژړا قسم خوری په یوه بیت کښې د اسمان نندارہ کوی او په بل کښې زمکی ته را ښکته کیږی، کله غم او کله غمخور شی، په یوه مصرع کښې ئې آه او په بله کښې خوشحالی وی.

یو ساعت د دنیا بی وفائی بیانوی او بل ساعت د امیدواری سندری وائي. که چیرې د خوشحال خان دیوان ولټوو، دغه راز ټولی خبری پکښې پیدا کولی شو او راته معلومیږی چه د شاعر په وینا کښې هر رنګ خبری پیدا کیږی، د ده د جنګ او جګړو خبری او د مینی او محبت سندرې خو مو د نمونو په ډول واورېدلی، اوس ئې څه عرفانی سندری هم واورئ چه د فلسفی او تصوف رنګ و خوند پکښې لړ لړ لیده شی.

لمړنی نمونه

دریاب څه د جالی دپاره نه ځی که څوك وائی — پخپله رضا درومی جاله هم ځان سره بیائی
پـه غرونـو واوری اوری بارانونـه پـه ملکونـو — له هیڅا خبرنه دی چه په مونږه هم څوك پائی
په دولس برجه ګرزی نمر پوره په دولس میاشتی — پـه دا خبردارنـه دی چـه صیفی دی کـه شتائی
په درست جهانکښې ګرزی باد حیران په څلور کنجه — په هر لـوری چـه ګرزی نا خبر چه څه پیمائی
مېـوې غلـې ګلونـه ځنې رنـګ رنـګ نعمتونـه — لـه مځکـی پیـدا کیـږی مځکـه پروتـه ګـل ولائـی
څلـور واړه عنصـره چـاکران دی ای خوشـحاله — چاکر هغه خـدمت کـا چـه صاحب بانـدی فرمائی

دوهمه نمونه

خلـق نادیـده دی پـه خبـرو پسـی ځغلـی — ځـار تـر عارفـانو چـه پـه حـال دی پوهېـدلی
دواو یـا مذهبـه پکښـې هـومره قیـل و قـال — واړه سـرهوا پخپـل مطلـب پسـې دی تللـی
ډیـر دی کتابونـه مشـتمل پـه ډیـرش حرفونـه — کـل واړه کـه ګـوری لـه الفـه دی زوولـی
سـل بهـی سـل سـیبه چـه تـی مـات پـه یـوه ځـای کړی — سـل بـه بلـل نشـی سـره یـو دی مالیـدلی
واړه نـور د لمـر دی هـم د ننـه هـم د بانـدې — هـر چیرتـه دا نـور دی پـه هـر ښـهر پـه هـر کلـی
زه خوشـحال ختـك یـم درنـدانو پـه مـذهب — نـور ویـل مـی نـزده مختصـر دی مـا لیکلـی

دریمه نمونه

وزیـری لـه نوحـه د طوفـان پـه مـوج فناشـی — زوی د اذر ومـومی لـه نـاره نـه نجـاة
کـار د بـل حکـیم دی چـه څـه کانـدی هغـه کیـږی — واړه سـر درګـم دي دا ابـا دا امهـاة

د خپل د ساعت د طبیعت دی که د نور څه | نیك زیږی له بدوله بد ذاتونه نیك ذات
هومره علم زده کړی چه پرښتوته سبق ورکړی | بیا هم خبر نه وی د جهان په ترهات
رددی که مقبول دی که معقول که نا معقول دی | ګوره نندارہ کړه تر دادم مه وهه زیاة
سر په سجده کښېږدی وائی نمونځ کوم خوشحاله | زړه ته نظر نکړی پکښې څو لات و مناة

څلورمه نمونه

دا چه وائی چه دا بد کړی یا دا ښه کړی | که رښتیا وایم زه نه یم واړه ته کړی
څه چه اوس و واړه خلقو ته رسېږی | چه دې کړی په ازل دی هغه کړه کړی
په یوه مځکه یوه باغوان کرلی | عباسی ګلونه زیړ و سپین ورسره کړی
د سحر ګټنه ډېره ده تر هر څه | ځینې ځینې ورته وېښ ځینې اوده کړی

الـــوده ړلـــی درغـــی درګـــاه تــــه
هېڅ مې نزده چه بد حال د خوشحال څه کړی

خوشحال که څه هم په شعر او ادب کښې د هر راز مضامینو خاوند دی او په دیوان کښې ئې هر راز موضوعات پیدا کېږی چه ځینې کسان به پکښې تصوفی مسایل پیدا کوی او ځینې به پکښې علمی شواهد ومومی، څوك به ئې یو اخلاقی معلم او مربی بولی او بعضی به نور نور نومونه پری ږدی مګر وروسته تر یوه عمومی نظره هر چاته معلومېږی چه دی اصلاً د پښتو یو رزمی شاعردی او په اشعارو کښې ئې د نارینتوب او ننګ و غیرت روح ډېر ځلښت لری. پدی کښې هېڅ شك نشته چه خوشحال یو پیاوړی شاعر او په ټوله معنی د پښتنو شاعر دی ځکه چه دی خپل شعر او شاعرانه طبیعت له پښتنو نه دی بېل کړی او کوم بل عالم ته ئې نه دی بېولی، ښائی چه مونږ په پښتو کښې ځینې ډېر ښه شاعران پیدا کړو چه د محض شاعریت په لحاظ به ډېر لوړ مقام لری مګر په شعر کښې به ئې د پښتونولۍ مظاهر نه وی او د کلام له روح او خصوصیت څخه به ئې دا نه معلومېږی چه دا پښتون شاعر دی او د پښتنولۍ له افکارو سره د شعر او شاعری دنیا ته راغلی دی مګر د خوشحال شاعری داسی نه ده او د ده پښتنواله د ده په شعر کښې لکه لمر ښکاره دی، د همدی لامله د پښتو لوړه ادبی جایزه د ده په نامه ورکول کېږی او دا امتیاز په ټولو پښتنو شاعرانو کښې یوازې د همده په برخه شویدی ځکه چه د ده اشعار لفظاً او معناً، فکراً او روحاً د پښتو اشعار بلل کېږی او د پښتنو روحیات او پښتنی تخیل پکښې له ورا ځلېږی- که فرضاً کوم مقتدر شاعر د ده دیوان په بله ژبه واړوی او له پښتو قالب نه ئې وباسی بیا ئې هم خلق پېژنی چه د یوه پښتون خبری دی او په پښتو اړه لری د ده په اشعارو کښې علاوه له پښتنی روح او فکر څخه ډېری نوری خبری هم شته چه د

پښتنو حال و احوال او خوی و خصلت څرګندوی، ځینو پښتنو ته بد وائی او د ځینو ستاینه کوی، د ځینو قومونو یو راز عادات او د ځینو بل راز خویونه ښئ چه پدې باب کښې کله کله څېړې او قیافې هم بیانوي او خبره ئې هجوی ته رسېږی ځکه چه دا زورور شاعر پخپل تنقید کښې هم پوره زړورتوب او صریحه لهجه لری چه ځینو خلقو ته پېغورونه او تانی ورکوی او ځینو بی ننګو ته په ښکاره کنځلی کوی چه دلته ئې مثالونه او نمونی ښودل ښه نه ایسی او ضرورت ورته نشته.

خوشحال خان که څه هم پخپلو اشعارو کښې یو بی قیده او بی پروا سړی معلومېږی او داسی ایسی چه ده به د ښکلو په مینه او حسن پرستۍ کښې نور هر څه هېر کړی وی مګر سره له دی یوه خدائی مینه ئی هم په زړه کښې پرته ده او دغه محبت ئې هیڅ کله نه دی هېر کړی، یو ځای خپله دغه مینه پدې ډول ښکاره کوی:

خدایه که زه تا ته نزدی کېږم په افلاس ... زرمې کند په غاړه کړه یو مات کجکول په لاس
ته که پدا خوښ ئې چه خاوند د ملك و مال وم ... مال و ملك مې هومره کړی چه تېروی تر قیاس
توان د طاعت راکړه چه اخلاص ورسره مل وی ... نه هغه طاعت چه شی په رسم و په لباس
یا بارې کریمه! د خوشحال ختك دا خواست دی ... تل د ده په زړه کښې لری ټینګ د دین اساس

خوشحال لکه څنګه چه د پښتنی ننګ د په ځای کولو ارزو لری د خدای د بندګی او اطاعت ارزو هم ورسره ده او په بندی خانه کښې لا دواړه نیتونه پدی ډول ښکاره کوی.

پس له بنده دی دا عزم ... د خوشحال د خاطر جزم
یا نیولی مخ مکې ته ... یا مغلو سره رزم

عبدالقادر خان خټك

وروسته تر خوشحالخانه د ده زامنو او لمسيو هم د پښتو شعر په ښه شان پاللی او د دولسم قرن تر آخره پوری د خټکو د سرشار طبيعت موجونه او څپې نه دی ناستی د خوشحال هر زوی او لمسی د شعر جنډه جګه کړی او مونږ ته ئې په شعر کښې ادبی شاهکارونه پرې ايښی دی چه دلته د اختصار له کبله يوازی د عبدالقادر خان په شعر او شاعرۍ لږه رڼا لوېږی.

عبدالقادر خان د خوشحال خان زوی چه تولد ئی د (۱۰۶۲) په شاوخوا کښې او عمرئی تخميناً د شپېتو کالو په حدودو کښې معلومېږی د پښتو په شعر کښې يو خوږ ديوان او په پښتو کښې نور ښه ښه تاليفات او آثار هم لری، په شعر کښې ئی ساد ګی او روانی څرګنده ده او د بداعت جنبه ئی هم قوی ده، د ده د شعر مخه د مينی او محبت لور ته زياته معلومېږی او هغومره چه خوشحال خان پخپل شعر او شاعرۍ کښې حماسی آهنګ درلود، دی ئی نلری، په اشعارو کښې ئې څه ډېره زياته مبالغه او شاعرانه اغراق هم نه ليدل کيږی، د عشق او مينی اظهار هم په يوه معتدل ډول کوی او پدی باب کښې د خاموشۍ طرفدار دی – دنيا او عالم ورته د جمال مظهر ښکاره کيږی او لکه يو صوفی په هر څه کښې د خپل دلبر مخ او جلوه وينی، له همدغی لاری دی هم د وحدت الوجود فلسفی ته نزدی کيږی او د عشق عظمت د جمال او جلال اثارو ته په يوه ډېر وسيع نظر ګوری. دا مضون ښائی چه ډېرو شاعرانو ادا کړی وی او په مختلفو پيرايو کښې له نظره تېر شوی وی مګر عبدالقادر خان ئی پداسی ډول بيانوی چه سړی ته بيخی نوی او ناڅکلی مضمون ايسی، پدی لاندی بيتونو کښې ورته ځير شئ:

دلبر مخ راته ښئ په هر آئين کښې — که په تور کښې جلوه ګر شی که په سپين کښې
ګه په زلفو کښې ځای وکا زړه را کاږی — ګه په سترګو په رخسار او په جبين کښې
کله کله په ترسا کښې مخ څرګند کا — د صنعان په دود ئې وران کاندی په دين کښې
په څراغ کښې تجلا و کاپتنګ ته — بلبلانوته ښکاره شی په نسرين کښې
نور و نارئې د جمال جلال اثر دی — قهر مهر ئې په تريخ او په شيرين کښې
که اثرئې د لبانو پکښې نه وای — نه به و، هومره خواږه په انګبين کښې
لويه خدايه عشق يو څه رنګه لوی شی دی — چه ئې ځای نشی په چرخ او په زمين کښې
په هر څه کښې ګوره يار عبدالقادره — که دی نشته شك ګمان پخپل يقين کښې

له دې شعره دومره معلومېږی چه د ده په نظر کښې جمال او ښکلیتوب، عشق او مینه دغه شی نه دی چه عام خلق ورته ګوری او تعبیرونه ورځنی کوی بلکه د عرفان او تصوف له لوری ئې ورته کتلی او په شعر کښې ئې عارفانه کیف پیدا شویدی.

په یوه بل ځای کښې هم په یوه سندره کښې لمړی ځل خپل عشق سړی ته داسی ښئ چه کومه ښکلی او دلبره معشوقه په مخ ورغلی ده او ده زړه پری بایللی مګر په اخره کښې معلومېږی چه دی په یوه مجهوله لیلی مین دی چه یوی برېښنا غوندی ئې ترسترګو شوی او بیا ورکه شوېده چه دی ورځنی هېڅ خبر نه دی او نه پوهېږی چه ځمکی ته ولاړه او که آسمان ته وختله؟ څه شوه او چیرته ولاړه؟ سندره دا ده:

په لاره تلمه په مخه راغله یوه دلبره پری رخساره
بی میومسته خوله نیست وهسته ډکه له نازه خالی له نیازه
مخ ئې ځرګندونظرپرې بندو، دمخ شغلی ئې دمخ حجات وې
له ما غایبه لکه بریښنا شوه په مځکه لاړه که په سما شوه
هوس ئې ویوړ غم ئې راپرېښود داغ ئې یانوی راباندی کښېښود

د نمر په شانه لا تری روښانه په ښکلی مخ وه هغه ټکاره
سر تر قدمه ثابته روغه له هره عیبه پا که ویزاره
په خیال خیال تلله نظرئې نکړ، هرګز وچاته له کبروعاره
هېڅ نه پوهېږم چه چیرته دا شوه راته ووایه! اې خبرداره
مقصود ئی دا دی عبدالقادره اوس پسې ګرزه سینه افګاره

د عبدالقادر خان په عاشقانه غزلو او سندرو کښې سړی د شهوت پرستۍ څه ډېری مظاهرې نه وینی او نه له خپلی معشوقی نه هر هر ځای په غېږ خوله د بوس و کنار سوالونه کوی د ده له اشعارو نه سړی استنباط کولی شی چه دی محبت په تور او سپین پوری مربوط نه ګنی او نه هغه څوك صاحب جمال بولی چه کړه وړه ئې ښه وی بلکه عشق یوه ازلی برخه او حسن هم یو اثر بولی چه له تور او سپین، کړو وړو څخه ما سوادی – پخپل یوه شعر کښې چه دی د وصال د شپی تصور او آرزو کوی داسی ایسی چه دی له خپلی معشوقی نه دیوی رښتیانۍ مینی طمع لری او بی له دلدارۍ نه نور هېڅ نه غواړی یعنی همدا ارماند لری چه زه په ځیر ځیر ستا مخ ته وګورم او پخپلو اوښکو او ژړا کښې درته د خپلی مینی اظهار وکړم ته را پاڅېږې زما اوښکی پاکې کړې، ډاډ راکړې، او دلاسا می کړې، په آخر کښې ته هم راسره وژاړې او دواړه د دی دپاره چه یو د بل بیلتون ونه وینو خپل مرګ له بل نه د مخه وغواړو او هر یو بل ته د ډېر عمر دعا وکو.

شعر دا دی:

زه دې درسته شپه ځیر ځیر و مخ ته ګورم
چه خوب درشی سر زما په زنګون کېږدې

ته ناظرو خپلو پښو ته له حیا شې
د غنچی غوندې اوده په غېږ زما شې

ز دې مــخ تــه کاتــه کــړم پــه ورت ورت ژاړم — چــه اخــر بــه یــوه ورځ لــه مــا جــدا شــې
زمــا اوښــکې پــه رخســار د تــاپر بــو وزی — ویښ لـه خوبـه لکـه ګـل پـه شـبنم بیـا شـې
پـه رویمـال مـې اوښـکی وچـې کـړی ډاډ راکـړی — زه فریـاد کـړم تـه زمـا پـه دلاسـا شـې
ټینګــــــوې ژړا زمـــــا د زړه دپـــــــاره — چـه غړیـو زور درباندې وکـړی پـه ژړا شـی
زه تــر تــا لمــړی مــرګ غــواړم تــه ترمانــه — زه و تـا تـه تـه و مـا تـه پـه دعـا شـی

پدې بیتو کښې علاوه پدې چه یوه مجرده او پاکه مینه پکښې جلوه کوی او سړی پوهوی چه د یوه شاعر زړه څه غواړی؟ او څه ارزو لری؟ ډېر نازك کیفیتونه او شاعرانه نکات هم پکښې شته چه د تصویر او تعبیر په لحاظ یو خوږ او ساده شعر ګڼل کیږی – د یوه عاشق ځیر ځیر کتل اورمرو د دی باعث کیږی چه معشوقه له ډېری حیا خپلو پښو او د زمکی خواته وګوری او بیا خپل سر د خوب په وخت کښې د خپل مین په زنګانه کیږدی چه هغه ورځنی داسی تعبیر وکړی چه لکه غنچه زما په غیږ کښې اوده شوه، پدی وخت کښې طبعاً دی دیوی ورځی د جدائی په غم ژاړی او اوښکی ئې د هغی په مخ توئیږی هغه راویښیږی مګر شاعر ئی داسی بولی لکه ګل چه په شبنم راولیږی او غوړیږی په دغه حال کښې چه معشوقه خپل عاشق د خپل هجر په غم کښې ژړاند وینی زړه ئی سوزی او دغه قیمتی اوښکی پخپل رویمال وچوی، ده ته ډاډ او تسلی ورکوی مګر ژړائی نه دریږی او هماغه شان ئې مرې مرې اوښکی پر مخ راځی په اخر کښې معشوقه هم که هر څو خپله ژړا ټینګوی بی اختیاره په ژړا کیږی او د خپل مین د بلی ورځی بېلتون ورته دومره ګران ښکاره کیږی چه د خپل مرګ ارزو تر هغه پخوا کوی او دواړه یو بل ته یوراز دعاګانې کوی چه په حقیقت کښې هر یو د بل د دعا نه قبلیده غواړی.

دا خوږ ژبی او مقتدر شاعر به مو د دی څو شعرونو په رڼا کښې څه نه څه پېژندلی وی او د شعر رنګ و کیف به ئې هم لږو ډېر معلوم شوی وی او س ئې یو څو نور شعرونه هم د نمونو په ډول وګورئ ځکه چه د یوه شاعر شاعری څنګه چه له خپلو اشعارو معلومیږی هغومره تبصره کونکو په وینا کښې نه معلومیږی او کېدی شی چه لیدونکی ئې په اشعارو کښې بل شان وپېژنی.

لمړی نمونه

حقیقـت د عشـق پـه خولـه ویلـی نشـی — دغـه اور بـی دلـه نـور سـهلی نشـې

درسته شپه ناری وهم د یار له درده — همسایه می په شپه خوب کولی نشی
د زړه مست لره د زلفو ځنځیر بویه — په اوسپن ځنځیر دا مست تړلی نشی
پدا باغ کښې ډیر ګلونه شګفته شوه — پکښې یو د یار په رنګ لیدلی نشی
ما د یار د مخ په باغ کښې دی لیدلی — چاوی دا چه تور نرګس موندلی نشی
په هر دم عبدالقادر هسی پیالی چښی — چه یو ګوټ ئی کاینات زغملی نشی

دوهمه نمونه

محبت په تور په سپین راغلی نه دی — په اصیل او په کمین راغلی نه دی
عشق عطا ده ازلی چه په چا وشی — په ارشاد او په تلقین راغلی نه دی
بیهوده په عشق کښې خواست کوی د صبر — د دی خواست هرګز آمین راغلی نه دی
په راتله ئې بنایسته د ځمکی مخ شه — په دا شان څوك په زمین راغلی نه دی

په دکان د عطار هومره خلق پندېوی
خو په زلفو عنبرین راغلی نه دی

دریمه نمونه

مخ دی لکه نمر دی تر نسبت ئی نمر مثال دی — څوك به وائی هسی چه نمر ستا د مخ مثال دی
سخت دی په سری باندی نیژدی بیلتون تر لری — یار چه لیده نشی تر دکن لری دیوا ل دی
وائی چه وبا ل دی چه نظر کا ونه مخ ته — ما په دواړو سترګو قبول کړی دا وبال دی
حسن یو اثر دی چه په مخ کښې د چا وشی — نه چه کړه وره بنه لری هغه صاحب جمال دی
څه برکت ناك دی د عشق خم ورته حیران یم — څوخلق پری مست شوه دی لاهسې مالامال دی
هرچه سوختګان دی په خاطر به ئی لګېږی — اور می د ټپر چه سر وهلی تر مقال دی
زړه لری بډای عبدالقادر تر بادشاهانو — څه شو که په کور کښې دنیا نلری کنګال دی

څلورمه نمونه

زړه مدام راته ویل کاندی چه ژاړه — په ژړا ژړا ببل شوی مین غواړه
په طلب ئې د دنیا ودانی پربړده — لبونیو غوندی ګرزه په ویجاړه
مسلی دبی ننګی وریسی لنګ کړه — د ناموس پروا هیڅ مکړه وئی نغاړه
د مکی ځنځیر دې نور نیسی په لاس کښې — مانیولی دی د یار زلفینی دواړه
په خواری مونده شی کام له ډیر زړونو — په محنت سره سره زرخېږی له کاړه
تل دیار په مینه مست عبدالقادر دی — که نور مست وی له شرابه یا لتاړه

پنځمه نمونه

د مېرونـو هغـه شـته چـه د تـا نشـته — مـه وايـه چـه زمـا نشـته د چـا نشـته
سترګو ربـه ځـه بـاور وربانـدی کانـدی — کـه ړانـده نـاری وهـی چـه رڼـا نشـته
د سـبا پـه حـال غـوټی د نوبهـار زده — د خـزان وهلـی وائـی سـبا نشـته
ستا پـه بـوی چـه همګی ړانده بینا شول — سـتا لـه بويـه بـی يعقوبـه اشـنا نشـته
وائـی خـار و خـس جـار و کـړه چـه زه درشـم — خـار و خـس خـو بـه هـم زه يـم بـی مـا نشـته
هـر سـحر سـترګی د ګـل پـه اوښـو ډکـی — پـدا بـاغ کښـې بـی ژړلـو خنـدا نشـته

شپږمه نمونه

دريغـه نـور غمونـه لـرې شـوای لـه دلـه — پکښـې غـم د خپـل اشـنا وی تـل تـر تلـه
شبنم وصل د ګـل بیا مونده خموش شو — تـری محرومـه شـوه چـه شـور کانـدی بلبلـه
ښـه چـه ژبـه دی قلـم شـوه پـه مجلس کښـې — شـمع تـا چـه د خپـل سـوز قصـه ويلـه
عاشـق هـيڅ د عشـق لـه سـوزه خبـر نـه و — دا لمبـه پـری معشـوقی ولګـولـه
د فـانوس پـرده کښـې څـراغ کلـه پټېـږی — کـه ئـې مـخ پـه پلوپټ و ماليدلـه
پـه مـا تـم د پروانـه چـه ځـان ئـې وسـو — شـمع او پـر تنـدی بـل کـړ ګـرزېدلـه
درسـته شـپه دې پـه مـاتم عبـدالقادر کـړ — نـه بـی غمـه پـه پالنګ بانـدی څملـه

عبدالقادر خان خټک شعر کښې تصوفی مضامين هم راوړی او داسی معلومېږی چه پدی خوا کښې هم ښه عميق معلومات لری يا په بل عبارت د عارفانه سندرو او صوفيانه مزاج خاوند هم دی، دنيا ته هم په کم نظر ګوری او د زاهد په مقابل کښې د رندانو ملګری دی لکه چه وائي:

د زاهد شرب جدا د رند جدا دی — له ماهی به کله کار د سمندر شی

پدی بيت کښې چه دی کوم مثالونه د زاهد اورند دپاره راوړی معلومېږی چه دی دی دواړو ته په څه نظر ګوری او کوم لورته ميل لری – د ده د تصوفی افکارو او صوفيت رنګ له دی شعره هم معلومېږی.

چـه وجـود د ذری شـته هـومره ذره ده — خـو چـه محـوه خپـل وجـود کانـدی افتـاب شـی
د هسـتی نـوم هغـه وخـت وربانـدی ښـائی — اميختـه چـه لـه محـيط سـره سـيلاب شـی
د عنصـر لـه چـار ديوالـه چـه راووزی — اروبـده لیـده ئـی واړه بـی حجـاب شـی
وهـر لـوری تـه چـه مـخ کـا نمونځ ئـې کېـږی — چـه قبلـه ئـې ديـار مـخ وروځـی محـراب شـی
پـه ځنبـل د سـترګو ځـی تـر شـرق و غربـه — تـر نظـر د عارفـانو تلـه شـتاب شـی

د مهمندو دوره

رحمان بابا او حمید

د خټکو دوره لا هماغسې په قوت کښې ده او د خوشحال شاعری په هماغه پوخوالی د ده په زامنو او نمسيانو کښې ځان ښکاره کوی چه ناڅاپه د مهمندو په کورنۍ کښې د شعر او ادب دوه پاخه استاذان او امامان پيدا کيږی چه يو عبدالرحمن بابا او بل ماشوخيل حميد دی، د دوی شعر او شاعری له پخوا وخته بل راز ايسی او هر يو د پښتو شعر ته نوی رنګ ورکوی، دا رنګونه د پښتو روستيو شاعرانو ته ډير ښه ښکاره کيږی او کوښښ کوی چه خپل شعر پری رنګين او ښايسته کړی، يعنی څوك د يوه او څوك دبل شاګردی کوی – دا دوه نوموړی او پاخه شاعران په ټولو پښتنو کښې يو عام شهرت پيدا کوی، او لرې نږدې ټول پښتانه ورته په درنه سترګه ګوری.

داسی پښتون به نه وی چه دغه د شعر او ادب مشران به نه پيژنی او نه به ئې ستائی – په ډيرو ادبی محافلو کښې ګورو چه د دوی په شعر او شاعرۍ خبری کيږی او هر څوك ورسره مخصوصه دلچسپي لری ځکه چه دا دوه منلی استاذان لکه دوه غټ او روښانه ستوری وړاندې وروسته دنيا ته راغلی او هر يوه له ځانه سره نوی رڼا راوړې ده.

رحمان بابا د پټې خزانې په استناد په ۱۰۴۲ کښې يعنی تر خوشحال خان خټکه شل کاله وروسته زوکړی او تر ۱۱۱۸ پوری ئې ژوند يقينی دی – د حميد د زوکړې نېټه د پښتانه شعراؤ په وينا په ۱۱۰۰ کښې معلوميږی چه تر ۳۷ کلنۍ پوری ئې ژوند په يقين سره معلوم دی نو دوی دواړه د خټکو د شاعرۍ په عين شور و زور کښې پيدا شويدی او د دوی په مقابل کښې خټکو پياوړی شاعران درلودل، خوشحال خو خپله تر ۱۰۸۰ پورې ژوندی ښکاره کيږی او سړی ويلی شی چه د رحمان بابا د شاعرۍ ابتدا او د ده انتها به سره يو ځای شوی وی، او که فرضاً د رحمان بابا شاعری تر خوشحالخان وروسته شروع شوی وی نو په خټکو کښې خو لکه عبدالقادر خان او اشرف خان هجری او داسی نور ښه ښه شاعران موجود و، او د خوشحال خان د کورنی روستی شاعر عليخان خټك چه تر ۱۱۱۸ پوری ئی د ژوند پته لګيږی د يوې ښې قريحی او قوی شاعرۍ خاوند دی او سړی ويلی شی چه د دغسی پياوړو او پخو شاعرانو په وخت کښې دغسی امتياز او شهرت پيدا کول لکه رحمان بابا او حميد چه ئې لری څه آسانه کار نه دی – په داسې وخت ډير قوت په کار دی چه يو شاعر خپل ځان او خپل شعر عام او مشهور و مقبول کړی.

او روستني شاعران لکه پير محمد کاکړ چه د خپل وخت ممتاز او پوخ شاعر دی د رحمان بابا شاعرۍ ته پداسې نظر وګوري چه د خوشحال تشبيه ورسره وکړي او و وائي:

هېڅ تر شعر د رحمان به ډېر کم نه وی   ومنصف ته د خټك خوشحالخان شعر

دا معلومه ده چه هر څوك چه يو شی له بل سره مشابه کوی نو هغه بل ئی په نظر کښې زيات ښکاری او ښه ورته ايسی- هر کله چه دلته د خټکو او مهمندو د شاعرۍ مقايسه او موازنه مطلب نه دی نو له دی خبرې تېرېږو او د مهمندو د دغو دوو مشهورو شاعرانو د شعر او شاعرۍ رنګ په لاندينی ډول لړ او ډېر ښيو:

د دوی د شاعرانه فيضان او سپېڅلی نور څخه ډېر تياره کورونه رڼا شوي او ډېرو ځايو ته ئې سپينی پلوشی رسېدلي دي.

د دوی ادبی مکتبونه تر اوسه پورې داسې جاری دی چه د تعطيل ورځی او جمعه يا پنجشنبه پکښې هېڅکله نه وی. د دوی د شاعرۍ دوه لوی بحرونه که څه هم څنګ په څنګ او يو ځای بهېږی مګر بيا هم يو غيبی برزخ د دواړو تر مينځ شته چه يو له بله ئې په هر څه کښې بېلوی او هر څوك ئې فرق کولی شی.

د دوی د ادبی ګلزارونو رنګ و بوی له وراملوم دی او د سريندو اوازونه ئې هم په ښه شان پېژندل کېږی خو دا پېژندنه د ټولو په نظر کښې يو راز نه ده او هر څوك ئې يو شان نه وينی، دا يو خوب دی چه هر سړی ئې ببل ببل تعبير کوی او ډېرې خواوې لری، سړی چه د ننګرهار او سپين غره ادبی فضا او افق ته ګوری لکه قوس و قزح څو ډوله رنګونه ئې تر سترګو کېږی چه رحمان او حميد پکښی ځان ښکاره کوی مګر دا رنګونه سره له دې چه ښکاره امتياز لری بيا هم يو له بله سره ګډ شوی او تداخل پکښی راغلی دی. دی رنګونو بريد اوسيمه معلومول يا د دې جغرافيې ليکل څه اسانه کار نه دی.

زه به کوښښ وکړم چه د دوی د شعر او ادب نوعيت څه نه څه وښيم مګر زما د اټکل ټال به هم لکه د بوډۍ ټال داسی وی چه يوه هوائی نندارہ به ښلل کېږی ځکه چه دلته ډېر داسی شيان مخی ته راځی چه زه ئې خوند څکم مګر تفصيل ئې نشم کولی.

سړی په ډېرو خوړو او خوندورو شيانو ژبه ټکوی او خواږه يا ښه ورته وائی مګر هر څوك پوهېږی چه ټول خواږه او خوندور شيان يو راز نه دی.

ډېرو شيانو ته سړی سپين يا تور وائی مګر څنګه چه سپين او تور يو له بله فرق لری همدغه راز هر يو پخپل کور کښې هم درجې او مراتب لری چه تفاوت ئې ثابت او محقق دی نو زما تبصره به هر ګوره د يوې نقشی مثال لری چه لوی لوی غرونه او ډك ډك سيندونه به پکښې لکه خطوط داسی ښکاری او يو اجمالی لوری لودن به سړی ته ښئ

مګر لوړې ژورې به ئې څوك نه وینی او نه به پکښې د هیوادونو بهار او خزان معلومېږی خو دا به ټول زما نقصان نه وی د موضوع تقاضا به هم پکښې دخل لری.
سړی چه یوی عمومی هنګامې ته غوږ ونیسی یا د دوی دواړو دیوانونو ته له وراګوری داسی معلومېږی لکه چه رحمان بابا یو اخلاقی او لاربنوونکی شاعر وی چه خلقو ته د شعر په شپېلۍ او د عشق په نغمه کښې د ژوندانه سمه لار ښئ او د بلبلو په ژبه حکیمانه خبری کوی مګر حمید د ښکلو او نازولو شنو خالو، تورو سترګو، خط و کاکل ته هر ساعت سترګکونه وهی او لکه پتنګ په سوزېدونکی شمع ځان جلیا کوی. رحمان بابا زیات میل عشق پرستۍ ته لری او حمید د حسن پرستۍ بیرغ هسك کړېدی – دی وائی:

د حمید زندګاني د یار په مخ ده ناقصان به ئې ژوندی بولی په سا

مګر رحمان بابا عشق او مینه هغه څه بولی چه باید خپل ژوند هم ورځنی ځار کړی.
ځینی کسان د رحمان بابا او حمید ادبی مکتبونه پدی راز بېلوی چه حمید د نازکخیالی استاد ګڼی او رحمان ته د ساده او خوږی انشا حق ورکوی، یا هغه د جمال اودی د معنی منادی ګڼی، زه دا منم چه د رحمان بابا د عشق قبله له مادی حسن څخه پورته ده او یوازې ښایست یا تش ښکلیتوب د ده مخه نه ده بنده کړی بلکه دی له دی ښایسته او رنګینو پردو هغه خوا هم ځینې تجلیات ګوری او د مینی په صافه هنداره کښې ماورا له حسنه نور شیان هم وینی – د ده عشق او محبت د حسن او سینګار مولود نه دی بلکه د ده په نزد حسن د عشق په اعتبار نامه چلېږی او په همدغه سکه قدر پیدا کوی.
لکه چه پدې بیتونو کښې دا مطلب په ښه شان څرګندوی:

نـار د عشـق پـرورش مـی لـه عشـقه هسې نـه چـه د خوبـانو پـه سینګار شی
هـیڅ موقـوف د معشـوقې پـه حسـن نـه دی د عاشـق خـاطر پخپلـه مینـه ښـاد دی
حسـن واړه د عاشـق پـه عشق موقـوف دی معشــوقه کـه وی جـوړی کـه ښـاپېری
عشـق دی دا چـه معشـوقه شـوو عاشـق تـه ښــه رخســار د مهرویــانو پــه اســلوب

مګر د دې خبرې معنی دا نه ده چه د رحمان بابا شعر کښې غزلی آهنګ او شعری جاذبه له چا نه کمه ده یا دا چه ده د حسن او ښایست ننداره نده کړی او د نازکیخالۍ برخه ئې لږه ده. همدارنګه حمید هم یوازی د تش خیال خاوند نه دی بلکه د ننګ و نام پوره طرفدار او د تن اسانۍ دښمن هم دی – د درس او مکتب دروازی ته ئې هم هلکان را بللی او د یتیمانو اوښکی ئې هم پخپلو لستوڼو پاکی کړېدی، د عشق او مینی

دپاره ئی هر راز ذلت ته سر نیولی مګر د طمع ځنځیر ئی په غاړه نه دی پری اېښی[1] د چا مغلواله ئې کله نه ده تېره کړی مګر هیڅ کله ئې له خدایه داسی دروندوالی هم نه دی غوښتی چه په چا باندی بار شی[2] زه اوس دلته په دی مقاله کښې د دی دواړو نومړو شاعرانو په شعر باندی هغه شان تبصره نشم کولی چه د موضوع حق پوره ادا شی او ټول خصوصیات ئې وښودل شی مګر څه نه څه به ځینو ټکو ته اشاره وکړم چه د دوی د کلام د افادې ډول او هغه کیف چه د دوی په شعر کښې لیدل کېږی تر یوه حده وښودل شی.

لکه چه رحمان بابا پخپله شاعری کښې له عشق او مینی ډېر متاثر دی او هر هر ځای دغه مضمون په راز راز پیرایو کښې ادا کوی، حمید هم د محبت سوز و ګداز ناقراره کړی او په متعددو ځایو کښې له عشق نه فریادونه کوی، یعنی یو د عشق ستاینه کوی او اعلی مرتبه ئې بولی او بل ئې اسمانی تندر او توره بلا ګڼی یا ورځنی په سرو لمبو او غم باندی تعبیرونه کوی چه دغه دی دلته ئې نمونی ښیو.

رحمان بابا او عشق:

دا جهان دی خدای له عشقه پیدا کړی
د جمله و مخلوقاتو پلار دی دا

تر عشق غوره بل څه کار په جهان نشته
تر همه کارونو غوره کار دی دا

که اعلی مرتبه غواړې عاشقی ده
نور همه واړه ادنی دی ادنی مشی

څو د عشق په خمخانه ئې داخل نکړم
پخته نه دی دغه عقل خام زما

عاشقان په عشق کښې واړه سلطانان دی
پدې شهر کښې نیستکار او ناتوان نشته

عشق یو داد دی په عشق باندی له خدایه
هسی نه چه یائی پیری یا ئی پلوری

عشق عاشق لره یو هسی پیر استاد دی
چه به نه وی بل دا هسی پیر استاد

د رحمان په عاشقی کښې سترګی وشوې
خوك چه وائې عاشق ړوند دی هغه خوار شه

عشق د نفس له خاصیته منزه دی
کار د سترګو به خوك څه رنګ په دهان کا

و آسمان ته لاس د عقل نه رسېږی
دا خو عشق دی چه په عرش کرسی قدم ږدی

بی د عشقه که مې عیب که مې هنر دی
ما غوځ کړیدی له ځانه بل پیوند

مرتبه که د عشق شی ورته څرګنده
ملایك به واړه وائې چه بشر وای

حمید او عشق:

چه نازل شو د عشق تندر له اسمانه
ما حمید د غم لایق ورته لاس ونیو

ما هم زده چه عاشقی توره بلا ده
باری تېرله دی تدبیره کړم تقدیر

---

[1] نور قیدونه واړه سهل دی حمیده خو په غاړه دې د طمع ځنځیر مشه

[2] د خسرې په څېر سپك بنه یم بی قدره خدای مې مکړه هسی دروند چه په چا بار شم

چه د عشق په غم اباد یم ډېره شوی — نور مې هېڅ کله ښادي د وجود نشته
په ځواني د عشق غمونو حمید زوړ کړ — بې مدې ئې ږیره سپینه شوه ملاغبرګه
کامیابي په عشق کښې نشته زړه چول دی — هر نفس په تشه تشه تمنا
رستمان د صبر زهد ستا په عشق کښې — نخول شي در په در لکه بیزو
عاشقي به ئې آخر تر ښې سپك کړي — که وي دروند تر کوه قافه تول د چا
د عشق بار چه اسمان ځمکې ساهه نشو — تا په کوم قوت ساهه کوتاه اندیشه
لکه لوبي هلکان په لیونو کا — عشق مې هسې مسخره کړ عقل و هوش
هر ساعت لکه خلیل په عاشقي کښې — تماشه کړم د ګلزار په سرو لمبو کښې
هسې زه د ځان په غوښو عشق اخته کړم — لکه نا خبري له ځانه د پمن لاس
عشق د بوري د بدنامي کار راوکړ — لاس په خوله ایښي ژړا کړم شپ و روز
په راستي مې د خپل عشق هسې باور دی — چه همدم به یم له ښکلو پس له مرګه
څه فساد وستا په خاورو کښې حمیده — چه د میني په کیمیا هم سره زر نشوه
څه کیمیا د عاشقي په لاس درکړي — چه دې وینم په خواري کښې مغرور هسې
یا د ښکلیو د پاولیو شرنګهار دی — یا د عشق د لېونیو د ځنځیر
هنګامه د میني ګرمه ده ترحسنه — د مجنون د درګدا شه لیلي مشه
د حمید زندګاني د یار په مخ ده — ناقصان به ئې ژوندي بولي په ساه

د دې خو بیتو څخه ښائي چه د رحمان بابا او حمید د عشق رنګ او ډول څه نه څه څرګند شوی وی او دا معلومه شوی وی چه دواړه د شعر په محفل کښې د عشق سرینده غږوی مګر هغه پکښې د خوشحالي اودی پکښې د غم سندرې وائي – دی د عشق او میني مرور اشنا او هغه پخلا معلومېږی یعنی د هغه د خوشبیني جنبه قوی ده او د ده د شکایت هنګامه ډېره زوروره ده.

دا فیصله د یوه عمومي نظر نتیجه ده که څوك د دوی دواړو یو یو بیت له نظر لاندی ونیسی ښائي چه د رحمان بابا په اشعارو کښې هم د شکایت یو نیم بیت پیدا کړی لکه:

اشنائي توره بلا ده اشنا مشی — جدائي به دی فنا کړی فنا مشی

او د حمید په دیوان کښې هم ځینی بیتونه ومومی چه د عشق ستاینه او کیمیا توب ورځنې څرګند شی مګر په عمومی صورت همدغه راز ایسی لکه چه اشاره ورته وشوه.

څه شی چه د حمید په شاعری کښې ډېر زیات ترسترګو کیږی هغه د خط کلمه ده چه اصلاً د فارسی ادب مهم عنصر دی او هلته په راز راز پیرایو کښې ادا شویده مګر حمید هم د پښتو ادب خصوصیت ته نه دی کتلی او دا پردی مضمون ئې پخپلو اشعارو کښې

دومره اړولی را اړولی دی چه د ده د شاعریت مهم غړی ورته ویلی شو او دلته ئی ځینې نمونې ښیو:

منت بار دې یم د ړیری د آغاز
چه ئې کم کړ ستا حسن کبر و ناز

په نو خطو پسې تللی زړه موند نشی
هغه ورك شو چه په شپه داور په سوی لاړ

چه مې ولیده په مخ د دل ارام خط
بیا مونده له ازادی نه ما غلام خط

د اشنا د مخ د خط هیبت مې وخوړ
چه مې ولید په شرابو کښې د جام خط

د بهار او ریځی نه وی بی بارانه
په رښتیا کا د بوسی زیری پیغام خط

د مقصود د رمې ونه لیده تیاره شوه
صبحدم د یار د مخ کړ راته شام خط

د خط خیال مې له سره تلونی نه دی
که سایه پری د هما شی برابره

چه مشغول دا ستا د مخ په خال وخط شوم
مشغولا را څخه پاته د کتاب شوه

ځکه زه کوم اسره د یارو خط ته
روانیږی مشکل متن په حاشو

هومره ښه دې خال و خط راسره وکړه
چه راوې ایستم له اوره په اغزو

زر په زر به ئې سیاهی د خط پښیمان کا
دا د مخ په روښنائی باندی مغرور

خدایه خط د یار له مخه لرې لری
په اسلام باندی برمشه لاس د کفر

هغه مخ چه مې کعبه وه د دوه سترګو
مسلط که باندی خط مو اس د کفر

لا که مخ له خال و خط آب و تاب ډیر
ولی تاب وی دا وریځی د افتاب ډیر

د تور خط لیکه ئې ګډه په سپین مخ شوه
تور او سپین زما د سترګو شو پیدا ګډ

دارموز کا د یار خط په ماته ژبه
چه خوږه کړه نن ساعت هر چا ته ژبه

د اشنا له خال و خطه معلومیږی
چه حمید به مسافر د هندوستان شی

لګی لا د خط په وخت د یار عتاب سخت
وی د شپې باد و باران سیل وسیلاب سخت

د نو خطو درشتی زما اشتی ده
په اغزن بوټی ارام کا عندلیب زما

څه به خوب کوم د یار د خط له غمه
چه اغزی مې په لیمو کښې غړوی

هسی شپه د یار د خط را باندی راغله
چه هرګز به تر قیامته سحر نشی

خال و خط ئې هسې چارې په مخ وکړی
لکه ګل شی پښو لاندی دهاتیانو

سپیلنی غوندی په اور د نو خط حسن
سر تر پایه سره لمبه شم شنه لوخړه

دائې خط نشو نما کاندی له مخه
که نری نری لوګی ځی له چراغه

خط په مخ د صنم راغی که میاشت ګیر شوه په هاله کښې
وائې غانبن په خوله کښې زیب کا که ژاله شوه په لاله کښې

له دغو څو بیتو څخه دومره پته لګیږي چه حمید د فارسی شاعری له تاثیر لاندې ډیر زیات راغلی دی او دپښتو د شاعری خصوصیت ئې لږ څه بایللی دی د همدې لامله ځینی ځایونه ئی تخیل هم فارسی رنګ لری او ځینی فارسی مصطلحات ئی هم په کلام کښې لیدل کیږی چه یو څو نمونې ئې دا دي:

که حمید د زنخدان له غمه ژاړی   په کوهی کښې اویزان دی نه دی ګرم
که مې تا د مرګ سلا نه ده ورکړی   زنخدان دی راته کینی ګور په څه
چه ئی ستا د تنګی خولی تصور واخست   په دی فکر کښې غنچه شوه په زړه تنګه
دا زما په سرو قد د قد له شرمه   فلك ودریده سر کوزی خمیده
چه خندا دی کیند کوهی په زنخدان کښې   ما هاله پکښې لیده خپل پریواته
وایم پریوتم وسل ګزو کوهی ته   چه په یاد راته د ښکلو زنخدان شی
چه دا ستا چاه زنخ ته نه رسیږی   د کم عمر رسن څه کوم بی تا

دلته باید څوك دا ګمان ونکړي چه زه د ده هر بیت چه نازك خیالی پکښې وی د فارسی ادب اغیزه بولم یا دا وایم چه په پښتو اشعارو کښې بیخی تخیل نشته او نازکخیالی پکښې نه ځائیږی – زه به تاسی ته د پښتو په عام ادب او لنډیو کښې هم نازکخیالی وښیم چه څوك ورته د فارسی اغیزه ونشی ویلی او د پښتو خپل مال ئې وبولي لکه:

په ګودر سور سالو ښکاره شو   ما وی دې تورو اوبو اور واخست مینه

حمید هم ځینی بیتونه لری چه هغه د ده خپل تخیل دی او پر دی رنګ نلری لکه دا بیتونه:

لکه سر د پسه په اورغاښونه سپین کا   هسی ما لره له غمه خندا راغله
د اشنا د منګوری زلفو په خیال کښې   موی په موی راباندی زهر د منګورځی

زما مقصد له فارسی تخیل څخه هغه تخیل دی چه په فارسی ادب کښې ئې د ضرب المثل حیث پیدا کړی دی او د فارسی د ټولو شاعرانو مشترك مال ګرزیدلی دی لکه د حمید پدی بیت کښې ئې چه ګورو:

د هوسۍ په ښکر برات زما د مطلب شو   هوسۍ زه نشم نیوی د پښو په دو

دلته که څه هم د فارسی دا مخصوص مضمون (برات عاشقان بر شاخ آهو) ډیر ښه ادا شویدی ځکه چه پدی ځای کښې دا مضمون یو مخصوص لطف هم لری چه (برات نامی د حمید محبوب او معشوق هم و، او په همدغه سبب پکښې یوه ښه تلمیح هم شته مګر بیا هم د یوه پښتانه شاعر د ستاینی موجب نشی کیدی او د حمید دپاره ئې عیب بولو که څه هم د نورو دپاره حسن دی. حمید په همدغه سبب چه فارسی ادب لږ څه د ده د خولی خوند بل راز کړی دی ځینې داسی بیتونه ئې خولی ته ورغلی دی چه هغه

د پښتو د عمومي صفت منافي بلل کيږي او د نورو پښتنو شاعرانو په کلام کښې دومره ډېر نه ليدل کيږي لکه دا څو بيتونه:

بيهوده مې ځان شمېره د يار له پيسو چه لايق په دغه شمار کښې نه وه نشو
دا خطاب د پادشاهۍ د سلطانۍ دی چه يار وبولي حميد د اسپي په اسم
د حميد په څېر به ځان د ښکلو پسي کړی که څوك بيا مومي د عشق کمينه فيض
په سرو کښې به ځان هومره حساب نکړم څو حساب نشم د يار د درپه سپيو کښې
ستا د در د سپيو قدر مې بيا نه موند که هر څو مې درته ځان کړ کمينه
چه سپي توب د عاشقۍ راځخه نه ځي ځکه شم باله شاړه په تو په چخه
دا سپي توب دی زما خوښ ترسرېتوبه که په مينه کښې هر څوسړی سپي کېږی

برسېره پدی چه فارسي ذوق د ده په دېوان کښې دغه راز د عزت النفس منافي بيتونه پيدا کړی دی ځينې داسې بيتونه ئې هم د ده له قريحې زيږولی دی چه لکه د فارسي ځينی تخيلي بيتونه له واقعيت او حقيقت ځخه ډېر لرې وی چه دغه راز بيتونه د پښتو په ادب کښې بل راز ايسی او د پښتو په ذوق هم چندان ښه نه لګی وګورئ حميد په يوه ځای کښې وائي:

زلزله د يار د خط د راتلو ګوره نړوی مې په تندی آسمان د مشکو
چه اوريځ د يار د خط په خاطر راشي اوروی مې ترليمو باران د مشکو

دا بيتونه علاوه پر دی چه د وقوعيت په لحاظ پرې اعتراض کيدی شي د شعری تناسب په اعتبار هم د انتقاد وړ دی ځکه چه د مشکو اسمان د خط زلزله او بيا هغه مفهوم چه دی ئې له دی دوو مصروعو ځخه اخلي څو رازه نواقص لری، همدارنګه د اوښکو باران ته د مشکو باران ويل هم يوه نوی خبره ده ...
په يوه بل ځای کښې وائي:
خال و خط ئې هسې چاری په مخ وکړی لکه ګل شي پښو لاندې د هاتيانو

دلته که خط د هاتی مثال پيدا کړی شي او مخ لکه ګل د دغه تور هاتی له پښو لاندی وګڼو نو د يوې بعيدی تشبيه په سبب څه اړخ ورسره لګوی مګر خال ته هيڅکله دا نشو ويلی ځکه چه هغه لا د مخ ښايست او ښه ښکاره کيدو سبب ګرزی نو خال پدی بيت کښې خوشې په خوشې د خط په ډب کښې ولاړ دغه راز شيان نور هم له فارسي نه پښتو

ته راغلی دی چه د حمید په اشعارو کښې له رحمان بابا او نورو شاعرانو څخه زیات تر سترګو کیږی.

رحمان بابا هم یو نیم ځای خط یاد کړیدی او د فارسی ادب اغیزه ئې په کلام کښې په هغه اندازه چه ګډون او اجتماع تقاضا کوی لیدل کیږی مګر د حمید پکښې کوډې ولاړی دی او د ده د نازکخیالۍ بوده یا تنسته ئې بللی شو.

د حمید ډیر بیتونه مو د خط په باب کښې واوریدل اوس د رحمان بابا یو بیت هم واورئ:

په رخسار چه دې د خط غبار څرګند شو سربلنده شوه فرقه د خاکسارانو

که مو په یاد وی حمید هم دغسی یو بیت لری چه د مضمون په لحاظ همدغه بیت ته ډیر نزدی دی خو شاعریت ئې کمزوری دی ځکه چه هغه ښکاره او په ډانګ پیلی خپل معشوق ته وائي:

منت بار دې یم د ږیری د آغاز چه ئې کم کړ ستا د حسن کبر و ناز

مګر رحمان بابا په هغه ژبه چه د شعر او ادب تقاضا ده همدغه مطلب ادا کوی او یوازی د حسن او ناز کمیدل لا څه چه د محبوب خاکسارۍ ته هم یو شاعرانه اشارت کوی او په مقابل کښې ئې خپله سربلندی ښئ مګر خپل مناسبت ورسره په ښه شان ساتی او په عین حال کښې د خط تشبیه له غبار سره او بیا د خاکسارۍ مفهوم پکښې پیدا کول پوره شعری کیف لري.

په یوه بل ځای کښې هم د رحمان بابا خط و خال ته پدی راز ګوری:

ستا د مخ په ورق باندی خط و خال دی د مصحف په صحیفو باندی اعراب

پدی بیت کښې د خط و خال تشبیه د مصحف له اعرابونو سره شویده او پخپله مخ لکه د مصحف پاڼه ګڼل شویده مګر حمید پخپل یوه بیت کښې ورته د کتاب د حاشو نسبت کوی او وائي:

ځکه زه کوم اسره د یار و خط ته روانیری مشکل متن په حاشو

پدی کښې هیڅ شك نشته چه حمید هم پدې ځای کښې د رحمان بابا مطلب ادا کړیدی خو هغه کیف او لطف چه د مصحف او اعراب په کلمه کښې مومو په متن او حاشیو کښې ئې نه وینو ځکه چه د مخ تشبیه له مصحف سره نسبت متن ته زیات مناسبت

لرى او يوه ښه تخيل هم سړى ته پيدا كوى همدارنګه كله كله رحمان بابا چاه زنخدان هم ياد كړيدى لكه:

خوند د لبو او د چاه زنخدان ئې   راشه ګوره زمزم دا دى كوثر دا دى

مګر حميد ورځنى سل ګزه كوهى جوړ كړى او خپل قبر ئې هم پكښې ليدلى دى.
سړى چه د رحمان بابا او حميد شاعرۍ ته ښه ځير شى داسى معلومېږى چه حميد كله كله په پخپلو مضامينو او سخرو غوټو كښې هم شعر او شاعرى لټوى مګر رحمان بابا يوازې په ساده بيان كښې شعرى سحر پيدا كړيدى او هېڅكله داسى نه كوى چه د خط له وريځى څخه د مشكو بارانونه و اوروى يا د خط د زلزلې په اثر كښې د مشكو اسمان و نړوى – له خط نه هاتيان هم كله نه جوړوى او د هوسى په ښكر براتونه هم نه ليكى مګر حميد اسمان ته د شعر ځينه اېښى ده(١) او همدومره پاته دى چه د غم له زنګانه سر راپورته كړى او پورته ورخېژى خو زما په ګمان چه همدغسى مغموم ورختلى دى او د فلك په ماڼى كښې ئې هم د غم اورونه بل كړيدى لكه چه پخپله وائي:

چه بلېږى پكښې اور زما د آه   څه به نه وى د فلك ماڼۍ سياه

د همدى لامله خپل اشنا ته هم له پاسه دا راز پيغام استوي:

سر تړونى نوې مياشت تر سر جار باسى   د هر ښكلى درد په سر دى ستا له درده

هغه وخت چه د خپل صنم په مخ د خط ليكه شاوخوا ګورى نو هم سمدلاسه وائي:

خط په مخ د صنم راغى كه مياشت ګير شوه په هاله كښې   دائى غاښ په خوله كښې زيب كا كه ژاله شوه په لاله كښې

د اسمان شفق هم د خپل زخمى زړګى د سمال بولى چه په همدغه اسمانى سير كښې ورڅخه لوېدلى او هلته پاته شويدى لكه چه پخپله وائي:

ناخبره خلق ئې ولى شفق بولى   دا زما د زړه له زخم د سمال پرهووت

نو څنګه چه په فارسى كښې بيدل پخپله شاعرۍ كښې په يو سخته لاره روان دى چه غرونه او پېچو مى پكښې زښت ډېر دي حميد هم كله كله په لوړو مضمونو پسى د اسمان په څنډوګرزى او له عامې سطحې ډېر ډېر پورته كېږى مګر رحمان بابا پخپله مسله ناست دى د اسمان راڼه ستورى ئې په لمن كښې لكه مرغلرې را توئېږى: دى ورځنى د لويو او وړو دپاره ښايسته اميلونه جوړوى او د خپلو نمسيانو په غاړه كښې ئې اچوى.

---

(١)و اسمان ته به د شعر ځينى كښېږدى
كه حميد د غم له سره زنګون وكيښ

نو د حمید د شاعرۍ زور او قوت اغلباً په تکلفی او پېچیده مضامینو کښې ګورو او زیاته پهلوانی ئی هم په همدغه تشبیهاتو او استعاراتو کښې وینو مګر د رحمان بابا په شعر کښې یو بل راز کیف ممو چه هغه د ده په ساده انشا کښې د شعر پرښتو اغېزلی دی او په هېڅ راز تکلف نه دی بنا – د همدی لامله کله سړی د ده په ځینی اشعارو کښې یو ډول خوند او خوږوالی څکی چه هلته د تشبیه یا استعاری غازه هېڅ نه لیدل کېږی او څه تخیل هم پکښې نه وی لکه پدی بیتو کښې:

کـه یـوځلـه مـې دی زلـف پـه لاس کښـېوزی — یـو وبښـته بـه دی پـه درسـت جهـان ورنکـړم
څـودی ونـه ویـنم سـتړګی کـه خـدای کانـدی — عزرائیـل لـره بـه هـومره ځـان ورنکـړم
پـه رحمـان بانـدی د لبـو مـی حـرام دی — څـو د خپلـو وینـو جـام تـاوان ورنکـړم

د رحمان بابا په دېوان کښې دغه راز ډېر بیتونه موندلی شو چه لکه اصلي مرغلې له ځانه یوه اصلی رڼا لری او د خپل ساده جوهر په لحاظ هر چا ته ښکلی او ښایسته ښکاری وګورئ! دا بیت:

څه اثر به ئې د عقل وی په سر کښې — د هغو په سر چه کښېنی ښاپېری

خومره ساده کیف لری چه هېڅکله ئې سړی په یوه تکلفی او پېچیده مضمون کښې نه مومی.

څوك چه د رحمان بابا په دیوان کښې مطالعه لری هغه به دا ومنی چه د ده ساده انشا یو دا راز خوند او کیف لری چه هغه هیڅکله په مصنوعی اشعارو او شعری صنایو کښې نشو موندلی دا اقتدار خدای یوازی رحمان بابا ته ورکړی دی چه ډېر پېچیده او ګران مضمونونه دومره ساده او اسانه کړی چه خاص و عام هر څوك پرې وپوهېږی او خوند ورځنی واخلی – دی ډېر ځله په یوه غزل کښې د عشق مرموز کیفیتونه، د ژوندانه پټه فلسفه او شاعرانه نازك خیالات داسې یو ځای کوی چه یو ډېر ساده او روان خوندور شعر ورځنی جوړېږی.

د نمونی په ډول ئی دا څو بیتونه وګورئ:

کـه پـه ګـنج د شـهاهی فخـر شـهریار کـا — عاشـقان ئـې د دلبـرو پـه رخسـار کـا
خرقـه پوشـو پـه خرقـه کښـې دی مونـدلی — هغـه حـظ چـه پـه دنیا کښـې دنیا دا کـار
پتنکـانو لـره خـدای ورکـړ پـه اور کښـې — هغـه عـیش چـه ئـې بلبلـی پـه ګلـزار کـا
یـار د نـاز لـه خوبـه پـاځی پسـی ګـرزی — چـه فلـك د عاشـقانو بخـت بیـدار کـا
نیمـه شـپه ئـې یـار تـر سـره پـوری کښـنې — لکـه شـمع چـه څـوك بلـه پـه مـزار کـا
د مسـتۍ د هوښـیاری یـون بـه څرګنـدوی — پـه هر چا کښـې چـه څـه وی هسـی رفتـار کـا

د بلبلـــو نغمـــه زاغ کـــولی نشـــی		هـر سـرود اواز پـه طـور د خپـل تـار کـا

د حمید د شاعری رنګ به هم د ده له اشعارو څخه څه نه څه معلوم شوی وی چه دا د عشق او مینی په لمبو سوی او ستی شاعر بی له سوز او ګدازه نور څه نه خوښوی او بل راز ژوندون هېڅکله له خدایه نه غواړی د همدی لامله د خپل دیوان شروع په دی ډول کوی:

الهی د محبت سوز و ګداز را		په دا اور کښې د سهی سمندر ساز را
تن پرور بلبل دی عیش کاندی پر ګلو		پروانه لره په اور زما ګداز را

څنګه چه دی د خپل دیوان په آغاز کښې خپله خط مشی ښئ او له لویه خدایه د یوه سوزان عشق آرزو کوی تر آخره پوری د ده په زړه کښې دا لمبه نه سړېږی او هر ځای همداغه سوال کوی:

چه دی نوم په غوږو واروم سره لمبه شم		هومره سوز را کښې پیدا کړی زما ربه

د همدې لامله په هر ځای کښې چه د مینی او عشق خبره یادېږی د ده په مخکښې سری لمبی جلوه کوی او د سوز ګداز منظری ئې سترګوته درېږی او په ډول ډول پیرایو کښې وائی:

لـه حجابـه ئـې جلـوه هسـې جمـال کـا		لکـه سـره لمبـه چـه خېـژی لـه تنـوره
زه د شمع پـه څېـر اور پـه تنـدی بـل کـړم		تـه د صـبح پـه څېـر خانـدی لـه غـروره
هـر سـاعت لکـه خلیـل پـه عاشـقی کښـې		تماشـه کـړم د ګلـزار پـه سـرو لمبـو کښـې
لکـه مـوم سـوز و ګـداز مـومی لـه اوره		هسـی زه مـومم لـه تـا سـوز و ګـداز
شـومی سـوز لکـه د شـمع دل افـروز		پـه ژړا مـې څکـه نـه ځـی د زړه سـوز
هسـې یـم پـه درد و غـم کښـې د دلبـر خـوښ		لکـه اوسـی پـه سـره اور کښـې سـمندر خـوښ
همـه عمـر ولاړ بـه یـم پـه سـره اور کښـې		نـه بـی یـاره د شـاهی پـه شـر و شـور کښـې
سـری لمبـې سـتی سـهی پـه صـورت بانـدی		سـهېدی نشـی بـی یـاره پـه پیغـور کښـې
چـه څـراغ د یـار د مـخ راتـه بـل نـه وی		زه پـه ګـور کښـې ګـڼم خپـل سـر پـه دا ګـور کښـې
د حمیـد د زړه رڼـا پـه ښـکلی مـخ ده		پـه دا کـور کښـې نشـته بلـه بلـه شـمع

نو دغه سپېڅلی اور چه هر وخت د ده د زړه په کوه طور کښې بلېږی او د ده مخه رڼا کوی د هر راز ستایلو او نمانځلو حق لری څکه چه همدغه اور د شعر او انسانی مینی ساه ده چه د انسان د زړه په فانوس کښې رڼا کوی او بشر ته د سعادت لوری او لاره

ښئ – د ده له همدی اور څخه د شعر او شاعری ډېرې ډیوې هرېخواته بلې شویدی او ډېرو خونو ته ئې رڼا رسېدلې ده.

دغه سوز و ګداز چه حمید ئې له خدایه غواړی او لکه پتنګ ورپسی شمع او ډیوې لټوی د انسان ازلی برخه ده او د انسانیت په دنیا کښې ډېر لوړ قیمت لری.

دا جذبه باید شاعران ورو‌زی او دا هنګامه همدغسی ګرمه وساتی لکه چه حمید ساتلې ده ځکه چه شعر د همدغه احساس د ویښولو او پالنې دپاره دنیا ته راغلی دی او د زړونو اصلاح هم په همدغه دوا باندی کېږی – یو رښتیانی او فطری شاعر باید په دنیا کښې بې له مینی او حسن څخه بل حقیقت ته قایل نشی او نور څه ونه پېژنی لکه چه حمید وائی:

یا د ښکلو دپاولیو شرنګهار دی   یا د عشق د لېونیو د ځنځیر

مګر پدی دواړو کښې هم د عشق او مینې حق مقدم ګڼې او په حسن باندې ډېره ترجیح ورکوی لکه چه په یوه بل ځای کښې وائې:

هنګامه د مینی ګرمه ده تر حسنه   د مجنون د درګدا شه لیلی مشه

نو ویلی شو چه حمید د شعر او شاعری په مقام کښې د یوه پاخه استاذ ځای لری ځکه چه ده د شعر اصلی او اساسی راز ډېر ښه پېژندلی دی او حق لری چه د یوه نوی مکتب او سبك استاذ ورته وواېو.

وروسته تر دی لږی ډېری معرفی اوس د دی دواړو منلو او مشهورو شاعرانو د شعر نمونې وګورئ:

<u>رحمان بابا:</u>

لمړی نمونه

بیـا دی نـوی شـراب څکلـی دی پـوهېږم   پـه رخسـار دې ګـل کرلـی دی پـوهېږم
کـه هـزار ځلـه لاس سـره کـړی پـه نکریـزو   تـا زمـا پـه وینـو وللـی دی پـوهېږم
معرکـه زمـا د مـرګ نـه ده نـو څـه ده   رقیبـان چـه دی بللـی دی پـوهېږم
څه حاجت دی چه دی خط په ملا لولم   چه زما په باب دی ښکلی دی پوهېږم
رقیبـان چـه دا تېری پـه رحمـان کانـدی   تـا پخـوا پـوری نیـولی دی پـوهېږم

دوهمه نمونه

زه دا هسـې لېـونی او مجنـون چـا کـړم؟   لـه رواج اولـه رسـومه بیـرون چـا کـړم؟
نـه پـوهېږم چـه دا هسـې چاری څـوك کـا؟   لیـونی د خپـل نکـاه پـه افسـون چـا کـړم؟
کـومې سـترګی کـوم باڼـه کومـه غمـزه ده؟   ډوب شـهید غونـدی پـه خـاك اوپـه خـون چـا کـړم؟
تـوان توفیـق چـه د فتنـو را څخـه نـه ؤ   پـه فتنـې د تـورو سـترګو مفتـون چـا کـړم؟

رحمان هیڅ له خپله ځانه خبر نه یم | چه دا هسې رنګ زبون او محزون چا کړم

دریمه نمونه

ستا د عشق حرفونو تور نه دی ګلګون دی | هم په دا چه نوشته په جګر خون دی
تش به نه شی هغه خم د عشق له میو | چه ئې خاوری د فرهاد او د مجنون دی
مقتولان ستا د غمزو دی لاله نه دی | چه په سره کفن له خاورو را بیرون دی
چه بهائې د ځلمیو ښخه نشته | جونه نه دی جوړ ګنجونه د قارون دی
بادشاهان به په یودم کښې ګدایان کا | ما لیدلی فسادونه د ګردون دی
د رحمان د زړه خوناب مګر قبول شه | چه مخونه د دلبرو پری ګلګون دی

څلورمه نمونه

ستا د مینی ګوهر نشته په هر آب کښې | مګر بیا موند شی د اوښو په دریاب کښې
که ته وینی زما پټی ښکی دلبرې | رنګ د لبو دی ګواه دی پدا باب کښې
په هر ځای چه ستا د لبو نوم آغاز شی | د لاله ؤ باران اوری په حباب کښې
زه حیران دا ستا د وروځو د تور خال یم | کافر څه رنګه سجده کاندی محراب کښې
ګل له ډېری باریکۍ په شبنم خور شی | نازك زړونه بدوی په صاف جواب کښې
د بهار په ګلو اوری بارانونه | د ښځویکی طاقت نشته په حباب کښې

پنځمه نمونه

زه د یار په دردو غم کښې شادمان یم | لکه ګل د پریشانۍ په وخت خندان یم
یو ویښته مې د صورت بی عشقه نه دی | څوکیدار پخپل نفس د خپل کاروان یم
د کاملې عقیدې له برکته | د دوهۍ په غاړه ناست شاه جهان یم
روښنائی مې په طلب کښې شوه حاصله | شپه او ورځ لکه افتاب په لار روان یم
دلبرانو وته خاك تر تلی لاندې | د دې نور جهان په سر لکه اسمان یم
چه د یار په دیدن سر او مال ښندمه | خلقو واوری زه هغه عبدالرحمن یم

شپږمه نمونه

که مې څوك په فقیرۍ شمیری فقیر یم | که می څوك په امیرۍ شمیری امیر یم
د دلبرو صدقی لره ئې غواړم | هسی نه چه په دنیا پسی زهیر یم
هم پند اخلم هم پند وایمه هر چا ته | زه د ځینو یم مرید د ځینو پیر یم
په هجران کښې د وصال خیال را سره وی | په زندان کښې له یوسف سره اسیر یم
په خندا کښې مې ژړا ده لکه شمع | له عالم پټ پنهان د ځان په ویر یم
ازادی تر دا په هور ته بله نشته | چه بندی د یار د زلفو په ځنځیر یم

همیشــه پــه غــوړ نــاری د هجــران اورم رحمٰن ځکه د خپل یار مخ ته په ځیر یم

حمید ماشو خیل:

لمړی نمونه

له حیا دی آئینه په مخ کښې آب شوه
په فراق دی ګونه زېړه د افتاب شوه

ورځ په ورځ ئې روښنائی د مخ زیاتیږی
نوی میاشت چه دی روانه په رکاب شوه

چه ئې ګل دا ستا د مخ په ګریوان کښېښود
شګوفه د زړه په وینو کښې غرقاب شوه

بیا به ولکوی اور د چا په خونه
چه له قهره ئې سمن بشره ګلاب شوه

چه مشغول دا ستا د مخ په خال وخط شوم
څه عجب که د هغو سینه کباب شوه

ته چه توره تېروی د مخ پوهیږم
مقرره شهید ګی زما په باب شوه

ستا د غم له ډېرو اوښکو چه تل ژاړم
د حمید خونه په مخکښی د سیلاب شوه

دوهمه نمونه

ارزومند د یاد درد و دوا مشه
بیګانه د خپلو مینځ لره رامشه

هنګامه د مینی ګرمه ده تر حسنه
د مجنون د درګدا شه لیلی مشه

که بانو دی د نګار تول تېره غشی
یو زما د زړه له نښی خطا مشه

که بلا په عشق کښې ډېری دی ناصحه
دا بلا واړه په ما شه په تا مشه

بی له غمه د عشق هر غم ضرر کاندی
څوك له خوا د آهو چشمو جدا مشه

هېڅ دی دم وربانـدی نـه لګی ناصحه
دا حمید بلا وهلی ملا مشه

دریمه نمونه

که په مینه کښې مې سر د دلارام ولاړ
د لکونو په سودا مې یو جدام ولاړ

چه مې ولید کفرستان د تورو زلفو
عقل و هوش مې له خاطره د اسلام ولاړ

څله نه ژاړم غنچې غوندی سرې سترګی
چه له غېږی مې وصال د ګل اندام ولاړ

چه مې نه مونده وصال د دلبرانو
وجنت وته مې فکر له ناکام ولاړ

چه مې زړه د ترکو وصل په سر غواړی
په سپوږمۍ پسی هلك سرته د بام ولاړ

څلورمه نمونه

چه دی نکړم په نیکیو ننګ و نام لور
په دوه چومه دی د ختو مشه بام لور

زیات و کم تر خپله قدره قدم ږده
د مرغه په اندازه غووره دام لور

د مجلس د اهل دلو لوئی مکړه
د قران په نزدیك نشی اخست ګام لور

استغنا له خلقو نښه د کمال ده
د صاحب په څنګ کښې نه دری غلام لور

چـه پـه پـوزه ئـې پېزوان نـه وی د طمـع		د هغـو خلقـو ګـردن بويـه مـدام لـوړ

پنځمه نمونه

خـو بـه خـوری پـردی مالونـه پـه ستم		يـوه ورځ بـه دی پـه نـس کښې شـی اړم
د مظلـوم د مـال روټـی خپلـه بـوټی خـوری		مشه هـېڅ پـه دا خـوراك خـوښ و خـرم
زمـانی دی ډېـر مـزری هسـی خـوار کـړی		چـه وهلـی اوس پيشـو تـه نشـی دم
چېـری نشـی دهـاتی تـر پښـو لانـدې		پـه عـاجز مـچ و مېـږی مـه ږده قـدم
د يـوه تـن انداموـنـه دی ښشـکـه		لـوی هلـك بنـی ادم پـه صـورت سـم
تـه هـم هـېڅ لـه پرښـتی زوکـړی نـه ئـې		چـه چارپـای بـولی دا نـور بنـی آدم
آدم زاد دی د يـوی ونـی ښـاخونه		چېرتـه تـه ښاخ د زعفـران شـوی نـور شړشـم
آئينـه د زنګـون ونيسـی و مـخ تـه		پکښـې ګـوره احـوال د جـام جـم
د انصـاف وروښـنائی وتـه را ووزه		پرېـږده زيسـت د خـود بينـی پـه تـور تـم
کـه امسـائی د موسـی بـولی ګـړی		ښـائی نـن سـاعت حميـده سـتا قلـم

شپږمه نمونه

ربـه زړه د رقيـب نـرم پـه احسـان کـړی		دا هنـدو را بانـدې څـه خـو مسلمان کـړی
زمـا صـبر تېـره تـوره کـړی پـه عشـق کښـې		رقيبـان وربانـدې غـوځ پخپـل ګمـان کـړی
چـه خـاطر د آهـو چشـم وپری وحشت خوری		هغـه واړه ودانـی زمـا دامـان کـړی
اور زمـا د ديـن دنيـا پـه کـور کـړه پـوری		خـومی عـذر پـه عـزت د عشـق مهمان کـړی
چـه روښـان د يـار د مـخ پـه ډيـوه نـه وی		وران زمـا د زنـدګی خـان ومـان کـړی
يـا زمـان د يـار د وصـل کـړی رانـوی		يـامی عمـر پـه هجـران کښـې يـو زمـان کـړی

ګـوره نـن پـه څيـر څيـر مـخ د يـار حميـده
چـه سـبا وريـې لاس مـړی ارمـان کـړی

اومه نمونه

ټـول دې مشـه پـه زرګونـو زر و سـيم		چه تـه يـو کـو کـوری خـوري پکښـې يـا نيم
تـش پـه تـوره لکـه مـار پـه پـردو زرو		پـيچ و تـاب خـوری بـر ناحقـه شـوم لئيم
د هغـه لسـتونی لاس يـد بيضـا وي		چـه پـرې وچـې کانـدی اوښـې د يتـيم
دوست په دوست د دې دنيا که هسې چارې		چـه يـې نکـه هـيڅ غلـيم پـه بـل غلـيم
تـر نـا داره دارنـده سـړی حـريص دی		اور د خـس پـه قـدر زور کـه لـه قـديم
تـر ګدايـه سـر درد د پادشـاه ډيـر دی		هغـه غـم کـه د ګلـيم دا د اقلـيم

نفس پـه بـدو درتـه پنـد کـه زه پـه نيکـو   د قــارون پــه نغوتــه ځــې کــه د کلــيم؟
وړانـدې ستا رضا نيکـي کړ که بـدي کړی   دغــــه لار ده د جنـــــت دا د جحــــيم

چــه غنچــه يــې د حميــد د خــاطر وا کــړه
پــرې لــه کـــوم لــورى را والـــوت دا نســـيم

وروسته تر دې چه د دې دوه نومورو شاعرانو د شعر او شاعرۍ رنګ او ډول څه نه څه در معلوم شو اوس د دوی د شخصیت صبغه لږ څه څرګندوو.

<u>رحمان بابا څوك و؟:</u>

وائی چه د خیبر او تیرا له غرونو هغه خوا د پیښور په بادر کلي کښې یو پښتون فقیر اوسېده چه خبرې ئې شعر او شعر ئې حکمت و. دا فقیر د مهمندو د کورنۍ لوی افتخار د عبدالستار ځوی عبدالرحمن ؤ چه ټولو پښتنو په بابا توب ومانه او کوم نوم چه احمد شاه بابا په سلطنت کښې پیدا کړ ده په فقیرۍ او ملنګۍ کښې بیاموند.

رحمان بابا هغه څوك ؤ چه د غفلت له خوبه د بلبلو په اذان را ویښ شو او د زړه مراقبه ئې د ګلو له غنچو او غوټیو زده کړه . دی هغه عارف قلندر و، چه د ریا خرقه ئې هېڅکله نه وه اغوستې او له کوړ پټکی لاندی به سم ګرزېده[1] په زړه کښې ئې د پاك خدای د مقدس عشق لمبی بلی وی او له ژبی ئې سوزان شعرونه راوتل.

هغه خوندونه چه دنیا داران ئې د ټولې دنیا په نازو نعمت کښې نه مومی ده پخپله بی ریا خرقه کښې موندل[2] کوم افتخار چه شاهان ئې په شاهي ګنجونو کوی ده د لبرو په رخسار کاوه.

[3] د دوهی په غاړه ناست و مګر د خپلی کاملې عقیدی له برکته شاه جهان او د پښتو ژبې عالمګیر وو.[4] د زمانې اورنګ ئې خپل غلام باله[5] او دغسی ډېر د جاه و جلال خاوندان ئې له منصور غوندی نداف څخه قربانول[6]. پادشاهانو د دنیا قصرونه آبادول او د ه د عشق عمارتونو بنیاد ایښوده.

د نور جهان په سر لکه آسمان پورته و، مګر خپل ځان ئې د دلبرانو د پښو خاوری ګاڼه[7].

دنیائې د دوی د صدقی دپاره غوښته[8] او سرو مال دواړه ئې د یار په دیدن قربانول.

---

[1]: دریا خرقه خدای نکړه ورپه غاړه — رحمان کوړ پټکی تړلی قلندر دی

❀ ❀ ❀

[2]: خرقه پوشو په خرقه کښې دی موندلی — هغه حظ چه په دنیا کښې دنیا دار کا

❀ ❀ ❀

[3]: که په ګنج د شاهۍ فخر شهریار کا — عاشقان ئې د دلبرو په رخسار کا

❀ ❀ ❀

[4]: د کاملی عقیدی له برکته — د دوهۍ په غاړه ناست شاه جهان یم

❀ ❀ ❀

[5]: چه له څنګه می دلبر په لاس کښې جام دی — نن اورنګ د زمانې زما غلام دی

❀ ❀ ❀

[6]: اورنګ زیب او شاه جان غوندې اشراف — صدقه شه تر منصور غوندی نداف

❀ ❀ ❀

[7]: دلبرانو وته خاك تر تلی لاندی — د دی نور جهان په سر لکه آسمان یم

❀ ❀ ❀

[8]: د دلبرو صدقې لره ئې غواړم — هسی نه چه دنیا ګۍ پسی زهیر یم

❀ ❀ ❀

د صورت یو وینښته ئې بې عشقه نه ؤ ځکه ئې خپل ځان د عشق کاروان بللی او عشق ئې د جهان او ټولو مخلوقاتو پلار ګڼلی دی.

د ده عشق د نفس له خاصیته منزه ؤ او شراب ئې هم انګوری نه و.

بې له عشقه ئې نور ټول پیوندونه له ځانه غوڅ کړی و او بې له مینې ئې بل عیب و هنر نه پېژانده ځکه ئې ویلی چه زه نه خلیل یم نه داؤدزی او نه مهمند، ما یوازی عاشق او مین وګڼې.

رحمان بابا بې د مینې او عشق له صادقانو بل چاته سلام هم نه کاوه او یوازی په همدغه ډله ئې سلامونه ویلی لکه چه وائی:

چه مجنون غوندی په مینه کښې صادق وی رحمان وائی په هغو باندی سلام

❁ ❁ ❁

دی هر وخت د عشق په اور کړېده او په عاشقانو کښې ئې ځان اول سړی ګاڼه مګر خپله معشوقه ئې نه پېژانده او په ځان نه پوهېده چه په چائی زړه بایللی دی.

ځکه وائی:

زه دا هسی دیوانه او مجنون چا کړم؟ له رواج او له رسومه بیرون چا کړم؟
نه پوهېږم چه دا هسی چاری څوك کا؟ لیونی د خپل نګاه په افسوس چا کړم؟
کومې سترګې کوم باڼه کومه غمزه ده؟ ډوب شهید غوندی په خاك او په خون چا کړم؟
رحمان هېڅ له خپله ځانه خبر نه دی؟ چه دا هسی رنګ زبون او محزون چا کړم؟

❁ ❁ ❁

دی همدغی مجهولې لیلی زیارت په زیارت ګرزاوه چه کله ئې بتخانی او کله ئې حرم ته بیوه مګر پدې پوهېده چه زه پخپل مراد پسې ګرزم او د بتخانی یا حرم زایر نه یم لکه چه وائی:

هر زیارت لره چه ځم مراد مې ته ئې زه زایر د بتخانی او حرم نه یم

❁ ❁ ❁

د ده دغه معشوقه چه نه ئې مونږ پېژنو او نه دی سره له دغې مجهولتيا بيا هم دومره معلومه ده چه د دنيا ناوی نه ده او بل څوك ده لکه چه دی پخپله وائی:

د دنيا ناوې په مهر کښې دين غواړي — ای رحمانه ځان ساته له دی نکاحه

❁ ❁ ❁

دغه عارف او قلندر شاعر که څه هم دنيا ته بد نه دی ويلی او د دنيا ښه و بد ئې د سړی په مدعا پوری موقوف ګڼلی بلکه د يو ځل په ځای ئې ورته دوه ځله ښه ويلی او د عقبی توښه ئې بللی ده مګر د ځان دپاره ئې نه ده خوښه کړی او د دنيا مينه ئې بت پرستی او د زړه بيماری ګڼله له دی لاندی بيتو دا دواړه مدعا ښی څرګنديږی:

(۱) د دنيا ښه والی:

ښـــــه ده ښـــــه ده دا دنيـــــا — چـــــه توښـــــه ده د عقبـــــا
پـــه دنيـــا کښـــې بـــدی نشـــته — کـــه بـــدی نـــه وی لـــه تـــا
دنيـــــا بحـــــر دی بهيـــــری — آئينـــــې غونـــــدی صـــــفا
خپـل خپـل مـخ پکښـې ليـده شـی — کـه ښـوك زښـت وی کـه زيبـا
وفـــــا دار لـــــره وفـــــا شـــــوه — جفـــــا دار لـــــره جفـــــا
لـــه يـــوه مخـــه ئـــې درد وی — او لـــه بـــل مخـــه دوا
کـــار همـــه واړه موقـــوف دی — د ســـړی پـــه مـــدعا

(۲) د دنيا بدی:

هوښـيار مـه ګڼـه هوښـيار د دې دنيا — بيوقـوف دی وقـوف دار د دې د نيـا
روښـنائی ده پـه هغـو زړو نـو حرامـه — چه پری ناست وی ګرد غبار د دی دنيا
هميشـه بـه بيوقـوف او بـی شـعور وی — چـه مخمـور وی پـه خمـار د دی دنيا
د شـرابو بـه لاهـومره مسـتی نـه وی — لکه مست وی خمر خـوار د دی دنيا
هـر بيمـار لـره دارو پـه جهـان شـته دی — دارو نلـــری بيمـــار د دی دنيـــا
څـه و بـت وتـه سـجده څـه و دنيا تـه — بـت پرسـت دی پرسـتار د دی دنيـا

په مسلمو کښې خاصه مسلم هغه دی — چه ئې وشلاوه زنار د دی دنیا

❀ ❀ ❀

د رحمان بابا فقیری او له فقیری سره د ده قناعت او استغنا[٭] وقار او متانت اخلاقی استقامت او لوړ شخصیت، د خلقو په نظر کښې د ده وضعیت، له دی څو بیتو تر یوه حده معلومولی شو.

بیتونه دا دی:

څوك دی را کاندی قسم په کردګار — که درم لرم په کور کښې یا دینار
زه دینا ر او درهم نلرم په کور کښې — ولی نور عالم می بولی دنیا دار
دا په دا چه نه له ځایه چیرته خوزم — نه د هیڅ یوه مخلوق یم منت بار
آب و خور لکه آسیا په ځای را رسی — پخپل کور کښې می سکون دی هم رفتار
لکه ونه مستقیم پخپل مقام یم — که خزان رابادی راشی که بهار

❀ ❀ ❀

حمید څوك و؟

هغه سمندر چه په سره اور کښې پیدا شوی او لوی شویدی او بې له بلو لمبو، سرو انګارو نو ئی نور څه په دنیا کښې نه دي لیدلی عبدالحمید نومېږی.

د ده خټه په اصل کښې د پتنګانو له ایرو[١] یا د سوزېدونکو شمعو له مومه[٢] جوړه شوی وه ځکه ئی په جهان کښې سوزو ساز، کړېدل او ستی کیدل په برخه وه او همدغه شی ئې له خدایه په سوالونو غوښته. دا مین عاشق که څه هم له وړکیتوبه له بتانو سره آشنا دی مګر لکه خلیل په سرو لمبو کښې د ګلزار تماشا کوی[٣] او ټول شاعرانه مضامین د عشق او مینې په آتشکده کښې پیدا کوی.

هغه حسن او جمال چه د انسان په نظر کښې ئې دا دنیا ښایسته کړی او په زړونو کښې ئی د عشق او محبت حرارت ایښی دی چا ته په یوه شی او چا ته په بل شی کښې ځان ښئی او لکه چه عبدالقادر خان ختك وائی:

١: لاهاله حمید کسکر په محبت و — پرښتو چه سازاوه په ترتیب و رو ورو

٢: لکه موم سوز و ګداز مومی له اوره — هسی زه مومم له تا سوز و ګداز

٣: هر ساعت لکه خلیل په عاشقی کښې — تماشا کړم د ګلزار په سرو لمبو کښې

په څراغ کښې تجلی و کا پتنګ ته بلبلانو ته ښکاره شی په نسرین کښې

❀ ❀ ❀

حمید ته یی هم په اور او لمبو کښې تجلی کړېده څکه وائی:

له حجابه ئې جلوه هسې جمال کا لکه سره لمبه چه خېژی له تنوره

❀ ❀ ❀

نو د چا په نظر کښې چه جمال دغسی جلوه کړی وی هغه باید همدغسی ووائی.

الهی د محبت سوز و ګداز را په دا اور کښې د سهی سمندر ساز را
تن پرور بلبل دی عیش کاندی پر ګلو پروا نه لره په اور زما ګداز را

د حمید فکری او ذهني حال، اخلاقی او معنوی مقام، شخصیت او معنویت سجیه او کرکتړ پدی لاندی اشعارو کښې چه په مختلفو موضوعاتو کښې دی وګوری!

(۱) نفس و هوا:

نفس هوا دی خدای و تا اسیر درکړی ته د خپلو اسیرانو اسیر مشه

❀ ❀ ❀

په هوا پسی د نفس سر هوا مه څه نه دی وړی سود هیڅ له دی طرفه

❀ ❀ ❀

لږ لږ به هم مناسب له نفسه نه دی غله مېرمن کاندی څان موړ په څکه څکه

❀ ❀ ❀

له فلکه سوال د نفس دپاره مکړه درکوی که په کجکول کښې هم اورمکه

❀ ❀ ❀

پرورش د نفس په کار نه دی حمیده! له دښمن سره څوك نه کا تو لا

❀ ❀ ❀

(قناعت او استغنا):

قناعـــت هســـی دولـــت و حمیـــد ورکـــړ   چـــه بادشـــاه ګڼـــی تـــر ځانـــه بېنـــوا

❁ ❁ ❁

اضـطراب د حـرص مـی کـړی لـه زړګـی لـری   قناعـــت قـــوی لنګـــر د دې جهـــاز را

❁ ❁ ❁

اســـتغنا لـــه خلقـــو نشـــه د کمـــال ده   د صاحب پـه خنـګ کښې نـه دری غـلام لـوړ

❁ ❁ ❁

چـه پـه پـوزه ئـې د طمـع ځنځیـر نـه وی   د هغـو خلقـو ګـردن بویـه مـدام لـوړ

❁ ❁ ❁

سـرزما هرګـز سـرکوزی نـه منـی د تـاج   ګڼـه تـاج زمـا و سـر تـه دی محتـاج

❁ ❁ ❁

تخـت و تـاج چـه ګـدایان شـړی لـه دره   بادشـــاهانو ســـره اوســـی لا عـــلاج

❁ ❁ ❁

هـم و خپـل او بېګانـه تـه حمیـد شـا کـړه   چـــه ئـــې وېژانـــد مســـبب الاســـباب

❁ ❁ ❁

څـه کیمیـا ده عاشـقی پـه لاس درکـړی   چـه دی وینم پـه خـواری کښې مغرور هسی

❁ ❁ ❁

درویـــزه لـــه درویـــزه ګـــره ناکســـی ده   د فلـك کچکـول تـه مـه نیسـه کچکـول

❁ ❁ ❁

(۳) کمینی:

د کمـــال کعبـــه بـــه هالـــه شـــی درپېښـــه   کـــه دی لار د کمینـــی نکـــړه غلطـــه

❁ ❁ ❁

چـه کمـــال پـــه کبـــر غـــواړی احمقـــان دی   پـــه پلیتـــو اوبـــو نـــه کیـــږی اودس

❁ ❁ ❁

(۴) د عشق راستی او پاکه مینه:

په راستی مې د خپل عشق هسی باور دی | چه همدم به یم له ښکلو پس له مرګه
❀ ❀ ❀
چه ونوروته باخښه بوس وکنارشی | خدای به ماته تش کاته کاندی معاف
❀ ❀ ❀
ښکلی مخ وته کاته کار د حمید دی | د نامردو سترګی بریښی له تور بریښه
له شوخی دا ستا د سترګو ای حمیده! | ښکلی باك نه کا له پاکه محبته
❀ ❀ ❀

(۵) د دنیا ترکول او تروه ترخه قبلول:

د دنیا له هوسو نو څرنګ نهیل شوې | اي حمیده د خپل یار په غم مشغوله
❀ ❀ ❀
له ترووترخوتریوتریخ مشه حمیده! | په دا زهرو اموخته لره مزاج
❀ ❀ ❀
په نکار د مکار د هر غلط مشه | په بدرنګی ناوی پورې زر او پول
❀ ❀ ❀
چه له اهله د دنیا محبت نکړی | همدغه د امن لوری دی بیشکه
❀ ❀ ❀
مناسب نه دی ورتله د لویو خلقو | د هلکو تماشا ده دا دنیا
❀ ❀ ❀

په دغو بیتو کښې د حمید معنوی څېره او تصویر مونږ ته داسی معلومیږي چه په ده کښې لوړ همتی او بلند نظری د نفس او هوا له سیمی اوچتوالی، له تخت و تاجه بی نیازی، پاکی او صفائی بې کبری او کمینی په زیاته اندازه شته او د ښه عالی شخصیت خاوند دی چه له فلکه هم در ویزه ورته بده ښکاری او لکه چه وائی:

که د خضر پاسلونی ورسره وی | واقعی زهرو ذقوم شی که حیوان خوری

❀ ❀ ❀

د احسان او منت بارولو په مقابل کښې آب حیوان هم ذقوم ګڼی او د خضر پاسلونه هم نه قبلوی:

د دغسی لوی شخصیت خاوند که دنیا د هلکو تماشا ګڼی او خپل ورتله مناسب نه بولی هم ورسره ښائی. که دی خپل جنون رهبری بولی او د افلاطون عقل ګمراهي ګڼي لکه چه وائی:

که می نه وای لیونتوب رهبری شوی　　افلاطون غوندې به مړو مه ګمراه

❀ ❀ ❀

هیڅوك پری اعتراض نشی کولی ځکه چه د لویو خلقو دعوی هم لوئی وی او چاته عجیبی غریبی نه معلومیږی، د همدی لامله پښتانه وائی:

غټی خولی غټی خبری. نو باید حمید او رحمان بابا لکه څنګه چه دي هغسی وپیژنو او د دوی لوړو مقامونو ته په تعظیم او احترام وګورو.

پسله ۱۱۰۰ هـ. څخه ځینی نوموړی شاعران

(۱) یونس، موسی خېل(۱)

د پټې خزانې مؤلف محمد هوتك لیکی چه زما تربور رحمت هوتك په (۱۱۳۰ هـ) کښې پېښور ته تللی و، او په خیبر کښې ئی محمد یونس ځان د پښتو شیوا بیان شاعر ولید. دی په دغه کال یو دېرش کلن ځوان و. د ده پلار نور محمد خان له موسی خېلو څخه د کسی د باړو سره راغلی و او په خیبر کښې اوسېده. یونس په پېښور کښې کتابونه ولوستل او د رحمان بابا شاګرد شو، د شعر دیوان ئی جوړ کړ او په خیبر کښې ئې ښه شهرت وموند. یونس مهمان دوست او کریم سړې و، چه مسافر به ئې په دېره کښې اوسېده. او که څوك عالم او شاعر به ده کره پیښ شو ډېر قد به ئی کېده. په پښتانه شعرا ؑ کښې هم د یونس په باب کښې لیکل شویدی چه یونس د خوشحال خان خټك معاصر او د رحمان بابا د مکتب یو تکړه شاګرد دی.

دا خبره چوره رښتیا ده چه یونس په شعر کښې د رحمان بابا د سبك پیرو دی او ډېر ځله ئې د هغه د اشعارو اقتفا کړېده. د هغه شعر ئی هم داسی ستایلی دی لکه چه یو شاګرد د خپل استاذ تعریف او توصیف کوی مګر له خوشحال خان سره ئی معاصری پدی ډول ده چه خوشحال خان د پښتانه شعرا ؑ په قول په (۱۰۲۲هـ) کښې پیدا شوی او په (۱۱۰۰ هـ) کښې د (۷۸) کالو په عمر وفات شویدی.

یونس د پټې خزانې د لیك په قرار د (۱۰۹۹ هـ) زوکړیدی نو د هغه روستی کال او څو ورځې دپاسه د یونس له لمړی کال او څو ورځو سره شریکېږی یعنی دا معاصری په شعرو شاعری کښې نه ده او د رحمان بابا د مکتب شاګرد په شعر کښې د خوشحال خان معاصر نشی کېدای.

یونس خو مو دومره وپېژانده چه د نور محمد خان ځوی او په قام موسی خېل ؤ، چه په خیبر کښې اوسېده او په شعر و شاعری کښې په رحمان بابا پسی روان و مګر دا پېژند نه د یوه شاعر دپاره کافی نه ده او څوك چه له شعر و شاعر سره علاقه لری هغه ارو مرو د شاعر

۱:موسی خیل د کاکړو یوه پښه ده. (حبیبی)

په افکارو او خیالاتو پسی سترګی ګرزوی او خبری ئې لټوی. نو راشئ چه یونس پخپلو اشعارو کښې وګورو چه څوك او څه راز سړی و؟ په دنیا کښې ئې څه خوښ ؤ؟ او عالم ته ئې په څه نظر کتل؟ په لاندی بیتونو کښې ئې فکر او نظر معلومېږی.

د خوشحالۍ سرمایه:

په دنیا کښې چه څه ده بېچاره ګی ده
خاکساری او حیرانی آوارګی ده
د عالم په اختلاط کښې فایده نشته
سرمایه د خوشحالی کنارګی ده

❀ ❀ ❀

له عالم او زمانې نه شکایت:

د هر چا تر خپل مطلب پوری یاری ده
تر مطلب په هورته تشه بیکاری ده
د خلاص د اشنائی دېګدان سوړ شوی
د لباس آشنائی ګرم بازاري ده
د راحت په ورځ تقصیر د خپلوی نه وی
د ضرور په ورځ له یاره بیزاری ده

❀ ❀ ❀

په دا وخت د بل هنر پوښتنه مکړه
لوی هنر له هنرونو نوزرداری ده
لکه ټک زهر په شهدو کښې پنهان کا
هسی شان د اوس عالم غمخوارګی ده
نن دی حال لکه غنچه په پردو پټ دی
په سبا لکه د ګل اشکارګی ده

یونس په خپل وخت کښې له خلقو نه ځینی معایب لیدلی او دنیا ورته ټکه برګه، لباسی او مطلب آشنا معلومه شویده، د عالم دو رنګی او تذویرونو په ده داسی اثر کړی ؤ چه ځینی زاهدان ئی هم په برګ لباس کښې نه خوښېده او ویل ئې:

نه لباس کښې څه د خدای بندګی نشی؟
چه جامه دی د تذویرو آغوسته برګه

❀ ❀ ❀

په لباس په ټکی خلق ملمع شوه
و عالم ته زر نښکاریږی میان مس دی
د دورنګ فلك له پیچه پنا غواړه!
چه د ورځې شین طوطی د شپې طاؤس دی

❀ ❀ ❀

بنـدګی چـه پـه ریـا کانـدی – یونسـه!　　　د هغـه ږیـره خېشـته ده نـائی غـواړی

❁ ❁ ❁

د همدې لامله چه ده د فلك دو رنګی، د عالم ټګی، د عابد ریا کاری لیدلی ده وائی:

ځان ګوشه د دې عالم له شورو شر کړه　　　پخپل زړه کښې ننداره د بحر و بر کړه
هېڅ اثـر د پیوسـتون تـری لیـده نشـی　　　په تحقیق و خپل پردی و ته نظر کړه
د رنـدو کڼـو پـه شـهر چـه ورګـډ شـی　　　ته هم ځان د دوی په سیمه کورو کر کړه

❁ ❁ ❁

دا ګوښه ګیر شاعر چه د خوشحالۍ سرمایه کنارګی ګڼی بیا هم د ښکلو همسایه توب ته خلق را بولی او زاهدان هم له خلوته ورته راباسی:

کلـه کلـه بـه ئـی جلـوه د دیـدن مـومې　　　راشــه ځــان د دلبرانــو همســایه کــړه!

❁ ❁ ❁

خـوبـه د خلـوت پـه تیـاره ناسـت اوسـی زاهـدـ!　　　سـتږکی خـدای درکـړی ښایسـته وربانـدی ګـوره!

❁ ❁ ❁

یونس په هغه کور چه هلته به کینه او بدنیتی وه اورلګاوه[1] او انسان ئی د انسان له دښمنۍ، بدخویۍ ظلم او جفا څخه ښې لاری، ښه رفتار او ښه کردار ته پدی ډول را باله:

مینــه دار پــه دښــمنی د آدم مشــه!　　　چـه شیوه پـه بـدخوئی کـا لـړم مشـه!
په ظالم بانـدی لعت د خدای وریږی　　　روا دار د جفـا جــور و ســتم مشــه!
د عمـل چـراغ لـه کـوره درسـره وړه!　　　په لمړی ماښام د ګـور پـه تـورتم مشـه!
سـتاری لـه هنرونـو لـوی هنـر دی　　　عیـب جویـه د عـرب د عجـم مشـه!
د قارون لـه حالـه زده کـړه کـه دانـائي　　　دل بسـته لـه سـیم و زر و درم مشـه!
یك زبان په وعده راست اوسه یونسه!　　　دو زبــان لکــه مختــوری قلــم مشــه!

۱: چه درست ډك وی له كینې له بدنیتی نه　　　په هغه كور دی غله ولګی اور لا هـم

یونس پخپل یوه شعر کښې زر ډېر پوره ستائی او ټول صفتونه ئې بیانوی چه همدغه شی په ښادی او ماتم دواړو کښې په کارېږی او د عالم خوراك و پوښاك و زينت ګرزی همداغه شی دی چه په توره شپه کښې چراغ کېږی او ډېر ضعيف بازو له فولادو نه هم قوی کوی مګر سره لدی ټولې ستاينی کله چه د علم و ادب په مقابل کښې زر او پيسی يادوی نو وائی:

د هغــه پــه لاس چــه علــم و ادب کښــېوزی نــور دی غم په زړه کښې نه کا کيميا ګردی
ميراثــه د مــور و پــلار پنځــه پيســی وی وايــه علــم چــه ميــراث د پيغمبــر دی

❁ ❁ ❁

یونس پدی پوهېدلی ؤچه:

هغه عيش چه ئی صابر ګدا حاصل کا هـېڅ اميـر مونـدلی نـه دی لـه شـوکته

❁ ❁ ❁

ځکه ئی ویل:

قناعــت بــه دی هلــه ګــورم يونســه که ته پوزه د منت په جامه سوڼ کړې

❁ ❁ ❁

هو! له یونس سره د جامې غم نه وه ځکه ئی د منت په جامه پوزه پاکوله او ويل ئی:

ژوندی سر له به سل د ستاره يافت شی راشه غم د دستار پرېږده غم د سر کړه!

❁ ❁ ❁

زمونږ دغه د دنيا له غمو ښغم شاعر چه په سر کښې ئی د پټکی سودا هم نشته د عشق له غم سره ډېر زيات اشنا دی او سل هوسه له دغه غمه قربانوی بلکه هوسونه لا څه چه د جنت له نسيمه هم د عشق سوی بهتر ګڼی، او له بيدرد عالمه ډېر ډېر شکايتونه کوی:

عاشقان ئې په دعا له خدایه غواړی | تر نسیم د جنت ښه دی د عشق سوی

❀ ❀ ❀

په بازار د عشق کښې درد وغم متاع ده | تن پرور د دې متاع خریدار نه دی
چه په درد د عاشقۍ څوك درمن نه وی | و یونس ته د سړیو په شمار نه دی

❀ ❀ ❀

بېدردان به په درد کله کړی یونسه | مړې ایری که هر څو پو کړی اور به نشی

❀ ❀ ❀

د بېدردو هېڅ له عشقه بهره نشته | موزیګی ته د پېزوان خبری مکړه

❀ ❀ ❀

چه نه درد د عشق لری نه شناخت نه مهر | په هغه باندی نامه د پسر مه وای

❀ ❀ ❀

هر چه بی له عشقه ومری و پرئې مکړی | د شرابو نبیښه ماته شوه ارزانه

❀ ❀ ❀

سله هوسه صدقه د عشق تر غم شه | د یونس د خولی وینا په دا تمامه

❀ ❀ ❀

علاوه په دغسی متفرقو بیتو په غونډو غونډو اشعارو او غزلو کښې هم عشق او د عشق کیفیتونه ډېر ښه بیانوی او هغه ټول تغیرات چه عشق ئی په چا کښې پیدا کوی یو یو پدې ډول ښئی:

چه په زړه باندی استوار د عشق قدم شی | سر رشته د صبر ورانه هغه دم شی
عقل هم د خپلی ناستی ځای غلط کا | په ارام باندی همه جهان تورتم شی
بېغمی و بل وطن ته توښه واخلی | قراری هغلته چېری وی چه غم شی
غرور کانه شی د عالم له تهمتونو | سترګی درسته شپه ژړا کوی په نم شی
شرم هسی په ګوښه کښې غلی کښېنې | لکه ښه سړی په بدو باندی ګرم شی
ګردن هم له بلندیه توبه ګار شی | که الف وی خو د دال په طورخم شی
د دنیا غمونه پاته شی نیمګړی | د اشنای غم ئی له عمره سره سم شی

❀ ❀ ❀

یعنی دا غم په ټولو غمونو زورور کېږی او هوسونه له زړه باسی ځکه چه:

پـه یـوه خـاطر د دوه مینـو ځـای نشـی		چـه د غـم کـډه پـری راشـی هـوس لېږی

❁ ❁ ❁

نشـی پـه یـوه خـاطر د دوه مینـو اسـتوګنه		یـا بـه غـم د ځـان وی یـا بـه مینـه د جانـان وی

❁ ❁ ❁

څوك چه د مینی له درد او عالم سره آشنا وی هغه پوهېږی چه یونس څه وائی او د عشق له کیفیاتو څه ښه تعبیرونه کوی، دی وائی[1] هغه مستی چه د یار په لیدو کېږي ده په می یا په کوکنارو کېږي نشته د میو مستان یو وخت بیدارېږی مګر د مینی مست بیداری نلری او تل تر تله مدهوش وی:

د اشـنا ویـل بـه هلـه لـذت درکـا		که درست تن دی په خواهش کېږي ورته ګوش شی
بـی زحمتـه راحـت کلـه چـا مونـدلي		د خمار تشـویش قبـول کـا چـه مینـوش شـی
کـه یـو ځل ئی مستانه شراب تر خوله شی		محتسـب بـه جـاروکش د میفـروش شـی
کـه پـه دوش ئـی سـجاده د عبـادت وی		لـه مستیه بـه ئـی مست سبو پـه دوش شـی
د دنیـا غمونـو زړه د یـونس تـور کـړ		ساقی جام د میـو ورکـړه چه مـدهوش شـی

❁ ❁ ❁

یونس وائی چه وینا او ویل د عشق په خبرو لذت پیدا کوی او همداغه شی د شعر مالګه ده:

نـور ویـل د عشـق خبـری پـر لـذت کـا		لکه مالګه چه لذت کا په خواړه کېږي

❁ ❁ ❁

که څېری نحویان نحوه د خبرو او کلام مالګه ګڼلی شی شاعران هم حق لری چه د عشق خبری د شعر او وینا مالګه وبولی او بی له دی شی نه شعر ته بی نمکه ووائی. یونس په همدغه مالګه خپل ساده شعر ډېر لذیذ کړی او ډېری ساده خبرې ئی هم د دی دپاره چه ملاحت لری سړی ته خوند ورکړی.

وګوری! یوځای خپل رقیب د یار په څنګ کېږي وینی او ورته وائی:

تـه چـه د دلبـر لـه څنګـه شـی رقیبـه!		ځان پسی په ډېر، هجر کېږي چا دی نری کړی؟

---

[1]: لکه څوك د یـار په تش لـیده مسـتیږی		مستېده هومره په می په کوکنار نه دی
مست د میو بـه بیدار په یوه وخت شی		مست د مینی بـه هیڅېری بیدار نـه دی

❁ ❁ ❁

بل ځای خپل یار پوښتی او په ډېره ساده ژبه ورنه تپوس کوی:

که رښتیا د یوه زړه وی بل ته لاره   یاره! ته زما په یادئی زه ستا یادیم

❁ ❁ ❁

دا خبری کومه تشبیه یا استعاره نلری مګر عجیبه نندارہ لری او هر چا ته ښائی چه ډېری ښی ښکاره شی ځکه چه عاشقانه جګړه، عاشقانه استعلام او عاشقانه استدلال پکښې دی.
د یونس تشبیهات هم ډېر خواږه او ساده وی د همدی لامله ئی استعاره او تشبیهاتو په کلام کښې څه اشکال نه دی پېښ کړی او په خبرو ئې هر څوك پوهېدای شی.
یوځای د خپلې توبې بی ثباتی بیانوی نو وائی:

د یونس توبه په مثل د روژی شوه   چه همېش د ورځی وی په بېګا ماته

❁ ❁ ❁

دلته د توبې تشبیه له روژی سره شوېده او له ډېری سادګۍ او عام فهمۍ نه پکښې کار اخستل شوی په یوه بل ځای کښې چه د ظالم له لاسه د مظلوم په مخ اوښکی وینی نو وائی:

له لوګی بې اوښکو نور څه حاصلیږی؟   هی توبه شه د ظالم له نزدیکته

❁ ❁ ❁

پدې ځای کښې د ظالم تشبیه په اوښکو تویولو کښې له لوګی سره شوېده او ډېر ساده شعر ورځنی جوړ شویدی دا تشبیه هم لکه هغه بله تشبیه چه په یوه بیت کښې د بیدردو تشبیه له ایرو سره کوی[1] د هر کور د نغری او چرګۍ خبری دی چه پوهېدل ئې څه ډېر فکر و دقت نه غواړی.

۱: بی دردان به په درد کله کړی یونسه!   مړی ایری که هر څو پو کړی اور به نشی

❁ ❁ ❁

یونس د دې لامله چه له خپلو پردو نا اشنا او بېګانه و [1] پس له مړینې ئې هم له چا نه د ځان ویر نه غوښته او ځان ئې بیخی آزاد ګڼه ځکه ئې ویل:

میخانې ته که روان له خانقاه شم　　　ما یونس به منع څوك کاندی آزادیم

❀ ❀ ❀

خپل صورت پخپله وژاړه یونسه　　　پس له مرګه دی نور هیڅوك د ویر نشته

❀ ❀ ❀

څنګه چه یونس د خپلو او پردو له آشنائی لاس اخستی و، او بی له یاره ئې څوك نه پېژاندل هغسی ئې ورسره د دنیا اندېښنی هم له زړه اېستلی وی او بی د یار له دیدنه ئې بل شی ته میل و رغبت نه درلود.

زړه په اندېښنه د دنیا زوړ نکړی یونسه　　　می د محبت څکه چه دی چست و چاغ لری

❀ ❀ ❀

د یونس د رنج علاج دیار دیدن دی　　　و نور څه ته ئې رغبت د مزاج نشته

❀ ❀ ❀

د یونس دیوان که څه هم تقریباً ټول په عشق او د عشق په درد ډك دی بیا هم پکښې ډېر اجتماعی او اخلاقی مضامین پیدا کېږی او په هر باب کښې خبری لری، کله دنیا غوښتونکو ته د تجارت او عزت غوښتونکو ته د نوکرۍ توصیه کوی:

که طالب ئې د دنیا سوداګری کړه!　　　په کثرت د مال حدیث فلیتجر دی

که عزت د دنیا غواړی نوکری کړه!　　　د سپاهیانو د عزت صدقه سر دی

❀ ❀ ❀

بل وخت ظالمان د خدای له قهر ویروی او خپلو عملونو ته ئی پدی ډول ملتفت کوی:

د بهار په وخت ګلونه کرل کېږی　　　تا په ځای د ګلوو کرل اغزی

که دی ترس په زړه کښې شته د خدای له قهره　　　په کمزوری باندی مشه په غورزی

د ظالم قهر و کاری تر مظلومه　　　د قصاب په بدله وهی درزی

۱: بی له یاره که می خپل که بېګانه دی　　　نه غرض په چا لرم نه ئی آشنایم

❁ ❁ ❁

د وخت او محل د تقاضا په نسبت وائی:

په اهاړ تر سپینو ګلو سپینی واوري
بی انصاف لره قوت د لاسو مه وای

په خله تر سرو ګلونو اور بهتر دی
په پنجه کښې د خدای ترسو زور بهتر دی

❁ ❁ ❁

د کار او حرکت و احسان په باب کښې وائی:

که امید لری د کار له برکته
د خښتن محکمه وسیعه ده ناراسته
د انسان جامه احسان نه دا نمری دی

مونده نشی برکت بی حرکته
په مقصود پسی وګرزه پورته ښکته
غویی هم د شاد پاسه لری کته

❁ ❁ ❁

د دیدن په باب کښې:

د سپین مخ دیدن دی ولې قیمتی کړ
خوك چه ستا د دیدن وری دی دلبره!

څه کلچه د پنیر نه ده چه به خوړ شی
راشه هومره دیدن ورکړه چه پری موړ شی

❁ ❁ ❁

وروسته تر دغی لړی معرفی د ده څو شعرونه نور هم د نمونو په ډول وګوری!

لمړۍ نمونه

کرشمې نازو نه واړو لره نه دی
قنج و ناز دی نازنین کا چه پری ښائی
د پټ راز خبری کېږی و راز دار ته
په همت باز و شاهین شه چه ته ورشی

نازېباؤ بدبو تاړو لره نه دی
بدو شوندو لویو داړو لره نه دی
دا خبری ګریوان پارو لره نه دی
د پادشاه منګولې خراوړ لره نه دی

لېونیان ئی په ځنځیر د زلفو بند شوه   سلسلی د روغو غاړو لره نه دی

یوه شپه را سره کښېنه چه زړه تش کړم

د ډېر راز ویل و لاړو لره نه دی

دوهمه نمونه

چه سړی کاندی له غمه بېغم زر دی   چه په کار شی په ښادیِ په ماتم زر دی

که خوراك دی که پوشاك دی که زېور دی   په نور سل رنګه زینت د عالم زر دی

که بې نورو لره ورشی نور بخښل کا   اوړدو شپو لره چراغ د تورتم زر دی

په اثر ئې سر کشان له غره را کوز شی   بې دعوې غالب په غره او په سم زر دی

که نور هېڅ دارو ئی نشی په دوی روغ شی   مجرب د زخمی زړونو ملهم زر دی

خپل له خپلو بېزاربږی چه دوی نه وی   چه نژدی کاندی عرب او عجم زر دی

پخوا نور اوه جنته هم دوی وه   که شدا د ورسره روغ کړ اتم زر دی

ډېر ضعیف بازو په دوی سره قوی شی

په سختیِ کښې تر فولادو محکم زر دی

دریمه نمونه

هر سړی چه له دنیا وفائی غواړی   له ګمراه څخه د زړه صفائی غواړی

د ناپوه و ناپوهې ته حېرانېږم   له ړانده نه د مکتوب ملائی غواړی

سعادت له بی ادب سره ناجوړ وی   نابینا به څه رانجه سلائی غواړی

چه و دین ته شا کوی مخ و دنیا ته   ابلهان دولت پرېږدی ګدائی غواړی

د قسمت په وېش ئې صبر و سکون نشی   کم همت میرزا په خواست میرزائی غواړی

همت ناك به د پوزی په جامه خوښ وی   چه په خواست له چاقبا کتانی غواړی

بندګی چه په ریا کاندی یو نسه!

د هغه رېره خیشته ده نائی غواړی

❀ ❀ ❀

څلورمه نمونه

هـر چـه شـوی پـه ازل وی نـور بـه نشـی
چـه ئـی برخـه د پیـاده ده سـور پـه نشـی

کـه پـه سـل رنګـه تـدبیر احتیـاط وکـا
هغـه شـپه چـه ئـی د ګـور وی کـور بـه نشـی

پـه لبـاس د بېګانـه ؤ غلـط مشـه
چـه لـه مـورو پـلاره نـه وی ورور بـه نشـی

ذاتـی تـور زړونـه پـه وعـظ نـه سـپینیږی
هغه زړه چه خدای سپین کړی تور به نشی

بېـدردان بـه پـه درد کلـه کـړی یـو نسـه
مړی ایری که هر څو پو کړی اور به نشی

❀ ❀ ❀

پنځمه نمونه

تاوی مخ بـه درځ ګند کـړم ماوی غـوره تـر دا څـه
تاوی زلفی به کمند کړم ماوی غوره تر دا څه

تاوی دوې زلفی می څه دی ماوی دام دی په مخ باندی
تاوی تا به پکښې بند کړم ماوی غوره تر دا څه

تاوی دواړه لب مې څه دی ماوی قند دی په معنا کښې
تاوی سیر به دی په قند کړم ماوی غوره تر دا څه

تاوې سور پیزوان می څه دی ماوی اور دې چه ئی ګورم
تاوی تا به پری سپند کړم ماوی غوره تر دا څه

تـا وی وصل زما خـوړ دی مـاوی بـی خبـروڅـه زده
تاوی پوه به دې په خوند کړم ماوی غوره تر دا څه

تاوی خـوله به سبا درکـوم ماوی خـوی د وفا نشته
تاوی زه قول و سوګند کړم ماوی غوره تر دا څه

تاوی غټ کاته مې څه دی ماوی صبر وړی له زړه نه
تـاوی لا بـه نظر برنـد کـړم مـاوی غـوره تـر دا څـه

تـاوی مینـه زمـا غـم دی مـاوی غـم زمـا قبـول دی
تاوی ډېر به دی دردمن کړم ماوی غوره تر دا څه

❀ ❀ ❀

شپږمه نمونه

د ګـل پاڼـه د خـزان لـه غمـه ریـږدی
بـی خبـره د بـاد نـوم وربانـدی کېـږدی

دا د مځکـی مـخ مخونـه دی د ښـکلو
رونده دی په ادب په ځمکی پښې ږدی

څـوك د یـارو ښـه دیـدن تـه انتظـار دی
څوك له یاره سره وصل غېږ په غېږ دی

پـه یـوه خـاطر د دوه مینـو ځـای نشـی
چه د غم کډه پری راشی هوس لېږدی

د یونس د رنځ علاج هر ګوره ګران دی
څوك چه زړه باندی ملهم ږدی ریږدی ریږدی

❁ ❁ ❁

اوومه نمونه

مرده دل لره له ذوقه خبر نشته — په نهاد کښې ئی د مینی اثر نشته
د دلبر صفت د خوږ زړونو مرهم دی — د بیدرد د عشق په علم نظر نشته
زمانه که فرزندان راوړی بېشماره — تر تا غوره بل د دهر پسر نشته
تر جبینه ئی آفتاب په جلوه کم دی — هغه تاب لکه د ده دی د نمر نشته

ستا جمال په عاشقانو سپین سبا کړ
د غافل د شپې د هجر سحر نشته

❁ ❁ ❁

اتمه نمونه

دا څه پرخه نه ده چه په شپه له پاسه اوری — ژاړی په احوال د عاشقانو واړه ستوری
یار تر لاسه راغی رقیبانو صرفه مکړئ — خیر فقیر واخلی سګان غاپی ورته ګوری
یو دیدن د یار چه په تمام جهان بها کا — دا تر هغه ړوند دی چه ګوهر په مری پلوری
څوك چه په سایه د سرو قد د خپل دلبر شی — څه حاجت که نه وی په هغه دهمای سیوری

ډېر و آشنائی ته هوس مه کوه یو نسه!
نه اوری ناری د جدائی ته په هر لوری؟

❁ ❁ ❁

نهمه نمونه

دور دی د ګلو په دنبال به ئی خزان وی — هر چه آشنائی کا په دنبال به ئی هجران وی
نشی په یوه خاطر د دوه مینو استوګه — یا به غم د ځان وی یا به مینه د جانان وی
چېری چه مهجوروی د غمونو پری ضروروی — نه کا غم ویسا په هغه ځای چه دوه یاران وی

ستا په حمایت مې له غمونو اړخ سوړوی   څه غم له طوفانه هر چه نوح ئی کشتیبان وی

زه یونس چه کښېنم کناره کله له خلقو
تل مې په ګوښه کښې مشغولا پخپل بیان وی

❀ ❀ ❀

(۲) پیر محمد کاکړ[۱]

پیر محمد وایی: زه سیم و زر نلرم مګر د زړه دولت را سره دی او د چا د دربار طامع نه یم. د مخ آب می کله په سوال نه دی توی شوی او د نا اهلانو پروا می کله نه ده کړی، د ظالمانو دارمدار له ما مه غواړئ، ځکه چه زه تر همایه بلند نظر او د خود بینانو د سترګو خاریم، په غوړه کاسه لکه مچ نه نښلم او د دعوتونو انتظار نه باسم، د چا منت و احسان ته می کله سر نه دی ټیټ کړی او د نا امیدی مملکت خدای زما په برخه کړیدی، د اغیارو دپاره سور اوریم مګر د یار په لاس کښې تر او تازه بی خاره ګل یم، د بل صاحب بندګی له مانه نه ده پوره زه د کردګار خاص بنده یم:

سیم و زر پـه ملك کښـې نلـرم نـاداریم ‌ ‌ ‌ ‌ پـه دولـت د زړه تـر حـده دنیا داریـم
وظیفــه د حـــق لـــه دره را رســـیږی ‌ ‌ ‌ ‌ کلـه سپـی غونـدی طامع د بل درباریم
د مخ آب مې پـه سـوال سره تـوی نشو ‌ ‌ ‌ ‌ پوشیده پـه صـدف درغونـدی آبـداریم
قناعـت لـه نـا اهلانـو بـی پـروا کـړم ‌ ‌ ‌ ‌ پـدی ګـنج سـره سـرخروی لکـه اناریم
دارمـدار د هـیڅ ظـالم کـولی نشـم ‌ ‌ ‌ ‌ ځکه تل د هر خودبین د سترګو خاریم
ترهمـای بلنـد نظـریم کـه بـاور کـړی ‌ ‌ ‌ ‌ کرګس نه یم چه جیفی ته هوا داریم
نه مګس یم چه پر غوړه کاسه مښلم ‌ ‌ ‌ ‌ نـه دعـوت و تـه د چـا پـه انتظـاریم
نه پر ځان باندی منت د هر نامرد ږدم ‌ ‌ ‌ ‌ نـه یـم خرچـه د ګـاذر پـه جـامو بـاریم
مملکت د نومیدی مـی رب نصیب کړ ‌ ‌ ‌ ‌ په معنې کښې په راحت تر شهریار یم
تواضع چـه مـی غنـی پـه دنیا غـواړی ‌ ‌ ‌ ‌ لـه دی سـپیه د ملك پـه دود ببـزاریم
د اغیـار پـه صـورت اوریـم چـه لګیـږم ‌ ‌ ‌ ‌ لکـه ګـل تـرو تـازه پـه لاس د یـاریم
بنـدګی د بـل صـاحب را ځخـه نشـی ‌ ‌ ‌ ‌ خـاص بنـده زه پیر محمد د کردګـاریم

❁ ❁ ❁

۱: پیر محمد یو پښتون او عالم شاعر دی چه پخپل وخت کښې د درس و تدریس خاوند و، دی د احمد شاه پابا معاصر ؤ او د ژوند نیټه ئی تخمیناً (۱۱۲۰ هـ) په حدود کښې ټاکلی شو. (پښتانه شعراء)

که چیری د پیر محمد له پېژندلو سره نوره علاقه هم لری او غواړی چه د ده پوره حال احوال در معلوم شی نو د ده سندرو ته ښه غوږ ونیسی دی خپل ټول کیفیتونه او دردونه مونږ ته په شعر کښې وائی:

زه غریب له خپله یاره جدا سوزم | یو همدرد راسره نشته تنها سوزم
د حسرت په اوښو لوندیم لکه شمع | د فراق په توره شپه تر سبا سوزم
و خپل عمر ته چه ګورم زېړی ګل یم | چه په ښاخ باندی په باد د فنا سوزم
د مجنون په دود که ووزم صحرا ته | بی لیلی په هر لاله د صحرا سوزم
پروانه ئې پر څراغ د مجلس نکړم | په شغلو د ښکلی مخ ئې له ورا سوزم

❁ ❁ ❁

هر سحرچه کړی ناله پر ګل له سوزه | عشق مدام هغه بلبله د سحر کړم
سوز ګداز د محبت می دی نصیب کړ | په سره اور کښې دی د دلبره سمندر کړم

❁ ❁ ❁

تنها راغلم له هوا ده تنها درومم | په دا ملك کښې تنګ غمونو د غربت کړم
روغ عالم را سره ژاړی په هجرانکښې | چه بیان ورته احوال د مصیبت کړم

❁ ❁ ❁

آه فریاد کړم همیشه د زړه له داغه | چه لاله غوندی غوړېږی له دی باغه
خوار بورا پر ګلو ګرزی سینه سوی | د پتنګ دی سرو کار له دی څراغه
سل هنره ورته کړم نه پایمالیږی | تورو سترګوئې فتنه کړه را ته چاغه
روح زما وریسی ځی د سبا باده | ژر ئې بوی د زلفو راوړه تر دماغه
چه بی یاره به فراغ د خاطر غواړی | دا رنګ مشه پیر محمد خاطر فراغه

❁ ❁ ❁

پیر محمد ډېرې شاعرانه آرزو ګانی لری او څه چه د ده زړه غواړی هغه مونږ ته داسی بیانوی:

دربغه نسبت می له خلقو پری شوای | د یار په در کښې خاوری ایرې شوای
فراق مې تنګ کړ زړه په قفس کښې | چېرته چه ګل وای بلبل هورې شوای
چه لیونی ئې شمال پربوی کړم | هغه زلفینی پرما خورې شوای
نصیب قسمت می په عاشقی کښې | د خورو شونډو شکر پارې شوای

بیاهم یوځل مې دواړه منګولې	د غمازانو په وینو سرې شوای
غمجن به ولې زه پیر محمد وم	که له زړه هیرې کښلې څیرې شوای

❀ ❀ ❀

دریغه اوره خوزه د اسمان وای	آبدار په آب دې بحر حیوان وای
پر مزار راغلای د ګلرخانو	وربانډې توئې لکه باران وای

❀ ❀ ❀

له دی دومره خبرو خوبه دومره معلومه شوی وی چه دغسی آرزو ګانی بی له عاشقانو بل چا ته نه پیدا کیږی او دغسی حالونه بی له مینو په بل چا نه راځی د دغسی – کیفیتونو او نفسی اغېزو بیان هم بی له یوه مقتدر او پاخه شاعره بل څوك نشی کولی. که چیری په دنیا کښې چاته د شعر او شاعری سندونه ورکول کېدلای نو پیر محمد به په همدغه یوه رباعی: چه ځان پکښې د اسمان اوره کوی. او د آب حیوان په بحر آبداری غواړی چه بیا د ګلرخانو په مزار راشی او لکه باران ووریږی. د شعر او شاعری لوړ سند اخستی و، او نورو شعرونو ته به ئې څه ضرورت نه و پیدا شوی څوك چه د شاعرانو په خبرو پوهېدلی شی او شعر پېژنی هغه دا منی چه د صحرا په لاله بی له شاعره بل څوك نه سوزی او نه نور خلق د سبا له باده د زلفو بوی غواړی سړی چه د پیر محمد په اشعارو کښې غور وکړی او د ده د شاعری رنګ و ډول ته ښه ځیر شی نو ورته معلومیږی چه د رحمان بابا شعر و شاعری افکارو او خیالاتو سبك و اسلوب د پیر محمد په دیوان کښې ډېر تاثیر کړیدی او هماغه سوز و سادګی دلته هم تر سترګو کیږی ډېر شعرونه هلته شته چه دلته ئې پیروی او اقتفا شوېده.

کومه عقیده او دلباختګی چه پیر محمد ئې د رحمان بابا د شعر په نسبت لری هغه پدی ډول ښکاره کوی:

جوړ په شعر کښې رحمان غیب اللسان دی	په دا څېر نشته هرګز د انسان شعر
تر مصرع ئې ځار شه لاړ د مرغلرو	په څه تارئې آوېخته کړیکسان شعر

❀ ❀ ❀

يعنى څنګه چه يونس په شعر کښې د رحمان بابا استاذى منى او ستائى ئې پير محمد ئې هم هغسې منى بلکه لا زيات يې صفت کوى او دغسى شعر ويل د انسان له توانه بهر بولى مګر دومره خبره ده چه يونس د خوشحال خان په نسبت وائى:

حقيقت ئى و يونس و ته خرګند دى — ډېر غرور دى پخپل شعر خټك نه کا[1]

❀ ❀ ❀

او پير محمد د خوشحال شاعرى ته هم په ډېره درنه سترګه ګورى او بحر مواج ورته وائى خو بيائى هم له رحمان بابا سره نه برابر وى او د څه درشتى اعتراض پرى کوى، مګر سره له دغه اعتراضه په ځينو اشعارو کښې د خوشحال خان پيروى او اقتفا کوى.

پير محمد هم لکه رحمان بابا خپل شعر سوزان بولى او د خپل شعر دپاره دغه صفت غوره کوى او وائى:

د زړه داغ به کړى تازه په سوزان شعر — چه له کښليو پير محمد پر کنار کښېناست

❀ ❀ ❀

بـل دفـتـر زه پيـر محمـد پـه اوبـو وينځم — چـه سـوزان دفتـر د مينـى جـوړوم

❀ ❀ ❀

دا صفت د پير محمد په شعر کښې په ښنيا موجود دى او د ده په زړه کښې يو ښتيانى درد او سوز شته کوم د عشق اور چه د ده په زړه کښې بلېږى هغه د ده په شعر کښې هم تجلى کوى او ترخولې ئې د آه دودونه بې اختياره را وزى لکه چه وائى:

د آه دود مى تر خوله اوزى بى اختياره — په ګوګل کښې مى بلېږى د عشق اور

❀ ❀ ❀

پير محمد د عشق او درد، زهد و رندى، غم او حسرت، سوز و ساز، خپلى بيمارى او رنځورى خپل قسمت او نصيب په باب کښې دا راز خبرى کوى:

تـر سـاړه زهـده رنـدى رالـره ښـه ده — هـر يـو کـس لـرى جـدا جـدا مـذهب

---

[1] دا بيت په پښتانه شعراء کښې راغلى او خټك: خوشحال خان ګنل شويدى ما پخپله دغه بيت او وړاندى وروسته نور بيتونه د يونس په ديوان کښې نه دى ليدلى چه غرض له خټکه خوشحال خان دى او که کوم بل خټك يا ټول خټك دى.

زاهدانو چه په زهد سره نه موند   ما موندلی دی په عشق هغه مطلب

❀ ❀ ❀

زه هنوز په تمنا د رنګ و بویم   د باغ ګل می شو نابود تر خاورو لاندی
بلبلان ئی دی نالان له دردو سوزه   ګوره چاته د ګلزار ګلونه خاندی

❀ ❀ ❀

چه په اور د محبت ئی زړه پوخ نه وی   له بلبله دی سیالی نکړی طاؤس
چه د مینی مشکلات باندی حل نشی   حل می مشه لغتونه د قاموس

❀ ❀ ❀

ګوتی چه پر نبض زما ږدی هغه پری سوزی   ځکه می حیران شو وعلاج وته طبیب

❀ ❀ ❀

مه ږده پری طبیبه دا مرهم د خوږو زړونو   داغ د خراب زړه می د خوبانو دی یادګار

❀ ❀ ❀

بیمار پخپله د ځان طبیب شی   غمخور چه نه وی په زمانه کښې

❀ ❀ ❀

دار مدار چه د رنځور نکړی طبیبه!   پیر محمد دې خداې روغ نکړی په دوا ستا

❀ ❀ ❀

طبیب نایاب شو د خوږو زړونو   دردمن پخسیری تل په درمان پسی

❀ ❀ ❀

پخپل لاس سره زما د درد دوا کړه   بیګانه طبیب ته مه لیږه بیمار خپل
هیڅ پر هیزئی له میکونو شوندو نه و   ځکه ووت پیر محمد له عقل و هوشه

❀ ❀ ❀

په ازل کښې چه قسمت کیده د بخرو   زما غم شو په نصیب له هغه ویشه

❀ ❀ ❀

کامرانی دې بیدردان کړی په دنیا کښې   پیر محمد بینوا راغی بینوا ولاړ

❀ ❀ ❀

خراب دل می د دنیا و غم ته ونیو   په سره اور باندی می وسو د خدای کور

❀ ❀ ❀

هـر طاعـت راتـه بـی عشـقه معصـيت شـه　　تـــراويح وی کـــه روژه کـــه اعتکـــاف

❁ ❁ ❁

رب غمجـــن پـــه درد وغـــم کـــړم د خوبـــانو　　ګمـان مکـړه چـه بـه غـم د سـيم و زر خـورم

❁ ❁ ❁

بېلتانـه را ځخـه ګـل هغـه ځـراغ کـړ　　چـه تـل بـل و، د پتنګ پـه پـر و بـال

❁ ❁ ❁

مستو سترګو دليلـی چـه کـړ بېخـوده　　ګمان مکړه په مجنون چه به هوښيار شی

❁ ❁ ❁

عشق لباس د خـود بينـی لـه مـا نـه وکـيښ　　پـه سره اور کښـې مـی د کفـر زنـار وسـو

❁ ❁ ❁

مکړه د عشق له دردو سوزه ما مشغول ناصحه　　زه سـمندر بهبـود پـه اور کښـې د خپـل ځـان وينمـه

❁ ❁ ❁

پير محمد قندهار او کابل هم پدی ډول يادوی:

قندهار

نـاز غمـزی چـه د خوبـانو پکښـې وينـم　　قنـدهار تـه جـوړ هنـر د کشـمير راغـی

❁ ❁ ❁

کابل

د ښـو بـدو تميـز نشـته پـه کابـل کښـې　　خـرم زړه چـه ورتـه راوړم رنجيـده شـی

❁ ❁ ❁

ځيني نور ښه ښه بيتونه يې چه په مختلفو موضوعاتو کښې مخې ته راغلي دادي:

بوسه

پـس لـه مرګـه کـه بوسـه پـر لبـو راکـړی　　معجـزه بـه را ښـکاره د مسـيحا کـړی

❁ ❁ ❁

د سراب موج

پــه اوبــو د دیــدن تنــده نــه مــاتیږی   د مجنون په دود په موج د سراب خوښ یم

❁ ❁ ❁

د بلبلو حق

حق د بلبلانو په جانب دی که غوغا کا   وینم په ګلزار کښې د زاغانو اشیانې

❁ ❁ ❁

د عشق سندری

خوار بورائې چه پر ګل له سوزه وائی   هم هغه د عشق سندرې نه دی څه دی؟

❁ ❁ ❁

زاهد

پــه کوڅــه د مهرویــانو غلــی غلــی   زاهــد پــټ پــه تمنــا د دیــدن ګــرزی

❁ ❁ ❁

ګلونه او اغزی

د هــر بــاغ ګلونــه ځــی اغــزی پــاتیږی   خلط له خاورو سره وینم رنګین خلق

❁ ❁ ❁

د بلبل آه

د بلبــل پــه آه بــه وســوزی پــوهیږم   هغه زاغ چه په جوار د ګلزار کښیناست

❁ ❁ ❁

منصور

بار مې په هر جز کښې په صفت د جمال راغی   حق په منصور ووې اناالحق په سر د دار

❁ ❁ ❁

د محمود په سترګو

چه انکار ئې کړی له حسنه حاسد ولی؟ | د محمود په سترګو نه ګوری ایاز

❁ ❁ ❁

تجرید

له دنیا په هسی شان مجرد اوزه! | چه دي طمع د کفن نکړی نباش

❁ ❁ ❁

د محبوبي په اړخ اووښته

محبوبا پر پالنګ وا ووښته له خوابه | که هوسی وه د بهار پر ګلو رغښته

❁ ❁ ❁

د خال ښکلو

رندي سترګی د زاهد به بینا نشی | مګر ته ورته میده د خال ښکلو کړی

❁ ❁ ❁

د پیر محمد د اشعارو نمونې:

لمړۍ نمونه

نشته هغه وخت چه خپل جانان را سره درومی
لاس په لاس و باغ ته خرامان را سره درومی

چا خخه به غواړم زه سراغ د سرو قدو
خضر پدي لاره چه حیران را سره درومی

زه او تصور د یار د مخ سره همراه یو
هر چیرته چه څم ماه تابان راسره درومی

درومم زه صحرا ته د فراق غمونو تنګ کړم
روح د مجنون وینم همعنان را سره درومی

مینی سرګشته لکه آسیا کړم نه پوهیږم
زمکه پر ما ګرزی که آسمان را سره درومی

وصف چه له سوزه د ګلرخ زه پیرمحمد کړم
درومم په ژړا بلبل نالان را سره درومی

❁ ❁ ❁

په دې شعر کښې پیر محمد ته هغه وخت ور یادیږی چه خپل جانان به ورسره لاس تر لاسه نیولی و او دواړه به یو ځای باغ ته تله. د همدغه وخت په یاد د سرو قدو په سراغ پسی اوزی او د حیرت سفر کوی، ده سره پدی لار کښې خضر هم ملګری دی مګر څه پته ورسره نشته او حیران روان دی. د خپل یار تصور لکه ماه تابان ورسره دی د مجنون روح، اسمان او ژړېدونکی نالان بلبلان ئی هم د لاری ملګری دی خو یو هم نه پوهیږی چه چېرته ځو او د مقصود منزلګاه چېرته ده، د عشق سفر او د عاشق سیاحت باید همدغسی سرګشتګی او حیرانی ولری.

❀ ❀ ❀

دوهمه نمونه

څو به په غم کښې دل سوخته سینه افګاره ګرزم؟
څو به بار خو په وینو رنګ لیمه خونباره ګرزم

څو به زاغان کا کامرانی د نو بهار پر ګلو؟
څو به نومید زه عندلیب له دی ګلزاره ګرزم؟

څو به طبیب زما پر حال نظر د رحم نکړی؟
څو به ضعیف زیږه ګونه هسی بیماره ګرزم؟

څو به تل هسی لکه موجه په اضطراب یم خلقه؟
څو به په هجر کښې بی صبره نا قراره ګرزم؟

څو به اغیار پر پیر محمد لکه اغزی څرخیږی؟
څو به په عشق کښې ګله من له ګل رخساره ګرزم؟

❀ ❀ ❀

څوك چه په یوه شی پسی ډېر وګرزی او لاس ته ورنشی هغه ته ارومرو همدغه راز سوالونه پیدا کیږی پیر محمد هم ډېر وګرزېده او ستړی شه، د هجر بی صبری او ناقراری د موج اضطراب ئې ولید په سترګو کښې ئی د اغیارو اغزی وڅرخیدل، بار خوئی په وینو رنګ او لېمه ئی خونباره شوه، ضعیفی او بیماری ئی زیاته شوه، طبیبانو پری رحم ونکړ خپله نا امیدی او د زاغانو کامرانی ئی په څو څو وارو ولیده، بې اختیاره ئی د غه کلمات له خولی ووتل او دا پورته شعر ورځنی جوړ شو.

❀ ❀ ❀

دریمه نمونه

پرېږده! ما رقیبه چه خپل یار لره وردرومم
ستړکی می کړی توری چه دیدار لره ور درومم

بــاد ســبا راکــړ د ګلــرخ پیغــام د زلفــو
وخــت د نوبهــار شــه ګلعــذار لــره ور درومــم

رنګ په رنګ ګلونه ئي غوړېږی په ګلزار کښې
اوس بــه د بلبــل پــه دود ګلــزار لــره وردرومــم

څه شو که په اور ئې غم د مینی کباب کړی
یــا لکــه پتنــګ آتــش رخســار لــره وردرومــم

زړه مې دی ډك شوی په خوناب له ډېره غمه
وینی چه مې خوری هغه خونخوار لره وردرومم

وائی عالم ماته د عشق راز به دی په دار کا
وایــم زه منصــور یــم خــوښ پــه دار لــره وردرومــم

خدای له نورو خلقو بینوا زه پیر محمد کړم
ځکــه پــه شــتاب د یــار دربــار لــره وردرومــم

❁ ❁ ❁

پیر محمد ته پس له ډېری مایوسۍ او سرګشتګی د سبا باد د پسرلی په وخت کښې د اشنا د زلفو بوی راووړاو بیائی په زړه کښې د دیدار آرزو پیدا شوه ځکه چه په پسرلی کښې مړې آرزوګانې هم ژوندۍ کېږی او افسردګی له سړی څخه ځی د همدی لامله پیر محمد وائی چه د نوبهار وخت نبه ز ما د ګلعذار په ګلزار کښې رنګ په رنګ ګلونه غوړېږی اوس لکه بلبل زه هم ګلزار ته درومم، هېڅ پروا نشته که د مینی په اور لکه پتنګ خپل آتش رخسار کباب کړی یم، زړه می که له ډېره غمه په خوناب ډك دی هغه خونخوار ته ورځم چه د زړه وینی می خوری او زما وینو ته تږی ناست دی، عالم را ته وائی چه د عشق راز به دی په دار کړی زما جواب دا دی چه زه منصور یم او په شوق د دار په لور ځم، له نورو خلقو خدای بینوا کړی یم او د یار دربار ته په شتاب درومم.

دا خبری دی کوی او روانېږی مګر له خدایه هم سوالونه کوی او د عشق په لار کښې ورڅخه صبر و توفیق او خپلی معشوقی ته رسیده په لاندینی ډول غواړی:

❁ ❁ ❁

څلورمه نمونه

الهی یو ځل دیدن د مهوش راکړی
لـه روزنـه مـې حجـره د زړه رڼا کـړی

چـه پـه زلفـو د ګلـرخ وی بلـو سېدلی
معطـر مــی پــه هغــه بــاد ســبا کــړی

درد زما له حده زیات صبر می کم دی
په دا درد باندی غالب صبر زما کړی

لکه زه چه وم له اصله په ګلشن کښې
هسې شان مې عندلیب پر ګلو بیا کړی

هر سحر وصل د یار په دعا غواړم
مستجابه مې مجیبه! دا دعا کړی

بوی د عشق ئې له تربته جلا مکړه
بند په بند چه پیر محمد خپله جدا کړی

❁ ❁ ❁

وروسته تر دی چه دی دا سوالونه کوی او له خدایه د زلفو عطر، په ګلو عندلیبی او د یار وصل غواړی یو ه داسی ګلزار ته ننوزی چه هلته هر څه شته او دی حیرانیږي چه کوم یو له بله ښه دی؟ نو دا پوښتنی پدی ډول کوی.

❁ ❁ ❁

پنځمه نمونه

کوم یوله دووښه دی سپین رخسار که چنبل ګل؟
کوم یوله دووښه دی تور ګیسوکه دا سنبل؟

کوم یوله دووښه دی چه بیدار د مین زړه کا
ساز د مطربانو که پر ګل د بورا شخول؟

کوم یوله دووښه دی مخموران دی تمیز وکا
جام د لعل ولبو که پیاله د ګل ومل؟

کوم یوله دووښه دی د وصال په نوبهار کښی
راز د عشق په زړه کښې که چغاره د بلبل؟

کوم یوله دووښه دی د فراق په درد وغم کښې
داد فریاد پر ښکلو که تل صبرو تحمل؟

❁ ❁ ❁

په دغه وخت کښې چه دی د حسن په باغ کښې د انتخاباتو په فکر کښې دی او هر څه مهیا وینی مګر د یوه ترجیح په بل نشی کولی بیا ورته د بلی ورځې د هجران فکر پیدا کیږي چه یوه ورځ به دا ګلزار او د بلبلو چغار، ګلرخان او تار تار زلفی وی مګر مونږ به نه یو د چا په برخه چه خدای سوزیدل او کړیدل، د عشق غم او درد کړی وی هغه هیڅکله له افسوس او ارمانه په دنیا کښې نشی خلاصیدای ځکه پیر محمد د بلی ورځې یعنی د سبا د غم د سندره پدی ډول شروع کوی:

❁ ❁ ❁

شپږمه نمونه

دریغه ګل به د ګلزاروی مونږ به نه یو
زلمی جونه به سیلونه د صحرا کا
څوك به ږدی تازه ګلونه په اربل کښې
ګلرخان به ګهی ناز ګهی نیاز کړی
چه عنقا غوندی مرغان ئی په دام نښلی
یادګاری به په جهان کښی پیر محمده!

د بلبل به پری چغار وي مونږ به نه یو
کوه و دشت به لاله زار وی مونږ به نه یو
چا به اینبی پر دستار وی مونږ به نه یو
عاشقان به صد هزار وی مونږ به نه یو
هغه زلفی به تار تار وی مونږ به نه یو
دا زمونږ شیرین ګفتار وی مونږ به نه یو

❀ ❀ ❀

اوومه نمونه

خندا بس کړه ای نادانه ګریان اوسه
رنګارنګ ګلونه وکره په باغ کښې
په عالم کښې ځان خلوت کړه له عالمه
آئینه د زړه په عشق سره صیقل کړه
و مطلب ته رسیده څه آسان نه دی
د بهار هوا هوس واړه تر شا کړه
درسته شپه لکه شبنم هسی وریږه!
د حق ذکر کړه جاری په تمام تن کښې

پخپل ځان باندی د رحم باران اوسه
په همت باندی بلبله پاسبان اوسه
دردانه شه په صدف کښې پنهان اوسه
بیا جمال ته د خوبانو حیران اوسه
لکه چرخ وریسې تل سرګردان اوسه
د خزان له ډیره غمه نالان اوسه
و جمال ته د ګلرخ نګران اوسه
سر تر پایه پیر محمده! زبان اوسه

❀ ❀ ❀

اتمه نمونه

یار می ولاړ وریسې کارم خروش څکه
می د مینې لیلی راکړه کناره شوه
رنګ د شونډوئې را یاد شو په هجران کښې
په چشمانو کښې ئی ویره د صیاد ده
وچ لامده د مظلومانو په آه سوزی
دا د فریاد می و فلك ته نه رسیږی

دم په دم راځخه ځی عقل و هوش څکه
د مجنون په دودیم مست و مدهوش څکه
لکه خم د میو راغلم په جوش څکه
تل په روڼو سترګو خواب کا خرګوش څکه
طاقت نه کا راته هیڅ خرقه پوش څکه
د پتنګ په دود وریتېږم خموش څکه

نهمه نمونه

ته چه هسی کار و بار د دې دنیا کړی
چېری نه چه هېر له دله خپل اشنا کړی
هغه رزق چه مقدر دی زیات به نشی
که په کور کښې زرغون بوټی د کیمیا کړی
راشه راشه نیکنامی په دنیا پیره!
نشته سود تر دا په پورته که سودا کړی
نیکنامی که په دولت حاصله نکړی
دا رنګ فکر دی صواب نه دی خطا کړی
پس له مرګه که ارمان کړی په کار نه دی
نن دې وخت دی د درد منو که دوا کړی
که پر ښه باندی ښه وکړی خرخاری ده
مرد هغه ئې که بدی لاندی تر پا کړی

❁ ❁ ❁

څلوریځی

پټ داغ

عاشق که خاندی هوا د باغ لری
مکړه ګمان چه خاطر فراغ لری
غنچه غوړېږی د لاله ګوره
پټ په سینه کښې دننه داغ لری

❁ ❁ ❁

د بن طوطیان

مونږ له هوا ده تنها راغلی یو
د بن طوطیان یو په دام وتلی یو
غمازه ظلم را باندی مکړه
د ښویارانو فراق نتلی یو

❁ ❁ ❁

نوروز

څېره د ګل شوه شمع افروزه
بلبل چغار کاله درد و سوزه
چه په موسم دی خوبان هوس کا
تر هوا جار شم د تا نوروزه!

❁ ❁ ❁

غنچه او بلبله

معشوقه خاندی زهیره کله ده — غم ئی زما دی ښادی ئی خپله ده
نسیم غنچه کړه د ګل خندانه — په چغار کړه خواره بلبله ده

❁ ❁ ❁

د رقیب دام

د یار په در کښې چه رقیب دام ږدی — محیل ابلیس دی د مکر دام ږدی
مین بلبل شه هوا د ګل لری — غماز په لار کښې اغزی مدام ږدی

❁ ❁ ❁

(۳) کاظم خان (شیدا)[1]

د پښتو هغه شاعر دی چه په شاعرانه مضمونو پیدا کولو کښې ئی په پښتنو کښې ساری په نظر نه راځی او نازکخیالی ئی هم داسی حد ته رسیدلی ده چه په عادی نظرونو نه لیدل کیږی.

دا دوه صفتونه د ده په اشعارو کښې ډیره زیاته غلبه لری او همدغه د مضمون آفرینۍ او نازکخیالۍ زور دی چه د ده په اشعارو کښې ساده خبری ډیرې نشو موندلی.

که چیری د شیدا په شعر کښې پردی لغتونه او بل راز ترکیبونه نه وای یعنی له دغی معنوی لوړتیا سره ئې ځینی نور شعری صفات هم پوره درلودای او جمله بندی یا د کلماتو تالیف ئی د پښتو له سبك و اسلوب سره موافق وای نو د ده شعرونو او د ده شاعرۍ خورا لوړ مقام پیدا کاوه مګر دا د شعر و ادب عشوه او کرشمه ده چه هیچا ته ځان پوره نه تسلیموی او د هیچا پوره احاطه او مالکیت په ځان نه قبلوی.

هغه اعتراض چه ځینی کسان ئی د ژبې د سبك او سلوب په لحاظ په بیدل کوی یا وائی چه د ده مضامین لکه معما ډیر فکر غواړی د شیدا په شعر هم کیږی او د ده شعر په پښتو کښې هماغه رنګ او کیف لری چه د بیدل اشعار ئی په فارسی کښې لری مګر هغومره چه هلته له بعیدولو ازموکار اخستل شوی دلته نه دی اخستل شوی.

شیدا د شعر په نسبت خپله نظریه داسی ښکاره کوی:

مضـــمون د شــعر لکـــه پیکـــر دی　　رنګـین الفاظ ئـی رخـت و زیـور دی
ورتـــه ضــــرور دی دا دواړه خیـــزه　　پیکــر کـــه هــر خـــو دلربـا تــر دی

❁ ❁ ❁

د همدغې نظریې په اساس ده پخپلو اشعارو کښې فارسی او عربی رنګین الفاظ دومره ډیر کړی چه د پیکر دلربائی پکښې ورکه شویده او هر څوك ئی احساس نشی کولی.

دا نوموړی شاعر خپل شعر او خپله شاعری مونږ ته پدې ډول معرفی کوی.

هــر مضـــمون مـــې طبعـــزاد دی　　ګـــل زمـــا د رای ایجـــاد دی
نـــه غلـــط نـــه مبتـــذل دی　　تـــوارد ئـــی محتمـــل دی

۱: د افضل خان ځوی د اشرف خان نمسی او د خوشحال خان ختك: کړوسی دی چه په (۱۱۳۵ هـ) کښې زیږیدلی او تر (۱۱۹۱) پوری ئې ژوند په یقین سره ثابت دی ځکه چه پخپل یوه بیت کښې ئی دغه کال یاد کړیدی (پښتانه شعراء)

چــــه نـــــازك د چــــا خيـــــال وى   هـــــم بلنـــــد لكــــــه هـــــلال وى
تامـــــل پكښــــــې ضـــــــرور شـــــى   پـــس لـــــه هغــــه پــرى مـــرور شـــى
كـــــه صــــحرا ګـــــل وګلـــــزار وى   آهســـــته خـــــرام پـــــه كـــــار وى

❁ ❁ ❁

دا نازكخيال او بلند خيال شاعر چه كله ئى خپل شعر ډېر خوښېږى او خپله شاعرى ستائى نو وائى:

په دا وقت كښې كه شيدا دواړه مهمند واى   ثنــا خــوان بــه وهــر دم ســتا د ويلــو

❁ ❁ ❁

په بل ځاى كښې اظهار كوى:

شــيداخان بــه دې كــامير د شــاعرانو   كه مزارو ته ئى عرض د تا انشاء شى

❁ ❁ ❁

دواړه مهمند (رحمان، حميد) ښئى او خان خو خوشحال خان خټك دى چه دى ورځنى پس له مړينى تقدير او مكافات غواړى.
دى په يوه بل ځاى كښې هم رحمان بابا پدې ډول يادوى:

نن رحمان په دا مصرع د شيدا زړه وړى   ته پرى ئى كه آهوئې كه جادو كړى

❁ ❁ ❁

يعنى د ده د غزلى پيروى او د وروستى مسرى په دلربائى اقرار كوى.
شيدا كه څه هم ځينى نور شاعران لكه ميرزا، دولت، واصل، په ښه كلام ستائى مګر خپل تحسين او د خپل شعر ستاينه له دواړو مهمندو او د شاعرانو ميرى له خپل نيكه خوشحال خان څخه غواړى او دوى ته له نورو نه په زيات حق قايلېږى. هو! څوك چه په يوه مصرع له چا نه زړه وړلى شى هغه ته بايد سړى په غټ حق قايل وى. شيدا كه څه هم خپله نا خبرى يا نه پوهېدل يونيم ځاى پدى ډول بيانوى:

هېڅ خبر لکه نرګس په احوال نه یم — چه په خه چمن کښې ناست یم تماشا کړم

❁ ❁ ❁

په معنی د معنی پوه نشوم باور کړه — ما کتلی درست صراح تمام قاموس دی

❁ ❁ ❁

مګر دا خو هغه راز اقرار او عالمانه حیرت دی چه له ډېرو پوهو خلقو د خپلی انتهائی پوهې په وخت کښې لیدل شوی او اورېدل شویدی.

څوك چه د معنی په معنی پسی ګرزی هغه البته د بشری پوهی نیمګړتیا ته ملتفت کېږی او ځان د جهان د چمن نرګس ګڼی چه د خپلی تماشا په کیف نه پوهېږی. د شیدا زړه د علم و معرفت یوه داسی مدرسه وه چه له غیره خالی وه او د عمر و زید تکرار ونه پکښې نه کېده ځکه وائی:

مدرسه د زړه خالی بویه له غیره — تابکی به دی تکرار د عمر و زیدوی

❁ ❁ ❁

شیدا خپل ځان مونږ ته داسی رابنئی:

چه لنبو ته د تنور په شان پیدا ده — که پوهېږی دا سوخته سینه زما ده

لکه ابر په هېڅ وخت نشو بې نمه — هر ساعت زما په سترګو کښې ژړا ده

خوبن په شور لکه ساحل د سیلاب نه یم — چه مې اینبی په عزلت د کور بنا ده

❁ ❁ ❁

ژغول می لکه نی مصلحت نه دی — په سینه کښې می ناله پرېږده مستوره

❁ ❁ ❁

هېڅ سراغ ئی نشی موندله برهمنه — زما زړه په یوه هسی بت مین دی

❁ ❁ ❁

اوس ئی پل په مړو ایرو نشته عالمه — اواره شیدا د خه دوهی ملنګ و

❁ ❁ ❁

وروسته تر دی لړی او مجملې معرفۍ اوس د شیدا مضمون آفرینی، نازکخیالی او ابتکار د ده له افکارو سره پدې لاندی متفرقو بیتو کښې وګوری؟!

په یوه ځای کښې غواړی چه د زردارانو عیبو ته خلق ملتفت کړی او ووائی چه سیم او زرو د دوی زشتی او عیبونه موښ ته ښکاره کړیدی. دا مضمون ډېرو شاعرانو په راز راز پیرایو کښې بیان کړیدی. مګر شیدا ورته له ټولو نه بل راز شاعرانه پیرایه پیدا کوی او وائی:

د نرګس د سترګو ګل عیب نه باله شی   سیم و زر کاندی زشتی د هر چا خوبه

❀ ❀ ❀

نرګس به ډېرو خلقو په باغ کښې لیدلی وی او دی ته به هم ملتفت شوی وی چه په سترګو کښې ئې ګلان شته مګر هر چا دغه سترګی ستایلی دی او دې عیب ته ئې د هېچا پام نه دی شوی ځکه چه پدی ګل کښې طلائی او د سپینو زرو رنګ هم لیدل کیږی چه دغه زشتی ئې ښه کړېده مګر شیدا دې نکتی ته ملتفت دی او کله چه د زردارانو پټ عیبونه ښکاره کوی نو د نرګس د سترګو ګلونه سره له سیم و زره یادوی او ځانته یو ښه مضمون پیدا کوی.
په همدغه بیت پسې د خپلی زمانی ځان ځانی ته ملتفت کیږی او غواړی چه دا مطلب ډېر پوره افاده کړی نو وائی:

زما نه د شیدا هسې ځان ځانی شوه   چه بلا کناره درومی له ایوبه

❀ ❀ ❀

په یوه بل ځای کښې وائی چه ما خپل راز پټ ساته مګر رسوا شوم او خپله پرده داری مې ونکړای شوه مګر دا مطلب پدی ډول ادا کوی.

شیدا تا د خپلی مینی رازپوشی کړه   په پرده کښې د نغمی په شان رسوا شوې

❀ ❀ ❀

که سړی فکر وکړی په پرده کښې د نغمی رسوائی یو دا راز تعبیر او مضمون دی چه د ډېرو باریک بینو خلقو ورته پام کیږی.
شیدا یو ځای له ممسکانو شکایت کوی او وائی چه دوی همیشه په بسط کښې قبض وی مګر دغه دوه ضد حالتونه چه اجتماع ئې منطقیانو ته ډېره ګرانه خبره ده په داسی

مهارت جمع کوی او شاعرانه رنګ ورکوی چه هر څوك ئی منلو ته تیار دی لکه پدی بیت کښې:

همیشه وی د ممسك قبض په بسط کښې   په دریاب کښې شیدا ګوره ګردابونه

❀ ❀ ❀

دلته د بسط دپاره دریاب او د قبض دپاره ممسك ګرداب داسی مثالونه دی چه لکه ګرداب عمیق او ژور فکر غواړی.
کله چه شیدا د ځینو سیاه رویانو رفعت او لوړتیا ته ملتفت کېږی او نصیحت ورته کوی نو وائی:

سیاه رو په لړ رفعت لکه دود مشه   د آفتاب غوندی کړه مخ په رخشانی کښې

❀ ❀ ❀

پدې ځای کښې دود د سیاه رویی او لړ رفعت او د نمر لوړتیا او درخشانی سړی ته په لوړو خلقوو کښې دوه طایفې ښئی چه یوه طایفه په لړ جګوالی مختوری کېږی او ځینی پخپله لوړتیا جهان رڼا کوی.
زمونږ دغه مضمون آفرین شاعر چه د دی عالم هری ذرې او هر لوری ته ګوری یو اعلی شاعرانه نوی مضمون ورته پیدا کېږی یائی پیدا کوی چه ځینی نور کسان ئی په عمرو عمرو هم نشی موندلی.
دی یو ځای د کرم او اسراف مضمونونه په دوه بیتو کښې راوړی او د دواړو تصویر پدی شان را باسی:

برګ و بار لکه بهار ورته پیشکش کړه   که خزان راشی کریمه! ستا تر ګوره
چه په ورځ لکه فلك شمع سوزی کا   درسته شپه ئې تیاره نه درومی له کوره

❀ ❀ ❀

پدې دوه بیتو کښې که سړی غور وکړی پوهېږې چه دواړه مضمونونه په نوو پیرایو کښې ادا شوی او د دواړو دپاره اعلی مثالونه ښودل شویدې د کرم په باب کښې وائی چه که

خزان دې کور ته راغی او مېلمه شه نو لکه بهار خپل ټول برګ و بار ورته پیشکش کړه مګر سره له دغه امره د اسراف عاقبت هم ښئی چه ځوك بیهوده او بې له کومې فایدی خپل مال صرفوی یا د ده په عبارت لکه فلك د ورځی خپله شمع سوزی نو درسته شپه به ئې په کور کښې تیاره وی.
د شیدا په کلام کښې ځینی ډېر ساده بیتونه هم پیدا کېږی چه د رحمان بابا د ساده شعر خوند او ښې ښې خبرې پکښې پیدا کولی شو،
لکه دا لاندې بیتونه:

(۱) وفا:

چه له ښاخ سره وفا که په سره اور کښې | لا ترګله یم مین د ګل په خار زه
سایه وار متحمل د سنګ و خار شه | چه په لار د رفاقت درومی وفا کړه!

(۲) د بهار تماشا:

چه مشغول په تماشا د نو بهار شوم | هیڅ حاصل مې پکښې نه و، بې ارمانه
په هر ښاخ ئې د ګلبن وی یو څو چیغې | دریده و په ماتم کښې څو ګرېوانه

(۳) معشوقی ته خطاب:

د صحرا په لور شمال ته زلفی نیسه! | چه سبزه مې د مزار ګل د ریحان کړې
د بهار په تماشا دی څه موقوف و؟ | چه دې بلې سرې لمبې په ارغوان کړې

(۴) یوسف:

څه امید د انتفاع کوې له مصره | شیدا نلری یوسف کاروان د تا

کـه ئـی ووې زمـانی یـو ځـو درهمـه　　تـه یوسـف څنګـه؟ پـه کمـه بها پلـورې

❁ ❁ ❁

(۵) یتیم او بېکس:

ځـوك پـه زخـم پاهـه ړدی د بېکسـانو؟　　د یتیم اوښې کړې وچې په استین چا؟
د بـېکس پـه مـاتم کلـه چـانعرې کـړی؟　　ځوك په مرګ د شمع ولیده غمګین چا؟

❁ ❁ ❁

(۶) لوړ همتی:

چـه خپـل بـرګ پـه آب چـرخ نکـړم سرسـبز　　د همـــت علـــو پـــه شـــان د کهکشـــان را

❁ ❁ ❁

چېری نه چه دار محروم په میدان پرېږدی　　کــه یوســـر پـــه تـــن لـــری بلنـــد همتـــه!

❁ ❁ ❁

آفـــرین د هغـــه ســـر پـــه عریـــانی　　چـه فـرو نشـه دسـتار او یـا افسـر تـه
که دې جام لکه حباب ونه نیو سیندته　　آفـرین دې پـه همـت شـیدا ختکـه!

❁ ❁ ❁

چه همت می نه کـا ډېر په هسکولو　　لکـه مـوج نکړمـه بـیم د پرېوتلـو
سوال مې خوی له در افشانه ابره نه دی　　صدف ورانه خپله خوله کړه په غوښتلو
د آفتـاب پـه کمنـد نـه خېژم آسمان تـه　　نـه ړدم بـار لکـه شـبنم پـه دوش د ګلـو

❁ ❁ ❁

(۷) مرده دل او بی ذوقه:

مرده دل ئـې د جمـال تماشا څـه کـا؟　　د مجنـون تصـویر ادا د لیلـی څـه کـا؟
د سـرور اسـباب پـه کـار د مهجـور نشـه　　د دسـتار غنچـه مقـدم د سـبا څـه کـا؟

❁ ❁ ❁

(۸) غفلت او نادانی:

نــادانی ګڼــه غفلـــت د رهروانـــو لکه طفل د زانګو په تله کښې خواب کا

❀ ❀ ❀

نادانی درتـه بیضـه وسیـع جهـان کـړ د هـوا پـه طیـران پـوه نـه ئې معذوره

❀ ❀ ❀

(۹) لوی:

د ذری پـه احـوال تـل د لمـر نظـر وی لوی به نه ګوری واړه په سترګه سپکه

❀ ❀ ❀

سرګردان کانـدی ګرداب خلاف د بحر پیـــروی د لویـــو ده بی‌مضـــرته

❀ ❀ ❀

(۱۰) د زمانی سردی:

د تنـور شـعله بـه آب د فـواری شـی سردجوشی کـه ورتـه یاده د ایام کړی

❀ ❀ ❀

د دوران سردجوشـی هسـی تقاضـا کـا چه په اور کښې دانه سبز شی د سپاندی

❀ ❀ ❀

(۱۱) ځان ساتل:

همیشـه وی نـرم چـوب غـذا د کـرم شـیدا مشـه مـرد خـالی لـه سیاسـته

❀ ❀ ❀

سترګه نـه سـوزی د خس لـه نـامردانو کـه همـه لکـه ایـرې آتـش نسـب وی

❀ ❀ ❀

(۱۲) شاعرانه شکایت:

زمانـه بیـایئ کـاروان د ګـل خـرمن تـه همیشه پخپل بوستان کښې پیایی خرونه

❀ ❀ ❀

زمانـــه پـــه رعایـــت د ګـــاو خـــر ده پــرورش د علـــف زار بویـــه باغوانـــه

د کوری نیل دی کړه پوری په دیده خپل　　　　بصـــارت د تمیـــز نلـــری آســـمانه

❀ ❀ ❀

د جام مستی:

چېری نه چه ئی دا جام پریوزی له لاسه　　　　عجب مست د جاه په میو شاه جم دی

❀ ❀ ❀

کنې قافلې:

د پاسبان پـه نعرو هېڅ احتیـاط نـه کـا　　　　قــافلی د دې ربــاط مګــر کنـې دی؟

❀ ❀ ❀

زمونږ دغه نوموړی شاعر چه د معنی په معنی پسی ئی قاموسونه لټول هیڅکله په صورت نه غولېده او معنی ئی غوښتله ځکه ئی ویل:

صدف لاس قطرې تـه نیسی پـه دریـاب کښی　　　　بزرګـی د صـورت څـه کـړی معنـی غـواړه!

❀ ❀ ❀

د همدی لامه ئی له انسانه هم رښتیانی همدردی غوښتنه او یوازی د سترګو په اوښکو یاد دروغو په ژړائی قناعت نه کاوه او ویل ئې:

چــه لیــده پکښــې اثــر د الــم نشــی　　　　څـه حاصـل لکـه شـبنم لـه چشـم تـره

❀ ❀ ❀

پخپلو اشعارو کښی هم شیدا معانی ډېر ښه پاللی دی او نیمګړی ئې نه دی پرې ایښی، ډېرو شاعرانو د خپلو معشوقو زلفو ته دامونه ویلی او خپله ګرفتاری ئی بیان کړېده مګر شیدا دغه دام ته ددانو په ځای د رخسار ګل پیدا کړی او بلبل ګیردام ئی بللی دی لکه په دې بیت کښی:

د دانو په عوض ګل لري په دام کښې   په رخسار ئې توری زلفی بلبل ګیری

❁ ❁ ❁

پدې دام کښې شیدا یوازی بلبلان نه دی نیولی بلکه د ختن آهوان ئې هم پکښې ایسار کړیدی لکه چه وائی:

بوی په زلفو کښې زما ګلبدن راوړ؟   که په دام کښې ئې آهو د ختن راوړ؟

❁ ❁ ❁

دا ښکار ګمان کوم چه یوازی شیدا کړیدی او بل چا په دام کښې آهوان نه دی نیولی یا ئې مونږ ته نه دی راوړی. هر کله چه یو شاعر د هر چا له بیانه پخپلو اشعارو کښې ډیر ښه پېژندل کېږی او د شعر او ادب آشنایان له یوځو شعرونو د شاعر شاعرانه اقتدار او افکار، خصوصیات او د شعر ډول په ښه شان ځانته معلومولی شی نو د نمونو په ډول ئې ځینی اشعار را اخلو:

لمړی نمونه

تېزکاته د دې نګارې بې څه نه دی   د عالم سینې فګارې بې څه نه دی
قرینه ده د شهید په حال ظاهره   سره لبان د دی خونخوارې بې څه نه دی
په سبزانو کښې د هند عجب طوطی ئې   ستا خبرې شیرین کارې بی څه نه دی
بیا به راشی څه آفت په ګریوانونو   تله دی نن سبا رفتاری بې څه نه دی
مګر کاندې پاسبانی د مهرویانو   د فلک سترګې بیدارې بی څه نه دی
(شیدا) بیا ګلرنګ راغلی دی و باغ ته   د بلبل سوزنده نارې بې څه نه دی

❁ ❁ ❁

دوهمه نمونه

نوبهار له باغ و راغ سره آشنا شه   په سرو سترګوئې ژړل ځنی جدا شه
د غنچی د رباط در په واکیده دی   قافله د رنګ و بوی درومی سبا شه

د سوخته جهان لوخړی فلك بولي
ستا خطا فکرته څه وایم خطا شه

آبادي ئی مستلزمه د زندان وی
هر خاطر چه ازاده لکه صحرا شه

چه په تله ئې خبر نشوي په افکار هم
ستا له صافه شسته تېر هسی رها شه

ودانی ئې بیا محاله ده نادانه
د شیدا خاطر لوی ښهر و تالاشه

❁ ❁ ❁

دریمه نمونه

په نهاد د هر سړی کښې هنر نشته
د زانو په آئینه کښې جوهر نشته

کله جمع د توښې ازاده کاندي
په ښاخونو کښې د سروی ثمر نشته

د دنیا په تخریب زړه د سیلاب سوړ شی
د ظالم زړه کښې د رحم اثر نشته

په خوړه ژبه مرغوب لکه طوطی شه
که قدرت دې په عطا د شکر نشته

قدمبوس به ئې افسر د قیصروکا
چه سیلاب ئی لکه آب د ګوهر نشته

د همت علو احسان د غیر څه کا؟
د بڼو سایه په سترګو د نمر نشته

❁ ❁ ❁

څلورمه نمونه

په دا وضع ئی کړ صدف له ځانه لرې
سرګوشی ور سره کاندی مرغلرې

ګویا ئې به د غنچې کاندی څوك یاده
هرې خولی کله زده کړیدی خبرې

بېتابی ئی په ماتم کښې د فرهاد وی
چه را ولویږی دغره توری کمرې

استعمال ئې په تدبیر د مجنون بویه
د ځنځیر له حلقو، نه رغېږی زغرې

نفع نه کا انزوا چه انسان نه وی
که مدام لکه حیوان په صحرا څرې

د افتاب شعله د ماه په خرمن لګی
ځنی نه کا اقتباس د ډېران سرې

❁ ❁ ❁

پنځمه نمونه

بوی په زلفو کښې زما ګلبدن راووړ
که په دام کښې ئی آهو د ختن راووړ

خاصیت لری د ګل غنچه دهانه
پس له کاله دی څو ورځی دیدن راووړ

چه زما په آتشین آه نرم نشه
زړه دي سخت راته تر سنګ و آهن راووړ

شمع ځان تر مرګ پخوا ژاړی عالمه!
د فانوس په بهانه ئی کفن راووړ

نن شیدا له ځانه سیر دی لکه شمع
ستا محفل ته ئی بیسره ګردن راووړ

شپږمه نمونه

لکه زرکه د رفعت په کهسار باندې
له خندا سره په سرو سترګو ژړا کړه!

بار د هر خس و خاشاك پخپل ګردن وړه
حوصله دی په مثال د لوی دریا کړه!

تر غرمې دی د افتاب زوال لیده شی
وعالم و ته زړه صاف لکه سبا کړه!

په هر آن کښې پر بوتل دی لرزان اوسه
تواضع په اوج د موج غوندې پیدا کړه!

چه راحت درځخه ستړی ستومان مومی
خپل صورت دی لکه سیوری د بیدیا کړه!

چه دی مخ لکه د صبح صادق سپین وی
په هر کار کښې له عالم سره رښتیا کړه!

سایه وار محتمل د سنګ و خار شه
چه په لار د رفاقت دروميې وفا کړه!

چه اقوال ئې په خلاف د احوال وینم
اعتراض په خامه طبع د شیدا کړه!

اوومه نمونه

په مزار مې د ګیاه ښاخونه نی شوه
لامې زړه په جوش د آه و فغان پردی

خوار خسته ئې دي هر لور په نمك سوی
لا هغسی د اسمان نمکدان پردی

وړی زه لکه مخمل د غفلت خوب یم
که په شور کوی و بازار د کاشان پر دی

په احوال ئې شه خبر د مصر عزیزه!
په ناله د بېکنا هو زندان پر دی

زما، یو ګل د لنشین لکه غنچه شه
که د ګلو په انواع ګلستان پر دی

د لیلی ادا که نشته شیدا ولې؟
په شورش د لوی جنون بیابان پر دی

اتمه نمونه

هر قاصد چه روان شوی په تورتم دی
پرېوتلی هغه دم لکه شبنم دی

د لیلی په رګ نشتر قیس مجروح شه   که ئی نه وی دا صفت کله همدم دی
په معنی کښې ئی لیده کښلی صورت شی   که مبنی په دا دیوان بیت الصنم دی
چه جرعه ئی د ساغر نشته د میو   په قطره ئی قادر نه بولم که یم دی
رغیده ئی لکه برق معاً فوراً دی   تا چه ایښی په هر زخم خپل مرهم دی

چه سایه کاندې مدام په سر د سترو
(شیدا) شام د غربیۍ عجب عالم دی

۞ ۞ ۞

شیدا په یوه ځای کښې عبدالقادر خان هم یادوي او د یوی مسری ستاینه یې پدی ډول کوی:

شیدا خوښ په دا مسرع عبدالقادر کړ   دلبر مخ را ته ښئی په هر آئین کښې

۞ ۞ ۞

(۴) علیخان ختټک[1]

دا نوموړی شاعر چه پلار، نیکه، غور نیکه دری واړه ئی شاعران تیر شویدی په پښتو کښې یو ښه وړوکی د شعر دیوان لری چه ډیر خواږه اشعار پکښې شته، مګر د ده دیوان لکه د شیدا دیوان په نازکخیالیو او پیچیده مضامینو نه دی ډک او ساده شعرونه پکښې ډیر دی. هغه ځوك چه شیدا د حمید شاګرد، یادوی او حمید د یوه سبك پالونکی او لرونکی بولی علیخان د رحمان بابا شاګرد او د ده د سبك پیرو ګڼی، ځینی وائی چه علیخان د خوشحال خان په سبك روان دی او د خپل نیکه پیروی کوی.

ځوك چه د علیخان دیوان بیرته کړی او د ده حال د ده په اشعارو کښې ګوری معلومیږی چه دی هم د عشق له درد و غمه لکه حیمد ډیر شکایتونه لری او عشق ته نږدی نږدی په هماغه سترګه ګوری چه حمید ورته کتلی دی.

عشق:

که د عشق معنی دی نزده درته وایم — ځکندن دی تر انجامه له آغازه
عقل شرم، قراری د سړی یوسی — لفظ د عشق به خبر درکړی له دې رازه

❀ ❀ ❀

هیځ اثر به ئی د عقل پاته نشی — په هر زړه باندی چه وکا اثر مینه

❀ ❀ ❀

چه سودا د محبت کا په جهانکښی — د جهان دغم محنت ئی اجاره کړ

❀ ❀ ❀

نیکان ځکه جنتیان دی چه مین شی — په دنیا کښې ورښکاره کا سقر مینه

❀ ❀ ❀

ختې د عاشق چه لا اخښلی ملایکو — غم ئی لکه بوس هسی ورګډ کړ په خمیر کښې

❀ ❀ ❀

د عشق باز مې په خاطر کا پنجه خښه — شوکوی زما د زړه د ځیګر غوښه

❀ ❀ ❀

شیخ ومحتسب، رقیب، نصیب، هجر، چغل، عشق — دا اوه په ما اوه اسمانه نړوی

❀ ❀ ❀

۱: د افضل خان ځوی د اشرف خان نمسی، د خوشحال خان کړوسی، د کاظم خان شیدا ورور دی له (۱۱۵۰ هـ) څخه وروسته ئی د ژوند پته لګیږی او تر (۱۱۸۰ هـ) پوری ئی ژوند په یقینی ډول معلوم دی ځکه چه پخپله یوه بدله کښی دغه کال پدی ډول ښئی. سن د هجر غرو، سردکانی تری کمتر و. (پښتانه شعراء)

همدغه د عشق او مينې غمونو عليخان داسی حد ته ورساوه چه ژړا خو لا څه کوې چه خندا به ئې هم له درده وه لکه چه وائی:

وازه خوله لکه پرهار له درده خاندم | ستا جفا ته له حيرته خندا راغله
لکه وخاخی شونتی د اور له تاوه | هسی ماله نن له سوخته ژړا راغله

❀ ❀ ❀

په چا باندې چه غم دغه راز استيلا وکړی او د هجر محنتونه پری راشی د هغه فريادونه بيا لرې لرې ځايو ته رسيږی او زمانه ئی تر ډېرو وختو پورې ساتی يعنې د يوه مهجوراوديوه رنځور فرياد ډېر فرق لری او يو راز نه وی.

د رنځور فرياد خو خپله خونه اوری | د مهجور سړی فرياد ځی په خو کروه

❀ ❀ ❀

دغه فريادی شاعر چه کله ئی له خپله بخته او کله ئې له عشق او مينې شکايتونه کړيدی، يو وخت ئی د شکلو له جفا او هجرانه او بل وخت ئې له رقيبانو او ناصحانو خپل ګريوان څيرلی دی د ده له فريادونو د عشق سندرې جوړې شوی چه اوس په زړونو اثر کوی او د دردمنو درد زياتوی.
يو وخت عليخان د ناصحانو خبرو پوزې ته راوستلی دی او وائې:

ما چه ناصحان له خپله عشق اړوی | عشق په مثال اور دی په پوکی ئی سړوی
شيخ راته تاروه تار وه ويل د نصيحت کا | لامی د پرهار د پاسه مالګې دوروی
خود له درده شين له ځان پکو ناست يم واعظه | شيخ و محتسب دی ژبې سمی غړوی
شيخ و محتسب، رقيب، نصيب، هجر، چغل، عشق | دا اوه په ما اوه اسمانه نړوی
سر مې په ميدان د محبت کښې ايښی ګوی دی | خدايزده چه خوبان به ئی تر کومه رغړوی
ورشه اي ريباره د وصال زيری تری راوړه | څو به رنځوران په انتظار کښې کړوی

❀ ❀ ❀

دا ریبار چه ځی له هغی خوا لکه چه کوم ښه خبر راوړی او علیخان ته یو داسی مجلس میسرېږی چه هلته غیرو غماز نشته او یوازی دی او یار، مطرب او ساقی ناست دی (یوازې ورته ځکه وویل شوه چه مخالفین پکښې نشته او ټول خپل دی) ځکه خپله سندره بل راز شروع کوی او وائی:

پورتـه شـه! سـاقی قاضـی معزولـه مـلا کـار کـا
راکـړه پیـالې خلـی نـه لا داشـته نـه هغـه

راشه! ډمه وخت دی محتسب شیخان اوده دی
و وایـه بـدلې نـه لا دا شـته نـه هغـه

غړوکړه پر کلوژمی لاړ شه خزان پس دی
مـالوزه بلبلـی نـه لا داشـته نـه هغـه

زیری دی وی یاره رقیب ړوند غماز پکور شه
راشـه کـه خملـی نـه لا داشـته نـه هغـه

❁ ❁ ❁

دا راز د امید واری او ښغمی سندرې د علیخان په دیوان کښې ډېرې کمی دی او په نیست حساب دی نو که غواړی چه د یوه دردمن او غمجن زړه آه و فریاد واورئ دی خپل شکایتونه مونږ ته پدی ډول بیانوی:

<u>زمانه او بخت:</u>

زمـانې راسـره واخسـته یـك لختـه
هره ورځ په ما راځی سخته په سخته

ژړا رعد، باران او ښکو به مې ویښ کړو
کـه اوده وای ولـی مړئـې زمـا بختـه

❁ ❁ ❁

<u>جفا:</u>

ښې ئی ښکلوم د جفا زهر مدام څکمه
هم لکه مجنون هسی یار نشوم د لیلی

ښکلی د مجاز خو د جفا تحصیل تمام دی
نـه دی خبـر شـوی د وفـا لـه مسـلی

❁ ❁ ❁

د هجران سندره

یـار مـی پـه خـاطر د جفـا اور ولګـاوه
مـا چـه مړکـاوه هجـران پـری نـور ولګـاوه

مائې لاله دره سوال جواب مونـدلی نـه و　　زر بیا سپی رقیب راپسی شور ولګاوه
خوړ زړه مې یاربـه کـړو پـه ترخـو ترخـو خبرو　　دائی پری د مالکی تود ټکور ولګاوه
باغ زما د ګلـوزاغ لـوټی زه ورتـه ګـورم　　خدای می په ژوندونی میراث خور ولګاوه
یو وصل د یار کـه می مونـدای پـه زر سفره　　اور بـه مـی هـزار ځله پـه کور ولګاوه
ځکـه ښایسته شوه کشیده زما د شعر　　مینی د ګلرخ پکښې انځور ولګاوه
کښیووت علیخان پـه هسی شوړو خونه چوړو　　وژلـه ئی زده نـه وه پری ئی لور ولګاوه

❀ ❀ ❀

دغه راز شکایتونه نور هم هر ځای کوی او وائی:

خلقو خو به وې چه پټ په فعل کښې ضمیر وی　　ما فعل جفا ولید څرګند ستا په ضمیر کښې

❀ ❀ ❀

ژوبـل زړه بـه دی روغ نکـړی علیخانـه!　　پسی مه ځه جراحان دی طبیب نشته

❀ ❀ ❀

علیخان بـه لـه هغـو نـه څـه ګلـه کـا　　چه برسیره پوست ئې سپین خوی ئی دروی

❀ ❀ ❀

ستا جفا خو قبلوم ولی تـر کومه؟　　لـه وفا زړه صبروم ولـی ترکومه؟
د ډیر ظلم حال دې نه وایم وچاته　　ټول په زړه کښې ځایوم ولی تر کومه؟
د رقیب تیره ویل لـه حده تیر شوه　　ستا په مخ به ئې تیروم ولی تر کومه؟
زه خبریم تـا ویلـی لاپخـواو　　چه فلانی به رنځوم ولی تـر کومه؟

❀ ❀ ❀

ستا ابرو یوزه کړمه بې قدره بی تمکینه　　خوړ عمر می تریخ شه په سرو شونډو شکرینه
واړه معشوقی کـه لـه عاشقو بی پروا وای　　نه به مړه له هجره په فرهاد پسی شیرینه
دا می لـه جنونه دماغ وران شه سودائی شوم　　یامی په زړه واو ریده د تورو زلفو مینه
ستا د مخ سرخی زما زردی چه روز افزون ده　　سری شونډی دی تل خوری زما خوارد ځیګر وینه
سپین اننګی تور کاکل ئې نقش دی په زړه کښې　　ځکه پروا نه کا عاشقان له تورو سپینه

❀ ❀ ❀

نری شوندی نری پوزه نری وروځی　　خدای دغه بهانه زما د لاغری کړه
بی له پوهی بل څه خیز راسره نه و　　چه تحفه می استقبال ته دیاری کړه

❀ ❀ ❀

د عشق او مینی همدغه سوزو ګداز د علیخان په زړه کښې دومره حرارت او سوی پیدا کړی چه د دنیا د سولو امید ترینه کوی لکه چه وائی:

حـق حیـران متحیـر یـم دی دنیـا تـه   چـه لانـه مـی ده د آه پـه لمبـو سـوې

❁ ❁ ❁

له همدغه آهه دی خپله معشوقه هم پدی ډول وېروی:

وچ لکه درومه شوم اور د مینی ته وابه شوم   نـرم تـر او بـه شـوم ویـره کـړه زمـا لـه آهـه
سخت زړه به دی موم کړم خپل احوال که درمعلوم کړم   ولـی دی محـروم کـړم د چشـمانو لـه نګاهـه

❁ ❁ ❁

سره له دغو ټولو زحمتو او سختیو چه ده د عشق په لار کښې لیدلی دی بیائی هم په عشق او مینه کښې څه نقصان نه دی راغلی او دومره محبت ئی په زړه کښې و، چه چا مینه پور غوښتلی نو ده ته به راتله لکه چه وائی:

که درخـو وای نن له تابه ئی شایست غوښت   آدم خـــان بـــه ووړ د مینـــی پـــور لـــه مـــا

❁ ❁ ❁

که خوبانو له علیخان سره څومره جفاګانی کولې بیا هم ده بی یاره عمر ژوند نه باله او ویل ئې:

دا بی یاره عمر شمار په ژوندون نه دی   مـا رښـتیا وایـه و یـار تـه د جـان لفـظ

❁ ❁ ❁

د معشوقو هر حکم ده په سر او سترګو منلی دی لکه چه پخپله وائی:

بـل جــواب علیخــان نـزده د خوبـانو   خو هر حکم ته ئی وائی چه په چشم

❁ ❁ ❁

علیخان وائی زه له خدایه جام جم نه غواړم بلکه د حقیقت له جامه محبت غواړم.

محبت د حقیقت له جامه غواړی	علیخان له خدایه نه غواړی د جم جام

❀ ❀ ❀

نوم د مجاز اخلی، بلبل د حقیقت د ګل دی | څه تپوس نه دی علیخان چه په مرداره ګرځی

❀ ❀ ❀

علیخان له فانی مینې | ګوتی وښکی په رښتیا

❀ ❀ ❀

زمونږ دغه د حقیقت جام غوښتونکی شاعر چه عمر ئی په غمونو کښې تېر شوی یوازی له خوبانو او رقیبانو شکایت نه کوی، له خپله بخته، له خپلو تالو او د زمانی له فتنو هم پدی راز خپله ناراضی ښکاره کوی:

که طالع مې مبارك بخت می میمون وای | له فتنو د زمانی څه خو مامون وای
ما به وښکو هسی شعر په سوزش کښې | چه لایق به دلیلی او د مجنون وای
پښتنو به د میرزا شغل ونکړو | که خبر زما د شعر په مضمون وای
ستا د لبودې حکمت ته به حیران و | که پیدا زمونږ په عصر افلاطون وای
غم د ترکو لکه فرض لازم تل شه | البته قضا کېده به که مسنون وای
علیخان د زمانی په چال نن پوهشه | هره ورځ وائی اوس دریغه که پرون وای

❀ ❀ ❀

پدی شعر کښې علاوه پدی چه له بخت او طالع څخه ناراضائی لیدل کیږی دا هم ورځنی معلومیږی چه د ده په وخت کښې په پښتو کښې د میرزا د دیوان شغل زیات و، او ده د هغه په اشعارو د خپل شعر برتری غوښته.

د دې لامله چه د علیخان په اشعارو کښې د ده د افکارو او شاعرانه اقتدار یا د ده د حال احوال تصویر معلوم شی دا څو شعره ئې د نمونو په ډول وګورئ:

❀ ❀ ❀

لمړی نمونه

تاروګی په پتنګانو حساب نه دی … نفسانی په عاشقانو حساب نه دی
چه نه مهر محبت لری نه مالګه … سپین ږنګر دی په خوبانو حساب نه دی
هر غنی چه دلجوئی د فقیر نه کا … زراندوز دی په غنیا نو حساب نه دی
د بغل په کتاب څه شی علم بویه … هر صحاف په ملایانو حساب نه دی
چه د قام بهبود ته نه ګوری بیسوده … زورور دی په خانانو حساب نه دی

❀ ❀ ❀

دوهمه نمونه

ښه یم که بدیم خدای ته معلوم یم … غلیم ته کاڼی او دوست ته موم یم
خواږه ته خوږ یم کاږه ته کوږیم … سموته سم یم تریخ ته زقوم یم
د یار مریی یم په هسکه غاړه … که دی ظالم شی زه ئی مظلوم یم
په ځای ویل کړم پوله ایښول کړم … جاهل ته ګونګ یم ممسك ته شوم یم
په خدای کا دایم چه درته وایم … که خدای می نه کا چیرته یم کوم یم؟
علیخان وایم حیران په دا یم … چه ډېر دی وسوم ولی لاوم یم

❀ ❀ ❀

دریمه نمونه

یار آشنا چه کبرجن شی مه ئی وینه … چه بی پته دروغجن شی مه ئی وینه
که دی ورور که دی عزیز او که دی یار وی … چه کاسیر او بدلمن شی مه ئی وینه
که هر څو دی دلبری او دلجوئی کا … نادیده چه دولتمن شی مه ئې وینه
چه آشنا د حقارت په سترګو ګوری … که رستم نریمن شی مه ئی وینه
بی اخلاصه اقربا واوړه پردی دی … که دی پلاروی چه دښمن شی مه ئی وینه
که ئی مخ ترپښې سپین وی په دا څه شو … چه خاطر دی ترې خیرن وی مه ئی وینه
چه په مال پسی پخپله لرګی واخلی … که ئی دوغ واړه روغن شی مه ئی وینه
چه بی آبه بی حرمته پکښې اوسی … هغه ځای که دی وطن شی مه ئی وینه
که هر څو په صورت روغ وی علیخانه … چه په خوی خصلت پمن شی مه ئی وینه

❀ ❀ ❀

خلورمه نمونه

درست له غمه ناقراریم لکه وم
طبیب خپه راځه ونیوه چه جوړ شه
د یارۍ د باغ می ګل بوی کړی نه دی
که خزان ئی د خط ګل کړو د مخ مړاوی
ستا زده ستا پټو نیتونو زده دلبره!

آشفته په غم د یاریم لکه وم
زه هم هغسی بیماریم لکه وم
هره ورځ ئی خوړ په خاریم لکه وم
هم بلبل ئی د ګلزاریم لکه وم
زه خو هغه خدمتګاریم لکه وم

❁ ❁ ❁

پنځمه نمونه

هله می د حقیقت له جامه شومه
ډېر د طمع ودانی ته هڅه مکړه
طالبان خو په حصول د معنی پړه دی
د نفس پوله درته غر د کوهستان دی
په عظیم دریاب کښې ګډیم نه پوهېږم
رب د هسی مشکارانو په لاس ورکړم
علیخان د هغو خلقو خانه زاد دی

چه ځان خلاص کړی له ناموس او له رسومه
ګوندی څټ ته به دې پرېوزی د غم لومه
ته په څه صورت پرست شوی نا مفهومه
په ظاهر صورت ئی پوخ په معنی اومه
چه آغاز ئې دی له څه انجام له کومه
چه د باز تفاوت نه کاندی له بومه
چه سنګین خاطرئی نرم کړ تر مومه

❁ ❁ ❁

شپږمه نمونه

چه د خیال په لاسو تن د دلبر نیسم
توری زلفی سپین رخسار ورڅخه غواړم
د کوځی ګوت به دی پری نږدم رقیب ته
چه د پله خاوری دې باد راباندی راوړی
وایم اوس به د همزولو سره راشی
چه ئی بوی د زلفو شته مناسب ندی
که یو ګوټ شراب د خپلی جوټی راکړی

د هلك په دود په لاس کښې قمر نیسم
ځکه خدای ته لاس په شام و سحر نیسم
اپریدی شوم و مغل ته خیبر نیسم
هغه خاوری به په مشك و عنبر نیسم
په هر ځای ورته د لوبو ګدر نیسم
چه به پوزی ته د مشکو مجمر نیسم
هر یو څاڅکی به ئې په جام د کوثر نیسم

❁ ❁ ❁

اوومه نمونه

پسرلی مـی د خـزان پـه نـا تـار تېرشـه
ما لا ګـل بـوی کـړی نـه و بهـار تېـر شـه

لامـخ پتهـی غـوټی نـه وی تـازه شـوې
چـه بیـا دور نیمـه خـوا د ګلـزار تېـر شـه

اوس که ځان وهم که خاورې په سر نولم
په هېڅ رنګ به بېرته نه راځـی وار تېرشـه

مـونږ لا اوس بـوس و کنـار وو نـدا وشـوه
چه را پاڅه وخت د بوس و کنار تېر شه

د بلبـل اسـره خـوره شـوله د ناسـتې
چه د باغ په ښنګ راته په چغار تېر شه

❁ ❁ ❁

اتمه نمونه

ښـکلی ښایسـته ئـی د ښایسـت د ملـك اربابـه
بـی زرو نوابـه، بـی نـوکره بـی سـپاهه

شـال خـور پـه اوړوړی آب و تـاب لـه پرښـتوړی
زړونـه پـه ولجـوړی راځـی مسـت لـه خانقاهـه

زړه قالب ته جان ئی زما څه د ټول جهان ئې
لا پـه هـر چـا ګـران ئـی د خوبـانو شاهنشـاهه

ستا د در ملنګ یم ته ډیوه زه دې پتنګ یم
خوار بی نام و ننګ یم مکړه ننګ له خاك راهه

یار خـوخـوب خصلت دی زما واړه خپل شامت دی
یـا سـتا مصـلحت دی ای رقیبـه جفـا خواهـه

ټـګ د پنارس وی ماوی بازئی تـه ټپوس وی
زر کلـه وی مـس وی غلـط شـوم لـه اشـتباهه

❁ ❁ ❁

نهمه نمونه

څـه خـو راشـه نـن د عشـق د مړو پـه خلیـو
ورتــه وایــه ای د هجــر تېــغ وژلیــو

چـه د عشـق د ځکنـدن پیـالی مونـوش کـړی
شـهید ګـی مـو مبـارك شـه خـدای بخښـلیو

چـه د تـورو زلفـو سـیوری پـه چـا وشـی
بـی مجالـه وی د تـور دېـو لـه وهلیـو

خلـق وائـی چـه طوطیـان دا د چمـن دی
خـو فریـاد دی د مژګـانو د ویشـتلیو

د جنـت مـانۍ زاهـد تـه مـا بخښـلی
علیخـان تـه دی خـدای پرېږدی در د ښکلیو

❁ ❁ ❁

پدی څو شعرونو کښې سلاست او رواني، ساده‌ګي او خوږوالی، له ډېر ملاحت او فصاحت و بلاغت سره یو ځای شوی او د پښتو مخصوصو محاورو او خوږو عباراتو پکښې ډېر زیات خوند پیدا کړیدی.
دغه مخصوص تعبیرونه چه پدی اشعارو کښې ګورو لکه: مه ئی وینه – اور لګول – د لوبو ګدرنیول – اسره خوریدل – غټې او په ځیر کتل – په تور و سپین پروا نه کول – د عشق د مرو څلیو ته را بلنه – د ځګر وینی خوړل -څټ ته لومه پرېوتل – د ګلو باغ لوټېدل – سپین ډنګر په خوبانو نه حسابول – د تورو زلفو سیوری په چا کېدل ستا زده ستا پټو نیتو زده ویل – طبیب خپله خپه نیول – اپریدی کېدل او خیبرنیول – په خوی و خصلت پمنېدل او داسی نو ... د پښتو په ادب کښې زښت ډېر قیمت لری.
هغه ادبی کیف او حلاوت یا ملاحت چه د هرې ژبې په ادب کښې موجود وی او بی د ژبې له اصل خاوندانو نور څوك پرې نشی پوهېدای یعنی ترجمانان ورځنی محروم دی او یوازی اهل لسان ئی څکلی شی یا په بل عبارت د هری ژبی د ادب هغه مخصوصه برخه چه په بله ژبه کښې عیناً نشی راتلای د همدغسی مخصوصو تعبیرونو او محاورو په آهنګ او د ژبی په مخصوصو مصطلحاتو کښې ځای لری نو داشی باید د پښتو په ادب کښې قیمتی څیزو ګڼو او د علیخان شاعری پرې وستایو.
علاوه په دغه ادبی مالګه چه پدی اشعارو کښې شته د اصل مضمون او معنی په لحاظ هم دا شعرونه هر یو پخپله موضوع کښې لوړ قیمت لری، کله چه علیخان د خپل پسرلی ژر تیرېدل او خپله نامرادی یا د وخت او فرصت ژر له لاسه وتل بیانوی نو وائی ما لا ګل نه و بوی کړی، مخ پټی غوټی لا نه وی تازه شوې چه بهار او د ګلزار نیمه خوا دوران تېر شو او د بلبل اسره خوره شوه.
تر څو چه ما ورته غټې او په ځیر کتل هغه لکه رخشنده برق تېرشه او که ځان وهم او که په سر خاوری بادوم وار تېر شوی او په هېڅ رنګ بېرته نه راګرزی.
همدارنګه کله چه د اخلاقی معایبو په بیان شروع کوی نو هغه ټول عیبونه چه یو سړی د پښتنو په نظر کښې بد ښکاره کوی یو یو ښئی او سړی پوهوی چه پښتانه کبرجن، دروغجن، کاسیر، بدلمنی، نادیده، سپك نظری، بی اخلاصه، خاطر بدوونکی، په مال پسی لړګی اخستونکی، بی آبی او بی حرمتی، په خوی و خصلت پمن والی یا داسی نور عیبونه او عیب لرونکی نه خوښوی او نه ئی وینی.

په بل ځای کښې چه اخلاقی تعلیم کوی نو وائی که د حقیقت له جامه څه شومی خپل ځان د ناموس او رسومو له قیده خلاص کړه، د طمع دانی ته هڅه مکړه، صورت پرست مه اوسه، د نفس پوله له مخی واخله او د معنی او موالی درنه لری کړه.

په غزلو او عاشقانه سندرو کښې ئی هم ډېر نزاکت او خوږوالی موجود دی او همدغه راز اشعار د ده اصلی آهنګ بلل کېږی ځکه چه نوری خبری ئی په دېوانکښې ډېری لږی دی او بی د عشق له سندرو نوری خبری نه کوی، د ده په غزلو کښې ځینی بیتونه داسې هم راځی چه د ده ملائی او علم پکښې ځان ښکاره کوی او پوهېدای شو چه دی په دینی علومو، په فقه او صرف و نحوه او منطق کښې د معلوماتو خاوند و، او کولی ئی شوه چه په غزلو کښې هم ورځنی کار واخلی لکه پدی لاندی شعر کښې.

څه شی که د یار له غمه ډېر په واویلایم
بیا خوئی له خیال سره مدام په مشغولایم

غم د تبسم په جامه نغاړم له وګړی
تل لکه ګلاب په پرېشانی کښې په خندایم

پلار می د غنم دانې را ووېست له جنته
زه لا طمعدار د غنم رنګو د وفایم

ډېر څه قبلوم د یار د غم سیندونه نغړم
شکی غوندې پروت تږی په غاړه د دریایم

مړ به وم تر اوسه هومره هجر څوك اوزه څوك
واړه کړېدلی د وصال په تمنا یم

سپین یم په خاطر کښې په تحقیق د یار له مخه
خلقو ته بدنام د تورو زلفو په سودایم

ښه می منظور نشوه په نظر د خوش منظرو
لغوه می عمل شه چه مدخول د کافه مایم

هر مراد دې وړم که نتیجه زما وصال شی
پور په دواړه شرط د صغرا او د کبرا یم

اوښی وینی روکی ورکوم په پور د وصل
شوم بایع د روکو پیرودونکی د نسایم

دا بدل وزنی دی د اشنا وصل بی توله
صاف متشرع په شرع تینګ پاك له ربایم

❁ ❁ ❁

پدی شعر کښې دا مضمون چه خپل غم د تبسم په جامه کښې نغړم او لکه ګل په پریشانی کښې خاندم، د غنم دانی زما پلار له جنته را وویست او زه لا بیا له غنم رنګو د وفا طمع کوم، د دریاب په غاړه لکه شګه تږی پروت یم او د وصال په تمنا کړېږم، خاطر می د یار د مخ له نوره سپین دی او خلقو ته د زلفو په سودا بدنام یم، ښه شاعرانه رنګ لری او د علیخان د خیال دقت، تعبیری اقتدار ورځنی په ښه شان معلومېدلی شی. وروسته تر دی چه د عمل لغوه کېدلو او د کافه مامدخول ته اشاره کوی یا نتیجه او صغری و کبری

یادوی نو د خپل ملاتوب څه قدرته اظهار کوی، او ورپسی خپل فقاهت هم پدی ډول بیانوی چه زه خپلی اوښی او وینی روکی ورکوم او د وصل پور غواړم یعنی د نقدو او نیسي معامله ده چه په دغسي بیع کښي سودا او رباهم پېښېږی مګر د دی لامله چه زما اوښکی اووینی وزنی دي یعنی تلل کېږی او د اشنا وصل بی توله دی نو ربا او غاړه بندېده پکښي نشته (ځکه چه دلته جنس او قدر چه د ربا علت دی وجود نلری)

پدی ځای کښي علیخان د وصال دپاره ځانته روایت پیدا کړی چه څوك ورته حرام خورونه وائی او سره له دی چه د دلبرو سره وصل شي متشرع او په شروع ټینګ هم وبلل شی.

نو ویلی شو چه علیخان سره له دی چه شاعر دی ملا هم دی مګر هغسی ملا چه کتابونه به ئی په بغل کښي نه ګرزول او صحاف نه وو لکه چه پخپله وائی:

د بغـل پـه کتـاب څـه شـی علـم بویـه
هـر صـحاف پـه ملایانو حسـاب نـه دی

❁ ❁ ❁

دغسی ملا چه کتابونه په غیږ کښي ګرزول صحافی بولی او اصلی علم بل شی ګڼی هغه هر څه کېدای شی او په شعر و شاعری کښي هم لوړ مقام پیدا کوی، دغه راز ملایان بیا شعر او شاعری هم بده نه ګڼی بلکه وائی:

عالمـان شـعر پـه څـه ګڼـی ممنـوع
ډېـر ابیـات لـه آنحضـرته دی مسـموع

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
ګـاه ئـی اغونـدی انسان ګـاهی سبوع

عبث پوچ دروغ ویل وی که کنځل وی
بـی لـه نظمـه هـم قبـیح دی پـه وقـوع

عام له نظمه که ئی کاندی څوك په نثر
ویـل مـه بویـه هرګـز غیـر مشـروع

عنوانـات دی دا ابیـات معنـون حکـم
شـه بـد ګـوره د محمـول او د موضـوع

عقل نقل طبع دری واړه مـی ملـه دی
اعتراض شـه پری مدفوع بلکـه مرفوع

❁ ❁ ❁

(۵) عبدالرحيم هوتك (۱)[1]

دا هغه شاعر دی چه په لس کلنی مسافر شوی او تر اتیا کالو پوری عمر ئی په غربت او مسافرت کښی په ترکستان او بخارا تېر کړیدی پدی دومره موده کښی دا پردېس شاعر تل د خپل اصلی وطن قندهار او خصوصاً (ښه بولان) یعنی کلات په ارمان ژړېدلی او د خپلو اشنایانو په یاد کړېدلی دی – دا شاعر یوازی د پردېسۍ په رنځ اخته نه و، د عشق شور او تاوده جذبات هم ورسره و، او د جمال په لټون کښی هم سرګردانه و، دا لاندی بیتونه د دی خبرو تصدیق کوی:

لس کلن له ملکه ووتم بیرون شوم — په سراغ د مهوشانو جګر خون شوم

پنځوس کاله زيات و کم وشوه رحيمه! — په سراغ د اشنا ناست پرترکستان یم

بخارا او سمرقند می زړه زخمی کړ — غواړم پاخم په زیارت د قندهار

ستا قسمت شو بخارا عبدالرحیمه! — عزیزانو اختیار تول (ښه بولان) کړ

ښایسته قندهار ډېر ډېر یادومه — که هر څو ئی هېرومه نه هېرېږی

زه رحیم په بخارا کښي ارزو کړم — که می خدای کړی په بلاد د قندهار ګډ

د رحیم حال و هر چاو ته معلوم دی — چه مدام ژاړی غریب په ترکستان کښي

(پښتانه شعرا)

[1]: د ژوند زمانه ئی د پښتانه شعراء له لیکه د (۱۱۵۰ هـ) په حدودو کښی معلومېږی او د ځینو اشعارو په استناد ئی تر (۱۲۰۰ هـ) یا څه دپاڅه ژوندی ګڼلی.

عبدالرحیم د پښتانه شعراءُ د لیك په قرار په قام هوتك دی مګر په یوه بیت کښې ځانته میا(۱) هم وائی او احتمال لری چه په هوتکو کښې به هم ځینی روحانې کورنی میاګان بلل کېږی. دی مونږ ته د خپل ژوند قصه له ابتدا نه پدی ډول شروع کوی.

په هغه ساعت چه وزووم له موره — دائی ونیوم په غېږ کښې زما وروره!
په چاره د عاشقی ئی زما نوپرېکړ — راته وې ویل په غوږ کښې چه سر توره!
قرار مه اوسه مدام په ژړا ژاړه — عشق در ننوت په تا له هره لوره
چه کلام می د دائی په غوږ و کښېووت — سرا پا می سینه ډکه شوه له اوره
چه په ښه او په بدو پوهېدم خلقه، — د زړه میل می مدام شه له طنبوره
ورځ په ورځ به لوئېدم په زړه زهیروم — سرو کار می له رباب او له سنتوره
ای رحیمه تا به هله مرد وبولم — که له عشقه سره ورغلی تر ګوره

❀ ❀ ❀

دا مور زادی عاشق چه ځومره لوئېږی هغومره ئی د عشق شور هم زیاتېږی او سره له دی چه د ځوارلسو علمو ملا ورځنی جوړېږی او ډېر کتابونه لولی د عشق په جذبه دغه ټول هېروی او د اشنا د لیدو په وخت کښې ځان لکه هلك نادان ګڼی.

ځوارلس علمه مې ټول هېر کړه که باور کړی — چه دی ووینم هلك غوندی نادان شم

❀ ❀ ❀

صرف و نحوه فلسفه تفسیر او فقه — ټول می هېر کړه چه می زړه په عشق خبر شه

❀ ❀ ❀

کله چه د عشق باخبری او پوهه ده ته حاصلېږی او پوهېږی چه اصلی ملائی په همدغه جنون او لیونتوب کښې ده او حقیقت ته هم هغه وخت سړی رسی چه له ظواهرو تېر شی او له معنوی اسرار و سره اشنا ئی پیدا کړی نو بیا ځان د کامل پیر په یوه سبق ملا ګڼی او د عشق د لفظ معنی دعوه پدی ډول کوی:

ځوارلس عمله می ټول وکړه ملا نشوم — په یوه سبق د پیر کامل ملا شوم

❀ ❀ ❀

تلفظ معنی د عشق می دی په زړه کښې — له ګفتاره د کتاب په دود خاموش یم

❀ ❀ ❀

۱: بی د یاره له فکره میا عبدالرحیمه — نور څه نکړم که بیداریم که ویده یم

عبدالرحیم خپل ځان مونږ ته پدی لاندی څو شعرونو کښې راښئی او خپل دردونه او حالونه پدی ډول بیانوی:

چه منصور غوندی په دار دی هغه زه یم
چه په غم کښې ګرفتار دی هغه زه یم

چه له نورو خلقو لری لری ګرزی
د خوبانو خدمتګار دی هغه زه یم

چه مدام له بلبلانو سره ناست دی
په چمن کښې په چغار دی هغه زه یم

له مجنون سره چه ګرزی بیابان کښې
د لیلی له مینی خوار دی هغه زه یم

❁ ❁ ❁

د اشنا له مینی تل خانه بدوش یم
له متاعه د دوه کونو نظر پوش یم

چه په درس د عشق مشغول شوم زما جانه
د مجنون په دود مدام حیران مدهوش یم

تلفظ معنی د عشق می دی په زړه کښې
له ګفتاره د کتاب په دود خاموش یم

د لیلی د ناقی ږغ می اورېدلی
ځکه هر نفس باده غوندی په جوش یم

چه می وتړله ملا د عشق و لور ته
له هغه وخته رحیمه نمد پوش یم

❁ ❁ ❁

په تیره توره د تا چه مبتلا شوم
سرپرېکړی په بیابان د کربلا شوم

هم غبار شوم هم رانجه شوم هم طوطیا شوم
په خو رنګه شوم چه تا سره آشنا شوم

مست مو ولیدی له خوابه سر نه اخلی
هم نسیم شوم هم جرس شوم هم صدا شوم

چه د عشق خرقه می واغوسته عالمه
له قبا او له شلوار څخه جلا شوم

چه می سترګی د یار ولیدی په سترګو
ای رحیمه! لیونی په وا ویلا شوم

❁ ❁ ❁

نیمه شپه له ځایه پاځم په ژړا شم
لور په لور په جستجو کښې د لیلی شم

خلق ټول په خوب ویده آرمیده وی
زما په سترګو خوب حرام په واویلاشم

کله ناست یم په حجره کښې تار وهمه
کله ووزمه صحرا ته په غوغا شم

غورځوم سر په هر لور طاقت می نشی
نابره چه ئی ووینم هبا شم

زه چه یار په سترګو ووینم رحیمه
ځان می هېر شی ټول د ده په تماشا شم

❁ ❁ ❁

له دی څو شعرونو په عبدالرحیم دومره پېژندل شوی وی چه دغه د خوبانو خدمتګار او په غم ګرفتار شاعر چه کله له بلبلو سره په چمن کښې په چغارو ګډ دی او کله له مجنون

سره په بيابانو ګرزي دي د ليلي د ناقي په غږ دومره مست شوي چه لکه باده په جوش راغلي دي، همدغه جوش و خروش دي نيمه شپه له ځايه په ژړا را پاڅوي او په ليلي پسي ئې لور په لور ګرزوي، پدې لاره کښې دي هم غبار کېږي هم رانجه کېږي هم طوطيا – کېږي مګر کوم ځاى ته نه رسېږي او د دې دپاره چه خپله محبوبا له مسته خوبه را پاڅوي کله نسيم شي کله جرس او صدا شي خو هغه سر نه را پورته کوي د عشق دغه سوي لکه چه د ده په روح او وجود کښې عميق تاثير کوي د ده په شعر و شاعرۍ کښې هم پوره نمايش لري او په ټول ديوان کښې ئې بې له دغه درد او سوزه نور څه نشته لکه چه پخپله هم وائي:

بې له عشقه بې له درده بې له سوزه وبه نه لولې بل شى زما په ديوان کښې

❁ ❁ ❁

کوم شاعر چه هم مسافر وي او هم عاشق د هغه ديوان بايد همدغسې شي وي او بې د عشق له درد و سوزه نور څه پکښې ونه لوستل شي. زمونږ دغه مهجور شاعر لکه چه د شاعرانو او عاشقانو عادت دي په هر ځاى کښې چه و، د سحر بادئى د خپل اشنا مقدم ته استاوه او دا راز خبرې ئې ورته کولې:

سحر باده د اشنا په مقام ورشه زما دپاره پکښې وګرزه کوتر شه
لوى و کم چه وي ټول ووينه په سترګو په احوال سره د هر يوه خبر شه
هر يوه چه زما له حاله پښتېدو وي په ژړا ورته په اوښکو کښې احمر شه
له خوارۍ له غريبۍ له بېکسۍ نه خو دې توان وي ورته زما په رنګ اصغر شه
که خبرې زما دپاره درته وکړي مخ را کوز کړه زما ولورى ته چېر شه
پر لار نکړې چه به ووائې وچاته په شتاب راشه و ما وته دفتر شه
د نسيم په زيادې به نشي رحيمه! د دلدار په لور پخپله قلندر شه

❁ ❁ ❁

عبدالرحيم لکه چه پخپله ژړېده دغسې ئې نسيم او د سحر باد هم پخپل حال ژړاوه او متاثر کاوه، او هر چاته ئې د ژړا توصيه کوله، د همدى لامله ئې هغه زهد او طاعت هم نه خوښېده چه سوزو ژړا به ورسره نه وه ځکه ئې د ځينې زاهدانو په مقابل کښې رندان

خوښ و، او له ريا کارۍ يا وچ طاعت څخه ئی بد راتله له دی لاندي بيتو څخه د ده فکر او نظر څه نه څه معلوميږی:

وچ طاعـت د زاهـدانو پـه دود مکـړه شـپه او ورځ پـه ژړا ژاړه نـالان اوسـه

❀ ❀ ❀

زاهدان واړه پـه وچـه ويالـه ناسـت دی زه غوته تللی د عشق په لوی درياب يم

❀ ❀ ❀

د رنـدانو کـره ورشـه څـه بـه مـومې پـه هـيڅ رنـګ د زاهـدانو مهمـان مشـه

❀ ❀ ❀

می پرسـت يم سـر و کـار مـی لـه شرابو زاهـد نـه يم چـه مـدام تسبی شـمېرمه

❀ ❀ ❀

زه لـه يـاره سـره پـروت شـونډی ئـی زبېشـم زاهـد سـل دانـی پـه لاس ورك پـه حساب کښې

❀ ❀ ❀

چه منصور غوندی شور نلری په سر کښې درتـه وايـم پـه طلـب کښـې د دار مشـه

❀ ❀ ❀

منبـر وسـوزه پـه اور کښـې شراب وڅښـه درتــه وايــم خــو د زړونــو ازار مګــړه

❀ ❀ ❀

ای زمـا زړه لـه هـر چـا سـره يـار مشـه بيهـوده بنـده د هـر رنـګ دربـار مشـه

د کامــل او مکمــل پــر دربــار اوســه کـه هـر څـو ئـې بـد ووينـی بيـزار مشـه

چـه لـه عشـقه خبـر نلـری پـه عمـر زړه ئـې مـړ دی د هغـه يـار غـار مشـه

دسـتار واچـوه لـه سـره سـرتور کښـېنه لکـه شـيخ پـر لوئيـدو د دسـتار مشـه

❀ ❀ ❀

د عبدالرحيم شهرت:

مشهور شوی می پرست يم په جهانکښې مجنـون خـط د تسليم را کړ بيابانکښې

عـالم ټولـه پـه يقـين سـره خبـر دی بـی لـه عشـقه هنـر نلـرم پـه ځانکښـې

لـه هلکينـی تـر اويـاؤ کـالو پـوری ګرزيـدلی يـم د مينـی پـه بوستانکښـې

❀ ❀ ❀

ښائی چه د عبدالرحیم معرفی لړه غوندی شوی وی او د ده پخپلو شعرونو او بیتونو کښې د ده حالات او خیالات څه نه څه څرګند شوی وی، اوس ئی یو څو نور شعرونه هم د نمونو په ډول وګورئ!

لمړۍ نمونه

چه په زړه کښې د اشنا مینه لرینه
نښانې ئې ښکاره کېږی له جبینه

چه ئی ستا صورت لیدلی وی جانانه
د جنت حوری په زړه کله ورځینه

که زاهد ستا سترګې ولیدی په سترګو
اور به درست په خانقاه ولګوینه

که دی بوی د محتسب په دماغ کښېووت
په دره به اول خپل ځان و وهینه

بی له فکره د خپل یار عبدالرحیمه!
خراب زړه مې کله بل فکر لرینه

❀ ❀ ❀

دوهمه نمونه

شکر کاړم چه تل مست یم په صهبا کښې
زاهدانو غوندی نه یم په ریا کښې

د هر چا دی ګوښې ګوښې روزګارونه
د عاشق روزګار د یار په تماشا کښې

سوداګریم په بازار کښې د شرابو
خریدار به می تل مست وی په سودا کښې

آرزو مندوی هر سړی و یوه شی ته
زه مدام یم د اشنا په تمنا کښې

بی له یاره که به بل مقصد لرمه
ګرفتار دی شم رحیمه په بلا کښې

❀ ❀ ❀

دریمه نمونه

که هزار ځله تقوی پرهیزګاری کړی
ښه دی نشته چه مدام دل آزاری کړې

که د شپې نمنځونه کړی په ورځ روژه ئی
خیراتونه هم په یاد کښې د باری کړی

هم مدام په ژړا ژاړی قرآن لولی
عمر ټول تېر په دعا او په زاری کړی

که دا ټوله په ځای راوړی چه مذکور شوه
کور دی خور دی چه د زړونو خرابی کړی

❀ ❀ ❀

څلورمه نمونه

ای زاهــده تــه چــه دا رنګــه بــلا کــړی
سل دانی دی تل نیولی دی په لاس کښې
ورد او را د بــه دی لــه لاری کــارا منعــه
کلــه دیــګ کلــه کــوزه تــر اوبــو باســی
ورد اوراد زهــدو تقــوی چــه درتــه ګــورم
دا دی واړه خامکـــــاری ده بـــــرادره
ای رحیمـــه ریاکـــار بـــه پـــه لار نکـــړی

همېشــه دی لاس نیــولی دی دعــا کــړی
ســوداګر ئــی حســابونه د دنیــا کــړی
واړه تــرك وهــه کــه مینــه پــه رښــتیا کــړی
کلــه ناســت لکــه دوبــی ســپینه قبــا کــړی
بــی لــه ذوقــه بــی لــه شــوقه دایمــا کــړی
فکــر بــل کــړه کــه ارزو د دلربــا کــړی
کــه کشاف غونــدی کتــاب ورتــه معنــا کــړی

❀ ❀ ❀

پنځمه نمونه

مقیــد لکــه زاهــد پــه اذکــار مشــه
چه په قدر او قیمت دی نه پوهیږی
خدای پخپله ستا د رزق ضامن شوی
که ته غواړی چه په دوه کونه عزیز شی
خاموشــی ده لویه برخه کــه پــوهیږی
ناخوانده لــه کوره مه اوزه کــه مرد یې
کــه بــه لویــه درجــه غــواړی رحیمــه

پخته کار اوسه په عشق کښې خامکار مشه
لــه هغــو ســره هــر ګــز یــار غــار مشــه
لــه عالمــه د دوډۍ منــت بــار مشــه
بــی لــه خدایه د مخلــوق طمعدار مشه
د واعــظ پــه دود پــه بنــد د ګفتــار مشــه
چه دی نه بولی مېلمه د خپل پلاړ مشه
خو دی توان دی ښه کوه دل آزار مشه

❀ ❀ ❀

(۶) احمد شاه بابا(۱)

هغه د تخت و تاج خاوند چه د پښتون په تاریخ او د جهان په نومورو شاهانو کښې لوړ مقام لری د شعر او ادب په دنیا کښې هم بی برخی نه دی او د عشق او محبت له عالمه هم پوره خبر دار دی دا ستر پادشاه وائی چه زه د بیخبرۍ په خوب ویده وم مګر د بلبل نارو راویښ کړم ځکه اوس لکه بلبل په چغاریم او نه پوهیږم چه د کوم ګلزار بلبل شم.

زه بیده وم خبر نه وم
د بلبل نارو بیدار کړم

چه د ګل په خیر ئی مخ دی
پری بلبل غوندی چغار کړم

مهرویان لکه ګلونه
زړه بلبل د کوم ګلزار کړم؟

❀ ❀ ❀

دا د عشق او شعر کرشمه ده چه د لوی اقتدار او سلطنت خاوند هم د حسن و جمال په مقام کښې له قلندرانو او ملنګانو سره برابر وی او څه چه په دنیا کښې د افتخار او عزت اسباب ګڼل کیږی هغه ټول ئی له نظره غورځوی ترخو چه د لیلی دربار ته بی له عجز و محبته نور څه وړاندی نکړی ځکه احمد شاه بابا خپلی محبوبا ته دا رنګه عرضونه کوی:

که زه نوریم ستا د کوریم محبوبا
هسی نه چه د پیغوریم محبوبا

نه د اصل لافی کړم نه د خبرو
اور لړونی ستا د اوریم محبوبا

که دا ستا نظر پر ماوی تر نمر لوی یم
که نظر کړی هومره نوریم محبوبا

که قدم زما په سر ږدي ای دلبره
زه خو خاوری ستا د لوریم محبوبا

له احمده مه غواړه بیوفائی
ستا په مینه سره توریم محبوبا

❀ ❀ ❀

زمونږ دغه بابا او پادشاه شاعر چه د ښایست او ښکلیتوب په مقابل کښې نه د اصل لافی کوی او نه د خبرو بلکه ځان د عشق د اور - اور لړونی ګڼی او دی او دربار ته بی له خاکسارۍ او عجز و نیازه نور څه نه تقدیموی د خپل دیوان په نورو ځایو کښې هم خپله

۱:د (۱۱۳۵ هـ) په حدودو کښې په هرات کښې زوکړی په (۱۱۶۰ هـ) کښې پادشاه شوی او په (۱۱۸۶ هـ) کښې وروسته تر (۲۶) کاله پادشاهۍ وفات شویدی. (پښتانه شعراء)

ژړا خپله حيراني، د زلفو قدرداني ښکاره کوی او سره له دغومره – لويه اقتداره د رقيب له لاسه لکه نور بی وزلی شاعران ژاړی مګر له خپلو لښکرو او قوت و سلطنت څخه د خوبانو په کشور کښې هېڅ کار نه اخلی د مثال په ډول ئی دا لاندی بيتونه وګورئ!

که هر څو په زړه نادان يم — ستا د زلفو قدردان يم
که بادشاه د درست جهان يم — غلام ستا ماه تابان يم
د رقيب له ډېره دروهه — په وصال دی هم ګريان يم
پخپل ځان هېڅ نه پوهېږم — په ديدن ولی حيران يم
ستا د دوو ملالو ستر ګو — په کتلو سر غلطان يم
يو څو ورځی می رضا کړه — جانه څو ورځی مهمان يم
که هر څو په بهار درومم — آخر پانه د خزان يم
که بلبل وماته ووې — ماهم زده ؤ چه ژړان يم

❀ ❀ ❀

هميشه سوی سينه درپسی ګرزم — چه ستا ځای نه دی په مځکه په آسمانکښې
قلندر يا به ملنګ پر جهان ګرزم — يا به اوښی تويوم پخپل ګريوانکښې

❀ ❀ ❀

ځينو شاعرانو چه په دنيا کښې هيڅ نلرل او په خال هندوئې سمرقند و بخارا قربانول ښائی چه ځينی کسان ووائی چه هر څوك د هوا مرغان د پيسی شل خرڅوی خو چه لاس ته ورشی نو بيائی پری زړه نه کېږی مګر احمد شاه بابا خپل هغه کشور چه په ډېرو سفرونو او جنګونو ئې ګټلی و له خپل دلبره ځاراوه او ويل ئی:

دواړه ځار شه تر دلبر — هم می سر هم می کشور
زړه می هسی ليلی وړی — چه ځليږی لکه نمر
مينان ئی په اور سوی — سور پيزوان لکه اخګر
طراری او هم شوخی کا — لاس ئی توری وهی سر
په سرونو صرفه نکړي — د عاشق کاری ځيګر
که ديار په عشق سر کېږدی — احمد ها له کا اختر

❀ ❀ ❀

وګوری! دومره لوی فاتح چه ډېر زورور دښمنان ئی په مقابل کښې مغلوب شوی او لوی لوی ملکونه او قوتونه ئی لاندی کړی دی د یوه پېزوان په اور سوزی او د حسن د توری تاب و طاقت نلری. هغه چا چه د سلطنت او شان و شوکت مزه څکلی ده او د دنیا ټول نعمتونه ئی لیدلی دی خپل سر او کشور دواړه تر دلبر ځار وی او له هر څه تېرېږی، نو که کوم د تخت و تاج خاوند خپل جاه و جلال پرېږدی او په لیلی پسی ځی دا د عشق هغه جاذبه او قوت دی چه انسان ئی په مقابل کښې اوس او پخوا کله نه دی درېدلی او ډېر زورور شخصیتونه ئی هم په مقابل کښې مغلوب شویدی.

د احمد شاه بابا په ژوند او حیات باندې د دې لامله چه دوه کتابه لیکل شوی او د ده سیاسی او نبوغی شخصیت هلته ښودل شوی او دلته ئی بی له شاعری نور څه خبری نه کوو، نو وروسته تر دی لږی غوندی معرفی د ده د اشعارو یو څو نمونې ښیو:

لمړی نمونه

نن ولاړه محبوبا ده — په ډېر حسن مهیا ده
بخته تابه ننګومه — چه عجبه یک تنها ده
چه ئی مخ ته کاته نشی — هم له لمره لا زیبا ده
له ښائست ئی نه سمېږی — که سپوږمی که ثریا ده
زه به ئی ولې تعریف نکړم — دا د دوه کونو شها ده
د کمال مخی ئی نشته — له ښوونی بی پروا ده
د کمال له برکته — هر عاشق وائی زما ده
په ښایست ئی جهان وینو — نن د هر زړګی رڼا ده
چه د یار پر برجل ورشی — که سر پري کا زمونږ رضا ده
پرسر تللو نه وېرېږم — ویره دا چه بې وفا ده
زاری کانده احمد شاه — پر انګر ولاړه دا ده

❁ ❁ ❁

دوهمه نمونه

قافله د عشق راغلی له کوم خوا ده — پر زړګی باندی مېشته کا څه غوغا ده
پرې پوهېږم زړه به بیا له مانه یوسی — چه دا هسی نن راغلی دلربا ده
ټوله یو دی که غلجی که اودلی دی — ښه هغه چه ئی د زړه ښیښه صفا ده
چه عمل ئی د نېکیٔ وی مېړه هغه — که اغوستی ئی ګدله د خمتا ده
د خالق په وره قبول دی نیکو کاره — نیکو کار څخه د لوی ښتن رضا ده
ښستانه دی ټوله لاس سره یو کاندی — چه مو نن غزا هر لوری شاوخوا ده

❁ ❁ ❁

دریمه نمونه

ای زما خرابه دله — ورشه و پوښته بلبله
د بېلتون یو هسی اور دی — دود ئی خېژی له ګوګله
د بهار ارمان به نکړم — ستا بهار دی تل تر تله
چه د حسن چمن وینم — تل تازه اوسې ای ګله!
محبوبا که مستغنی ئی — بیا هم ګوره ماته کله

❁ ❁ ❁

څلورمه نمونه

ستا د عشق له وینو ډك شوه ځیګرونه — ستا په لاره کښې بایلی ځلمی سرونه
تا ته راشمه زړګی زما فارغ شی — بی له تا می اندیښنی د زړه مارونه
که هر څو می د دنیا ملکونه ډېر شی — زما به هیر نشی دا ستا ښکلی باغونه
د ډیلی تخت هېرومه چه را یاد کړم — زما د ښکلی پښتونخوا د غرو سرونه
د رقیب د ژوند متاع به تار په تار کړم — چه په تورو ښستانه کا ګزارونه
د فرید او د حمید دور به بیا شی — چه زه وکاندم پر هر لوری تاختونه
که تمامه دنیا یوخواته بل خوائی — زما خوښ دی ستا خالی تش ډګرونه

احمد شاه به دغه ستا قدر هېرنه کا — کــه ونيســی د تمــام جهــان ملکونــه

❀ ❀ ❀

پنځمه نمونه

نـــــن مــــــی وليـــــد ه ولاړه — محبوبـــا پــــه هســــکه غـــاړه
پــــه ژړا مــــی زړګـــــی ورك و — پـــــه خنـــــدا راتــــه ولاړه
راتــه ئــی ووی حــال دی څــه دی؟ — ای زمـــا پــــه غــــم ويجـــاړه
زه همــــېش لــــه تـــا ســره يــم — بيـــا پخپـــل اطـــاق مـــې غـــواړه
کـــه لـــه تـــا ســـره زه نـــه وم — بيـــا هـــا لـــه راپســـی ژاړه

❀ ❀ ❀

شپږمه نمونه

راغلـــه وريـــځ د نـــو بهـــار — تـــول جهـــان بـــه کـــړی ګلـــزار
ښـــاخ د خـــار کـــا ســـره ګلونـــه — دا قـــــــدرت د کردګـــــــار
د قـــدرت او بـــه ئـــی ورکـــړی — وچ ښـــاخونه کـــــړی اثمـــار
هـــيڅ نښـــان د ثمـــر نـــه وی — شـــی پـــه خـــو رنګـــه اظهـــار
لـــه قدرتـــه ئـــی ځـــاربږم — غـــر شـــی تـــول ډك لـــه اشـــجار
چـــه جهـــان پـــری تـــازه کيـــږی — تـــل دی اوســـی دا بهـــار
د خـــزان بـــاد دی تـــاړه شـــی — چـــه بلبـــل نشـــی پـــری خـــوار
هغـــه بـــاد پـــر يـــار رامشـــه — چـــه ئـــی زلفـــی کـــا تـــار تـــار

❀ ❀ ❀

د علماء او روحانیونو اشعار

څوك چه له فکر ومعنی سره زیاته رابطه پیدا کړی او د معرفت په لټون کښې شی یعنی په زړه کښې ئې سترګې پیدا شی او د عرفان لور ته ئی مخه شی هغه ارو مرو د یوه قوی تخیل خاوند وی او د خیال په مرسته له یوه بل عالمه الهامات اخلی، دا الهامات که په ادبی کلماتو او شاعرانه آهنګ کښې ښکاره شی خلق ئی شعر بولی او که په بله لهجه وی یو فلسفی یا تصوفی رنګ پیدا کوی. نو فلاسفه، عارفان او شاعران یو له بله معناً او روحاً نږدې دی او شعر و فلسفه او تصوف کله کله داسی خلط شی چه بېلول ئی ګران او مشکل وی، همداغه سبب دی چه ځینی کسان لکه په عربی کښې ابوالعلاء یامتنبی ښه نه پېژندل کېږی چه فیلسوف شاعر ورته ووایو که شاعر فیلسوف؟ همدارنګه افلاطون یو فیلسوف دی چه شاعر هم ورته ویلی شو او فلسفه ئی ادبی رنګ لری. په فارسی کښې مولانای روم او فیضی، حکیم سنائی او عمر خیام، بوعلی سینا او عطار په پښتو کښې میرزا انصاری او دولت هماغه راز خلق دی چه هم شعر لری هم فلسفه یا تصوف، او همدغسی اشخاصو ته مونږ روحانیون شعراء ویلی شو د داسی کسانو اشعار غالباً له نورو شاعرانو څخه بل راز وی او بل ډول خوند لری اکثر علماء او ملایان تېرشویدی چه له علم سره ئې شعر هم درلود او په ادب کښې د لوړ مقام خاوندان و، مګر ځینو لکه جامی خپل اشعار له علمه سره ښکاره کړیدی او ځینو نورو لکه امام شافعی خپل اشعار پټ ساتل او ویل ئې که شعر د علماء دپاره عیب نه ګڼل کېدای نو زه به له (لبیدی) څخه نن ورځ په شعر کښې لوړوم.

په پښتو کښې هم ځینی علماء او بزرګان تېر شویدی چه اشعار ئی پاته دی او خپله شاعری ئی نه ده پټه کړې مګر ځینو نورو خپل شعرونه هر چاته نه دی ښکاره کړی او خپل دغه هنر ئی پټ ساتلی دی.

دلته مونږ د نمونی په ډول د څو تنو څه اشعار را اخلو چه پسله (۱۲۰۰ هـ) څخه ئی ژوند درلود او د علمی یا روحانی شهرت خاوندان و.

(۱) میا عبدالکریم صاحب[۱]:

د میا صاحب زیارت د لغمان د علیشنګ په دره کښې دی چه دغه ځای د میا صاحب دېره بولی، د ده زیارت ته ډېر خلق د ثواب په امید راځی او د سوالونو د قبلېدو ځای

۱:د میا الله بخش زوی دی او په (۱۲۰۷ هـ) کښې وفات شویدی. (پښتانه شعراء)

ئې ګڼې. د میا صاحب علمي او روحاني شهرت تر ډېرو ځایو رسېدلی او خلق پرې د ښه سړیتوب او بزرګۍ کلکه عقیده او ټینګ اعتقاد لري.
د میا صاحب دېره د موقعیت او منظرې په لحاظ یو دا راز ځای دی چه په هر چا باندې یو روحاني اثر کوي او سړي پخپلو افکارو او خیالاتو کښې ارو مرو یو تغیر او تحول ویني په دغه ځای کښې صوفیانه فکر او شاعرانه خیال قوت مومي او د زړه کیفیت او احساس و نظر هم بل راز کېږي ځکه هر څوك د میا صاحب د زیارت په تاثیر باندې اقرار کوي.
میا صاحب لکه چه پښتانه شعراء لیکي د اعلیحضرت احمد شاه بابا او تیمور شاه معاصرو او په دغه وخت کښې ئې د تدریس او لارښوونې غږ لرې لرې ځایو ته رسېدلی و او د دې مملکت په لویو بزرګانو او علمانو کښې مثل شوی و.
میا صاحب سره له دغو علمي او روحاني فضایلو شعري قریحه هم لرله او د شعرو ذوق خاوند هم و، چه د شعر دوه نمونې ئې له پښتانه شعراء څخه را اخلو:

(۱)

که مې د حق مینه روزي شي له دوامه سره
په نالیدلی لار چه تلې توښه دې ولې نوره
اول دې خوب په نالیچو په پشمینو باندې و
اول دې ښې لوړې ماڼۍ یا دې باغچې جوړې کړې
عبدالکریمه مه نازېږه په نیمګړې دنیا

لکه الف چه وصلت بیا مونده له لامه سره
اوس د هی هی فریاد کوي له هره ګامه سره
اوس دې د ګور چنجي مستي کړي له اندامه سره
اوس دې مرګي خونه اواره کړه له بامه سره
د مسافرو دلته څه دي له دوامه سره

❁ ❁ ❁

(۲)

څه عجب باغ دی د سرو ګلو پرې خزان ولګېد
خلیل د خدای ؤ چه نمرود ګذار کړ سرو لمبو ته
هغه خلق څه شوه چه پالکۍ ئې په هوا ګرزېدې
شداد نمرود ؤ چه دعوه ئې د خدائي کوله
عبدالکریمه ولې غم کړې څله مست نه ګرزې

بلبلې لاړې په ژړا ګډ پرې سوران ولګېد
چه خدای ئې مل و هغه پورې ګلستان ولګېد
د مرګ له لاسه ئې مسکن په ګورستان ولګېد
لعین مردار شه ځکه ځای ئې په نیران ولګېد
نبي سردار د دوا‌ړو کونو پهلوان ولګېد

❁ ❁ ❁

(۲) مراد علی صاحبزاده د کامې:

د صاحب زاده صاحب پلار عبدالرحمن نومېده چه په فقیر صاحب مشهور و.
مراد علی صاحبزاده لکه چه د پښتانه شعراء په دوهم ټوك کښې لیکلی دی د (۱۲۲۰ ھ) په حدودو کښې زوکړی او په عربی علومو کښې (لکه صرف، نحو، منطق، حکمت، فقه، تفسیر، میراث، عروض و قوافی، بدیع و بیان) د تبحر خاوند وو. ده په پښتو کښې ډېر تالیفات کړی او په پښتو باندی د یوه مهم او لوی مؤلف حق لری ځکه چه پښتو او پښتنو ته ئی یو دا راز خدمت کړی چه هېڅکله نه ورکیږی. دا خدمت د قرآن کریم هغه مکمل تفسیر دی چه تفسیر یسیرئې بولې او د مراد علی صاحبزاده لوی حق په مونږ ټولو باندی ثابتوی. صاحبزاده صاحب په پښتو کښې نور آثار او کتابونه هم لری او علاوه پدی چه په پښتو کښې ښه لیکونکی تېر شویدی نظمونه او اشعار ئې هم پاته دی او په ځینو اشعارو کښې ئې خپل تخلص مراد لیکلی دی، دلته ئې یو دوه شعره د نمونی په ډول را اخلو.

(۱)

قبله

قبله د تن پرورو خوب و خوراك
قبله د عاقلانو فکر و ادراك

قبله د دنیا دار و سیم و زر
قبله دپادشاهانو تاج و افسر

قبله د غافلانو ځان او مال
قبله د ذاکرانو ذکر او حال

قبله د سرودیانو چنګ و رباب
قبله د زاهدانو وی محراب

قبله د ګمراهانو مکرو تلبیس
قبله د عالمانو درس و تدریس

قبله د جاهلانو وی بدکار
قبله د سالکانو وی اسرار

قبله د کافرانو وی زنار
قبله د عاشقانو مخ د یار

قبله د مشرکانو دی ضلال
قبله د عارفانو دی وصال

❀ ❀ ❀

(پښتانه شعراء)

(۲)

له اوله هیڅ څیز نه ؤ خاك او به نه باد او نار
نه دا محکی اسمانونه نمر سپوږمۍ لیل ونهار
نه دا انس وجن حیوان نه نباتات سیندونه غرونه
مګر ذات بی جهات و، تل ثابت په یو قرار
بیا د رب اراده وشوه چه زه و پیژاندی شمه
نو پیدا د حضرت نور په محبت کړ کردګار
ناګاه نور شه په جنبش تری مرغلره شوه پیدا
بیا د قهر نظر وشو نو دوه ځایه کړه قهار
له یوی قطرې ئی ساز کړ، هغه لوی عرش مجید
بیائی باد پسی پیدا کړه په قدرت سره بسیار
په دوهمه قطره باندی بیا نظر د قهروشه
له هیبته ئې اوبه شوه او له خوفه تار په تار
بیائی عرش په ابو کښیښود او اوبه په شادباد
بیا د ځمکی اسمانونو عزم کړ پروردګار
بیا اوبه شولی په موج ځګ پرې راغی ډېر او تېز
رب تری سازه کړ له ځکه او هم غرونه او شجار

او په دغه موج وهلو ډېر لوګی ورځنی ولاړه
نو تری جوړ شوه اسمانونه پکښی ستوری بیشماره

❁ ❁ ❁

(تفسیر یسیر)

(۳) علامه حبیب الله[1] (مشهور په حبو آخندزاده صاحب)

دا لوی متبحر او منلی عالم چه د ملا فیض الله اخندزاده زوی او په کام کاکړ دی د قندهار له محقیقینو او د افغانستان له علمی مشاهیرو څخه دی چه د علم و فضیلت شهرت ئی تر هند او ایرانه هم رسېدلی او پخپل وخت کښې د پښتانه شعرأ په عبارت (استاد الکل فی الکل) بلل کېده.

دا نوموړی عالم سره له دغه علم و فضله د پښتو په نوموړو شاعرانو کښې هم ښه مقام لری چه د منهاج العابدین په نامه د ده د شعر دیوان مونږ ته پاته دی د حبو اخندزاده صاحب شرح حال په پښتانه شعرأ کښې ښه مفصل لیکل شویدی او که څوك د افغانستان مشاهیر لیکی البته چه په ډېرو لیکلو به ئی هم حق ادا نکړی شی مونږ دلته یوازی د ده له شاعری سره کار لرو او غواړو چه د اشعارو رنګ او ډول ئی په دوه دری نمونو کښې وښیو:

۱:(۱۲۶۵ هـ) کښې په ۵۲ کلنۍ وفات شویدی. (پښتانه شعراء)

(۱)

علم

علم ښه عظیم دولت دی — چه د دوو کونو عزت دی
د هر فضل و هنر کان دی — د جهان په تن کښي جان دی
قوت د زړه قوت د روح دی — سرمایه د هر فتوح دی
لکه لوی پکښي هنر دی — هسی رنګ ئی لوی خطر دی
که سودونه تری مونده شی — هم زیانونه ځنی وړه شی
ګاهی زړه له مدد شی — ګاهی دی د لاری سد شی
ګاه د وصل شی د لال — ګاه حجاب شی د وصال
کله نوش شی کله زهر — کله لطف د کله قهر
چه په زړه اثر کا یار شی — چه په تن زور وکړی مار شی
ډیر عظیم ئی منفعت دی — چه مدار د عبادت دی
د دین کار واړه په ده شی — چه مولا پری پیژنده شی
آئینه د زړه صفا کا — چه له رنګه ئی جلا کا

❀ ❀ ❀

(۲)

زړه

زړه په مثل د بادشاه دی — هر اندام د ده سپاه دی
کل اعضائی مسخر دی — د ده حکم ته مضطر دی
په فرمانَ ئی خوله ویل کړی — لاس نیول سترګی کتل کړی
چه دی راست شی راست بدن شی — چه فاسد شی فاسد تن شی
ته مدام اصلاح د زړه کړه — په هیڅ وخت کښي غفلت مکړه
ډیر پکښي دی جواهر — قیمتی نفیس نادر
اول عقل ښه ګوهر دی — د جمله نعمتو سر دی
بل ګوهر ئی معرفت دی — زیات تر نورو په قیمت دی

نور علمونه حکمتونه	واړه دی لوی نعمتونه
چه زړه هسی خزانه ده	د ګوهر و ګنجینه ده
پس لازم ئی ده ساتنه	له جمله غلو او رهزنه
چه دښمن ئی تالانه کا	جواهر ئی یغما نه کا

❀ ❀ ❀

(۳)

دا جهان واړه عدم و	د عدم غولی تور تم و
ټول اشیا پکښي مستورو	نه تمیز و نه ظهور و
توره شپه وه د عدم	نور د حق شو صبحدم
رنګ په رنګ اشیا عیان شوه	څوك اعراض شوه څوك اعیان شوه
په هر شی کښي تجلی	شان په شان ګڼه جدا
ګوښی شان دی په هران	کل یوم هو فی شان
چه څه خیر او یا کمال دی	یا څه حسن او جمال دی
ټول له حقه مستعار دی	په ممکن کښي نمو دار دی
یا چه څه مهر و احسان کا	یا پر جن یا پر انسان کا
دا پرتو د وجود د حق دی	چه احسان د ده مطلق دی
نور د حق متاصل دی	په ممکن کښي عکس و ظل دی
پس چه هر حسن و احسان	له خالقه دی عیان
هر سړی چه ثنا وائی	په نیکیِ سره څوك ستائی
دا ثنا ثنا د حق ده	چه نیکی عطا د حق ده
کاینات چه د جهان دی	په ثنا د حق ګویان دی
نباتات که جمادات دی	علویات که سفلیات دی
غنچه ګوره یکدهانه	په تسبیح د حق ګویانه
هر بلبل چه په نوا دی	د تحمید نغمه سرا دی
هر ګیاه رطب اللسان دی	له خالقه ثنا خوان دی
هره ونه ثنا وائی	په هزار ژبی ئی ستائی

اسمان کوره په رکوع دی　　چه مدام دی په خشوع دی
زمکه تل ده په سجود　　تعظیم کړی د لوی معبود
دا دریاب چه تل په جوش دی　　هم د ذکر په خروش دی
غرض دا چه څه اشیأ دی　　په تسبیح د حق گویا دی
ولی حق ئې د ثنا
په هیچا نشی ادا

❁ ❁ ❁

(۴) ملا عبدالباقی کاکړ[۱]

شعر یوه نغمه ده چه د شاعر د زړه درد او احساسات پکښې ارو مرو ځان ښکاره کوی یعنی هر څه چه د شاعر د زړه په اعماقو او د نفس په خفایاؤ، شعور او ما تحت الشعور کښی وی شعر ئی میدان ته را باسی او څه چه په دیګ کښې وی په کاسه کښې را وزی کله چه شعر د یوه ملا کورته راځی او یو رښتیانی عالم یا په بل عبارت د اسلام په درد درد من سړی شعر وائی نو په شعر کښې ئی دینی او تبلیغی مطالب له اسلامی درد سره یو ځای وینو او شاعری بل راز راته ځان ښئی. نور شاعران که پخپل شعر کښې د ښکلو له جفا او هجرانه یا د رقیبانو له ظلم و جوره شکایت کوی ملا عبدالباقی له بدو عاداتو او هغو رواجونو سرټکوی چه له اسلامه ورته مخالف ایسی او له دینی امورو سره تصادم لری د همدی لامله خپل دیوان (تهذیب الواجبات لتخریب العادات) بولی او په پښتنو باندی سخت تنقیدونه کوی، ملا عبدالباقی که څه هم په ختهٔ کاکړ او د قندهار د خوا پښتون دی مګر د خدای د کلام او د اسلامی احکامو په مقابل کښې ځینی پښتنی دودونه ډیر بد ګڼی او کوم مزمن اخلاقی امراض چه په کورو کلی کښې وینی په ډیر نفرت ورته ګوری نو باید د ده وطن او کورنۍ قوم او قبیله اسلام وبولو او علم و دین ته ئی منسوب وګڼو.

عبدالباقی ملا دی مګر داسی ملا چه په ظاهری طاعتونو نه غولیږی او انسان یوې حقیقی قبلی ته متوجه کوی لکه چه وائی:

مدرسه او قال و قیل منبر هلته ستا په ښه شه　　که دې ځان ویوست له میانه چه محراب دی پر قبله شه
که محراب دې شه وځانته نمونځ کوی بی طهارته　　ترهغو دی نمونځ باطل دی څو محراب وهی په لته

۱:د ژوندون دوره ئی د (۱۳۰۰ هـ) په حدودو کښې ده د (۱۳۱۹ هـ) پوری ئی ژوند یقینی دی. (پښتانه شعرا دوهم ټوک)

سجده راغله خپل بدن ته قبله پاته شوه بېکاره   تندی څوك دی زړه ته ګوره چپه مه څه ای ناداره
بدن شو د تندی پېټی ته ښه وګوره و ځانته   دا چه ګام پر مخه نځو سجده نه راځی رحمان ته
څو سجده رب ته ونکړی خلاص به نشی له تاوانه   که مسجد کل پیمانه شی په سجدو سره نادانه
د ېکړی پر وله سجده ده زموږ په شرع کښې مکروهه   ستا په سر په خوارونو د دنیا غم او اندوهه
هم ساجدئی هم مسجودئی دا به کله شی جانانه   څولوئی رب ته ونکړی تر ابده سرګردانه

❁ ❁ ❁

په بل ځای کښې هم حاجیانو ته د کعبی رهبری کوی او وائی چه باید سړی روحانی حاجی شی او روحاً کعبی ته ورشی یعنی د تن او بدن تیمار داری پرېږدی او دغه جسمانیت چه د روح د سیر په لاره کښې لوی پیچومی او د روحانی مقاصدو دپاره لوی حایل دی له مینځه واخستل شی ملا عبدالباقی دغه حاجی چه په اوښ سپور دی او مزل کوی حاجی او اوښ نه بولی بلکه روح ته حاجی او بدن ته اوښ وائی لکه پدی لاندی بیتو کښې:

د بدن مثال ئی اوښ کړ روح حاجی دی ځی مکی ته   چه پر اوښ باندی شیدا شو وربه کله شی کعبی ته
شپه او ورځ د اوښ تیمار دی بل څه نه وینم په ځانکښې   بدګمان می قیاسی شو څه په ځانکښې په جهانکښې
شپه او ورځ د تن خدمت دی پټ او لڅ ترې قربانېږم   د شیطان پر لکۍ سپور یم د بزو په شان رقصېږم
او یا لوبی زده کومه مدعا ټوله یوه شوه   که می دین شو که مي عمر و بدن ته وسیله شوه
د تن پوله که شوه ورانه هېڅ پیچومی نشته وړاندی   که پر دی پوله بالا شوه کوه قاف به شی تر لاندی
سنګ وزر، غم و ښادی چه دواړه یو شوه په میزان   دروازه شوه پر تا خلاصه نوم د یووړ د انسان

❁ ❁ ❁

ملا عبدالباقی په هغو کسانو چه د خپل طبیعت او اصطلاح و عادت له مخی طاعت و عبادت ته را وړاندی کېږی یعنی فرایض پرېږدی او په نوافلو سرماتوی، له مکروهاتو ځان ساتی او په حرامو ورمنډی وهی سخت انتقادونه کوی او په دین باندی بی ترتیبه ګډېدل نه خوښوی:

د پیشو پسخورده نخورم زه مکروه کله کوم   د مړه ورور په ورستو غوښو ځان او کلی عذروم
په ښی لاس کښې می عصا ده چه سنت می علاوه شی   پدی بل کښې می تېشه ده د خپل دین ریښی وهم
دین مې ټوله طبیعت او اصطلاح او بد عادت شه   تش الفاظ می دی په خوله کښې د ملیت دعوی کوم
زه په خوله هاها لرمه چه مرغی دانی یونسی   په لاسو کښې می اورټك دی په ګله اور لګوم
علت ټوله کم علمی ده بی ترتیبه په دین ګډ شوم   فرایض می بېکاره کړ نوافل پر سترګو ږدم

❁ ❁ ❁

په یو بل ځای کښې د خپل وخت له کوم قاضی نه د شریعت دپایمالولو شکوه کوی او په ځینو پیرانو او ملایانو هم پدې ډول دینی انتقاد کوی:

رب دی نه کا داسی پېښه د قاضی ځپلی چه غلا شی
که هر څو تحمل وکا په اندوه به ئی مبتلا شی
محکمه به وی مغمومه محتسب به شی ناتوانه
د قاضی ځپلی شوی ورکی مصیبت ئی تر آسمانه
نازنین شریعت ګوره ترپښو لاندی شو پایماله
د ځپلی قدرئی نشته آه افسوس لدی وباله
که آخوند څوك په مسجد کښې په کږو حروفو یاد کا
چه ئی وس دو سه کېږی ذات وبود به ئی برباد کا
د صاحب پر مسئله که بی اودسه مرید تېرشی
دی مردود د طریقی شه تر بشکنځابه ئی وهل ډېر شی
ته د شرع بوستان ګوره څه رخنی پکښې شوی جوړې
خره غوائی پکښې تېرېږی په ځرمنی او په اوږې

❀ ❀ ❀

ملا عبدالباقی لکه چه په ځینو علماؤ او روحانیونو انتقاد کوی په پښتنو او ځینو پښتنی دودونو هم ډېر بی پروا راځی او د حق په ویلو کښې ئی له هیچا نه سترګه نه سوزی ځکه چه د دی سړی په زړه کښې د اسلام یو رښتیانی درد شته او هماغه درد ورځنی هر هر ځای ویل کېږی، نو دا مسلکی عشق باید مونږ ډېر محترم وبولو او دغه راز ترخه ویل په ډېرو خوږو خبرو، ورنکړو، هر انتقاد چه د اصلاحی مطالبو او د یوه ملت د غمخوری په اثر کښې وی هغه ډېر لوړ قیمت لری او هر څوك ئی قدر کوی. د دغه راز انتقادونو یوه نمونه دا ده:

قرآن وائی چه وروړ مړ شه د اورتې واك ئی خپل دی
پټان خان توره ترخنګ کړه د بابا روش ئی بل دی
مخامخ پر قرآن ورشی هیڅ حیا نه کا له خدایه
د بابا روش غالب کړی قرآن واچوی بیځایه
بلاشکه چه د ظلم دوړی پورته شوی تر عرشه
دا خفت د قرآن بولی آسمان لرزوي تر فرشه
د مزمن مرض علاج دی بوعلی په قانون نشی
خصوصاً که جبلی وی په سینا افلاطون نشی
هر سړی چه حجت نیسی د بد کار په باباګانو
غلط دروممی دا شیوه ده د قدیمو جاهلانو
علت ټوله بد تقلید دی مومنان پری حبطه شوه
هیڅ تېزی د فهم نشته چه احکام د دین خسته شوه
د قرآن پانی بالا کړه څه نعری وهی بېشانه
چه روش پر عادت راغی وائی نروی په اسانه

❀ ❀ ❀

د ملا عبدالباقی په اشعارو کښې دینی او مذهبی جذبات باعث شویدی چه د دین جواهر او حقیقت خلقو ته وځلوی او د تقلید و عادت ګردونه تري وڅنډی، نو ویلې شو

چه ملا عبدالباقی په دینی او مذهبی احکامو کښې د ښه تعمق او دقت خاوند و. او یو عالمانه شعور ئې په شعر کښې څرګند کړیدی د نمونو په ډول ئې دا څو شعرونه نور هم وګورئ:

لمړۍ نمونه
د نفس خدعه او د ریا طاعتونه

نفس پر خپل بدن عاشق دی پری شیدا لکه مجنون
دلیلی لـه اشـتیاقه لېنتـوب ئـې شـو فنـون

بدنی نقوش بی ټوله څو ئې روح د معنی نه وی
په ښه نه راځی جانانه چه توښه د عقبی نه وی

که اوه قطاره اوښ ئې په قرآن مکی ته بار شی
که د نفس بدن ته مخ و په قیامت به څه پکار شی

تش دړیری خاوند ګوره په څه شوق ئی چارشانه کړی
یوه لوبه د زینت شوه خوار په ړیره سامانه کړی

فهم و عقل دېته وایـو چه نفس نشی پری افکار
کـه خوشبو پـه حقیقت و، پـه نـیم غاز نشـو پکار

حقیقت و هم و خیال بولی مدعا زیب و زینت شوه
که اسباب د جهل نه وی کله لار د سعادت شوه

چه تر رنګ و خوند تېر نشو عاقل نه وخوت ساده دی
افلاطون که د خپل وخت وی تر شا درومی پسمانده دی

دین مو کړ تابع صورت له ځکه هر څوك چپه درومی
هغه دین زمونږ پکار شو چه صورت برخه تری مومی

مکتوبات ته می شوق کېږی حکم ریزه په مجلس کښې
سامانه لـری ښشانه شـوه مړانـه پـه اولـس کښـې

فتوحـات و فصـوص دواړه پـه دوو لبـو لـو لمـه
لـوی صـوفی د زمانـی شـوم غاړه لـوړه غځومـه

قسم قسم بـازی جـوړی مـدعا ټولـه یـوه شـوه
که ئی دین که ئی دنیا ده وصورت ته وسیله شوه

په خدعه د نفس پوه نشوو ظاهر رنګ ئی د طاعت
چه ئـی لـځ مکـر و حیلـه شـوه زنـار و د ګبریسـت

ګـاهی جـګ پرېښـو ولاړ شـی تهجـد کـوی د شپې
ګـاهی غټـی تسـبی واخلـی ګـردن بنـد د رقـی

کله کـوز شی و خلوت ته قیل قال کړی بیکاره
کلـه وخېږی منبـر تـه فصاحت کـا خپـل ښکاره

زور ئـې ټولـه بـدنی دی مـدعائی سـامانه شـوه
د سـامبال پـه کښېدوئی خرڅـه ټولـه زمانـه شـوه

لـه قرآنـه قـوت واخلـه چـه نفس ووهـی پـه لتـه
تـا قرآن د ده پېزوان کـړ چـه ښـه واېسـی پـه نتـه

❀ ❀ ❀

دوهمه نمونه
سوٴ ظن

بـدګمان سـیاه روئـی ده دیـن پـه ونـړوی وروره!
تخـالف د حکـم پرېـږده د مـولی امـر تـه ګـوره!

بدګمان درونی چرك دی چه راپورته شی پر خیال
بـاطنی خبـث کـه ورك شـو ګمـان نلـری مجـال

ستا د خیال په اندازه کښې انسان لوی دی نه ځاېږی
ټوله عکس د خپل مخ دی چه له بله لیدل کېږی

چـه عینکـه شـوه مظلمـه جهان ټولـه شـوه تاریك
د ابلیس مراد حاصل شو چه په خوی شو ور شریك

ابلیس وکتل ادم تـه پر خپل ځان ئی کړ قیاس
دغه تخم ابلیسی دی چه کښتکر ئی شه خناس

علت کل د باطن خیری بدګمان له هغه ځایه   د رحمت په لمن ځانګه صفائی غواړه له خدایه
ښه ګمان د الله خوښ دی له قوته د ایمان   بدګمان خدای منع کړی په آیت کښې د قرآن
که قاضی چېری ولی وی مامور شوی په صورت   حق باطل په کشفونې صورت لار د شریعت
چه په کشف کړی حکمونه قطب و غوث لره نه ښائی   پر ګمان که نا پو درومی د شیطان سبق به وائی
چه مقیاس ئی د دین نه وی سنګ و تول د قیاس کیږدی   خوار پوزبند شو له شیطانه غلط درومی قرآن پرېږدی

❀ ❀ ❀

دریمه نمونه

د حب او بغض تاثیر د انسان په قضاوت کښې

دا نکته درسره واخله په ښه خط ئې نوشته کړه   هره ورځ که چیری نه وی په هفته ئی وظیفه کړه
زما دین زما مړانه تابع ستا د طبیعت   که دی طبعه وه مایله نشته ماله بد خصلت
زما کار که نامشروع او نامعقول او ناموزون وی   که ته وی زما هم طبعه تر موزنو به افزون وی
که دی طبعه له مارغښتی برطرف وه زه شقی یم   شك شبه پدې کښې نشته که هر څومره متقی یم
زما اذان که چیری واوری کلیمه نه په درستیږی   تکه پوست می داسی خوار شی بنیٔ نه ځنی سازیږی
که می دم د مسیحا وی ته به ئې وګڼی جادو   طبیعت که روګردان شو ما به وبولې هندو
زما تندی که سپوږمیٔ وی ستا په خیال کښې به تبیٔ شی   که تك تور وی له ظلمته په نظر به دی سپوږمیٔ شی
که هر څو ګرګین پمن یم د ظلمت په خم لړلی   که مرغوب د طبیعت وم د کوثر په اوبو وللی
څه عالم طبع غلط کړ له زانګو تر زکندنه   آګاه نشو تر لحده خود بافته له خود دوخته
حقیقت شو خورا لری عاقلان شوه ناراسا   ګرویده د طبیعت دی له فاسقه تر پارسا
خود به وی حقایق لری لعل یا قوت په خزینو کښې   جواهر کله مونده شی د دهلیز په دالانو کښې

❀ ❀ ❀

څلورمه نمونه

من کان فی هذه اعمی فهو فی الاخرة اعمی

هغه څوك چه دلته ړوند وی په دنیا کښې له صوابه   چپه لار ئی وی اخستی باندی درومی بی کتابه
دا سړې په عقبی ړوند دی دوه جهانه ئی خطا شوه   راسته لار ده ځنی ورکه نه ئی دا نه ئی عقبا شوه
پر دنیا به سرګردانه، هلاك ګرزی تر تابوته   ړوند و کوڼ په آخرت شه دائی ګڼه له ناسوته
چه پدی دنیا کښې ړوند دی نابینا په اخرت دی   که ئی اوس علاج ونکړ تر ابده په لعنت دی
خاوری واړه پر دا عقل چه ټوله پر تن تمام شه   هوشیار هغه سړی بوله چه ئی تن د زړه غلام شه
نه ئی سرشته نه ئی پای شته عمر ټول پکښې تلف شه   یو او مړی مزی کوم دی چه د دین خرقې ته صرف شه
ته مسجود د جبرئیل وی ملا دی ماته شه نامرده   د بوده په آبخور مېخ شوی ځانته وګوره نامرده

رب مى بولى بلندىٔ ته زما د كښېـ خواته كښېنس دى
د پستىٔ لـه اشـتياقه څـه عـالم پـه غـم نـرى شـه
نـه ظـالم نـى معـاون شـوم نـه رهـزن نـه آدم خـور
نــه مــى وتړلــه غتــه چــه شــهره شــم د عــالم
څوك شوه هسى ګشنه چشمه د ډوډىٔ په غم زهېرى
تورى خاورى ئى غنم كړه سترګې و موږه بيدار شه
كه روژې دى كه نمنځـو نه همګى د ديد اسباب
په قرآن كښې الله وائى نمونځ مانعه د منكر شى
معصيت سړى ړوند كوڼ كا ښه او بد شى ځنى ورك
خيرګــى د بصــيرت شــوه كــه د ورنكــړ زكــات

په دوو غبرګو سترګو ړوند شوم د فلك عجب ګردش دى
آه و اوه ئـى لـه ځيګـره مـدام خېـژى ليـونى شـه
نه مى نوم نه مى نشان شو پر ځاى پروت يمه نسكور
نه ابليس غوندى شيطان شوم په ذلت كښې د آدم
دومره فكر فهم نشته طفل څه خورى چه وزېږى
الله پـاكى سـترګى غـواړى وپـوهيږه خبـردار شـه
ټولـه ديـن د ديـد دوا چـه دا غلـط دى دا صـواب
يعنى ديد دى پرى زياتيږى بد به تا ته مصور شى
د فاجر پـه سـترګه ګـل دى تـور ظلمـت پـه مردمك
كــدورت د زړه جــارو كــړه پــه ســفر د عرفــات

❀ ❀ ❀

پنځمه نمونه

علم

چـه حضرت ئې علم بـولى هغـه علـم د قـرآن دى
شـك شبه پـدى كښـې نشته مرضـو لـره عـلاج دى
جـالينوس ارسـطو دواړه هريـره تـر پيشـو ځارشـه
د اصحابو د پښوګرد، د خـود بين د ديد سرمه كړه
خـود بينـى كـه وركـه نشـى علـوم ټولـه حبطـه شـوه
علــوم ټولــه بــدنى و، بــدن پاتــه شــو پــر زمكــه
علت ټوله عشق د تن دى په معنى ساعت تېر نشو
چه ئې عشق پر تن تمام شو بل څه نشته بى آبخوره
بـارى ربـه چـه تـر ژګـو د شـهر ګوراتـه تيـر شـوى

لـه بلوغـه تـر تابوتـه فرض واجـب پر انـس و جـان دى
حـذاقت د شريعت شـو هـر عاقل ورتـه محتـاج دى
زر يـــو نـــان او فيلســوفه د بــلال تــر خــد نثــار شــه
خاك روب د مدينى شه، نفس شيطان سراسيمه كړه
لـه معقـول او لـه منقولـه سـر، سرسام اعضا سـكته شـوه
د لاس ګوتې به پر خوله كړى صد ساله وړه هلكه
پـه ظـاهر صـورت مشـغوله بـدن هېڅكلـه هېـر نشـو
په قسمت بالا خرڅېږى چه هر څو بوده پر خوره
تر دى زيات قربت به څه وى اى را تېره ولى هېر شوى

❀ ❀ ❀

نن ورځ علم وسيله شوه وبګړىٔ ته چه په لو شواى
د لحــد ملګــرى نشــو خــوارى مــه كــاږه – دلبــره
كــه اطــوال او مطــول لــه يــاده لــولى بــى كتابــه
كه هيئت د بطليموس دى پر نګين نقوش پراته وى
چـه فارسى او عربى او تركـى درى سره پـه ياد كا
چــه بيــان او معــانى او بــديع ټولــه ملكــه شــى

څوارلس علمه زده كوم چه عمامه په شپېتو ولوشواى
چه هر وخت له آسه كوز شوى بګړىٔ ولوېده له سره
كه غايه او غرض نه و، څه به يوسى له دى بابه
چه پخپل غولى كښې ورك شى د تقشو به حاصل څه وى
كه مراد له سړى ورك و په كوم لفظ به ځان ښاد كا
پس لـه مرګـه فصاحت او بلاغت كلـه پـه ښـه شـى

❀ ❀ ❀

عرش تر فرشته چه ځلېږى كل د علم سترګه غواړى
د انسان په خال و خط كښې تر پوه پورته زينت نشته

كه د علم سترګه نه وى نسكور پرېووت تل دې ژاړى
كه ځان پېژنى سړى دى تر ده بل په عزت نشته

جڼ جولا که هونښ پیدا کا تر شریف د قوم بهتر دی	که سر خیل شی جاهل پاته تر زری جڼې بتر دی

❀ ❀ ❀

شپږمه نمونه
عارفانه سندره

را اخیستی می شهباز دی د خپل عشق رباب وهمه
نغاره د اسلام کوك شوه دواړه برېته تاوومه

د ساقی شراب له عشقه عالم ټول وینم ګلرنګه
خوشحالی پر حال د هغو چه ئی زړه پاك شوله زنګه

څه نغمی څه ترانی دی قسم قسم اوازونه
قمریان پرښاخو ناست دی مطرب نوی کړه سازونه

خم په جوش، پیاله په دور، قلقل شو د صراحۍ
مستانه په رقص راغله درب و دروب د پاکوبۍ

چه د هوش پیاله ئې نوش کړه څه چه دلته نندارې دی
نمونه له آخرته تماشې ټولی هورې دی

دلته محض عکس وظل دی حقایق غواړه هوری
چا چه شاکړه دې نشې ته زربه وکړی نندارې

سر بالا کړه له څانګو نو وګوره پورته آسمان ته
شوه خیمه د مسافرو نظر وکړه تېر جهان ته

❀ ❀ ❀

(شپږمه نمونه له پښتانه شعرا ؑ څخه)

(۵) د موسيي اخندزاده صاحب(۱):

اخندزاده صاحب د خپل وخت له مشهورو عالمانو او پیرانو څخه و چه په لوګر، غزنی، کابل او څینو نورو ځایو کښې ئی ډېر مریدان لرل او د لوی اعتبار خاوند و د اخندزاده صاحب نوم ملا فیض محمد دی چه د اعلیحضرت امیر شیرعلی خان په وخت کښې ئی ژوند درلود او د هېی د اخندزاده صاحب (جناب مولانا نجم الدین صاحب) همعصره وه او دواړه د سوات د اخندزاده صاحب جناب مولانا عبدالغفور صاحب شاګردان او مریدان وو.

د ملا فیض محمد صاحب د زېږیدو نېټه د (۱۲۵۰ ھ) په حدودو کښې معلومېږی او له ده څخه یو قلمی کتاب د (روضه المجاهدین) په نامه پاته دی چه په پښتو نظم لیکلی شویدی او د جهاد ستانیه، او ترغیب پکښې زښت ډېر لیدل کېږی او لکه چه له نامه څخه ئی معلومېږی د کتاب موضوع هم همدغه شی دی، پدی کتاب کښې تبلیغی مطالب او د اتفاق و یووالی خواته را بلنه او نور دینی او اخلاقی مضامین د پښتو په ښه

۱:ماخذ د کابل مجله د ښاغلی حبیبی مقاله او روضه المجاهدین.

روان شعر کښې لیدل کېږی او ویلی شو د موسیی اخندزاده صاحب د پښتو شاعر هم و او د پښتو له شعره ئی. د وعظ و نصیحت، ارشاد او تبلیغ کار اخیست.
دا کتاب چه د پښتو ټولنی کتابخانی ته د ښاغلی پژواك په سعیه سپارل شویدی په (۱۳۳۷ هـ) کښې د لغمان د علیشنګ د دری د اسلام آباد د کلی رمضان نامی کاتب لیکلی دی او (۱۳۵) مخه دی. د نمونی په ډول ئی دا څو شعرونه وګورئ:

(۱)

راشــــــه واوره دا بیـــــان | راشــه بــوی کــړه دا ګــلان
عنـــدلیب د دی ګلشـــن شـــه | هـم طـوطی د دی چمـن شـه
پــه ســیل ګــډ شــه د بلبلـــو | خــوکی وخــوره هــم د ګلــو
کارغـــه مـــه کېـــږه دینـــداره | چـه ګـردش کـړی پـه مـرداره
ګونګــټ مـه کېـږه بــورا شــه | پـه غنچـه د ګـل شـیدا شـه
ســتا د نفـس دومـره مقـدار دی | چــه الله ئـــی خریـــدار دی
ګـــوره دومـــره دی قیمـــت دی | خــون بهــا د ســتا جنـت دی
خبـــر دار شـــه بـــا همتـــه | ځــان دی نکــړی بــی عزتــه
چـــه دلال نکـــړی شـــیطان | ځــان دی خـــرڅ نکـــړی ارزان
ســـربای نکـــړی پـــه کـــوډی | ځــان خـــرڅ نکـــړې پـــه دوړی
چـــه الله تـــه ځـــان پرنکـــړی | پـه جیفـه خپـل ځـان مړ نکـړی
ګـوره پـټ نشـی پـه کـور کښـې | بیـا بـه تـل زاړی پـه ګـور کښـې
ګـــوره نکـــړی ځـــان بـــی ننګـــه | مـــخ وانـــه ړوی لـــه جنګـــه
څـوك چـه ځـان ساتی لـه تـورو | رغبــت نــه کانــدی پــه حــورو

❀ ❀ ❀

(۲)

کـــه جهـــاد پـــیښ شـــه دینـــداره | واخلـــه لاس لـــه کلـــی کـــاره
مـــه بـــل کـــار کـــړه مـــه پیشـــه | تـــل جهـــاد کـــړه همیشـــه
رغبـــت مکـــړه خرکـــاری تـــه | ځـــان تیـــار کـــړه ســـرداری تـــه
ګـــــوره مکـــــړه باغبـــــانی | راغـــب شـــه پـــه کـــامرانی

سبق مه وایه طالبه
بیا مطلوب ته شه راغبه

د کوډیو دکانداره
د لعلو شه خریداره

په غزا لاړ شه همت کړه
تر نظر لاندی جنت کړه

نوره غلا بس کړه سارقه
توبه ګار شه ای فاسقه

سکنه ما خله د چا کورته
په غزا لاړ شه کوم لورته

کفن مه کاږه سنبال شه
خبردار شه وړاندی لاړ نشه

سترګه پټه لکه باز کړه
د مولی په لور پرواز کړه

کارغه مه کیږه بلبل شه
جیفه پریږده یار د ګل شه

مومن هر چیرته عالی دی
پاك الله د ده والی دی

خلاف مکړی پخپل میانکښي
چه واقع به شئ په زیان کښي

د نصرت شمال به کوږ شی
د دښمن خاطر به خوږ شی

رعایائی که پلتن
داسی شئ لکه یوتن

همه واړه یو وجود شی
په طلب کښي د مقصود شی

اقامت په بندر ګوره
تر یوی شپی ورځی وروره

تر تمام جهان بهتر دی
هم له هر شی نه خوشتر دی

که ئی مشك که ئی عنبر وی
که ئی در که ئی ګوهر وی

هم بهتر دی ای فهامه
یوی میاشتی له صیامه

چه په شپو کښي ئی قیام کړی
عبادت د رب مدام کړی

❁ ❁ ❁

(۶) ملا صیام الدین (واعظ):

کله چه شعر د خلقو د اصلاح او لاربسودنی دپاره جوړیږی او د منبر په سر ویل کیږی نو بیا ورته خلق خطبه وائی او خطابی آهنګ پیدا کوی په دغسی اشعارو کښي د اخرت سودا د خدای ویره، د ظلم او ګناهونو عذاب، د نیکی اجر او ثواب بیانیږی او له ترغیب او ترهیب نه پکښي کار اخلی یعنی شعر د موعظی ځای نیسی او شاعر د واعظ حیث پیدا کوی ځکه صیام الدین اخندزاده صاحب خپل تخلص واعظ کړی و او پخپلو اشعارو کښي ئی ځانته واعظ ویلی.

واعظ په خلقو کښې د کجوری په ملا صاحب مشهورو او پلارئی محمد نظيف نومېده واعظ صاحب سره له دی چه د خپل وخت يولوی شيخ او د لنګرو خانقا خاوند، د خلقو پيشوا او رهنما ؤ له شعر سره ئی هم ډيره مينه درلوده او هميشه به ئې فارسی او پښتو اشعار لوستل، ده پخپله هم په پښتو او فارسی شعر وايه او د هری جمعی په ورځ به ئی خلقو فارسی يا پښتو خطبې ته انتظار درلود.

د ده په وينا او بيان کښې ډېر تاثير و او هر څوك به ئی په خواږه قرائت، نورانی څېره او ښه وينا مينېدل چه بيا به ئی زړه د ده له صحبته نشو صبرولی د ده بلاغت و فصاحت ښه سرېتوب او اخلاقی فضايلو، وقار او مروت ډېر خلق د ده تابع کړي و او په مجلس کښې به يې بل شان تاثير ليدل کيده..دد شعر يوه نمونه دا ده:

خطبه

سبا پاخې تر بېګا دې له خولې شورځی
نه ستومان شوې نه دی هېڅ د زړګی زورځی
د اجل سواره د هر سری په کورځی
ګورستان ته د چاپلار او د چا مور ځی

❀ ❀ ❀

ډېر خوبان چه په رخسار بدر مثال و
پادشاهان چه هم ئی جاه او هم جلال و
ښايسته ځلمی چه سربندی به ئی شال و
اوس ئې وګوره چه قبر ته سر تور ځی

❀ ❀ ❀

که تمام عمر په حرص سره تالا ش کړې
نه به زيات نصيب په قدر د خاشخاش کړې
بيفايدې دې خوشې خاوری په سر فاش کړې
له ازل سره سم کله د چا زور ځی

❀ ❀ ❀

که په حرص دې د قارون قدر ته مال شی
در حاصل که افلاطون قدر کمال شی
سر به ستا د مرګ له خپو لاندې پايمال شی
سپېره تن به خالی لاس د ګور په لور ځی

❀ ❀ ❀

روزی رزق نعمتونه د رحمان خورې
ای کمبخته فريب ولی د شيطان خوری
تش په تشه قسمونه په قرآن خورې
خوار ذليل به آخرت ته قسمخور ځی

❀ ❀ ❀

په حرامو پسی ګرزې نه ئی مومې
له اخلاصه په هر لورې پسې درومې
ګرزوې په لاس کښې دام د ټګی لومې
سرې لمېې به په سوړمو د حرامخور ځی

❀ ❀ ❀

چه په غلا، ظلم ټگۍ به پردی مال خوری | یا په نس یا په اولاد او په عیال خورې
پدې کل واړه ایمان د ده نقصان خوری | آخرت ته به په غاړه پردې پورځی

❁ ❁ ❁

کینه بده ده بیشکه جنګ حرام دی | چه ایمان پرې نقصانیږی څه ناکام دی
کمینی کوئ چه خومره لوی مقام دی | میوه داره منډه ځمکی ته نسکور ځی

❁ ❁ ❁

وخت آخر شو، فسادونه شوه برسېره | مؤمنانو په ایمان مو وکړئ ویره
جماعت، جمع، جمعه چه نکړی هېره | استغفار وایئ، چه خوم د زړګی زور ځی

❁ ❁ ❁

وخت آخر شو خود حیا له ښځو لاړه | نا محرم نه پلو نه نیسی په غاړه
ای مومنه! ته دې سترګې ورنه نغاړه | هغه غل دی چه په لور د پردی کور ځی

❁ ❁ ❁

په یو دم به شل غزل بیان په شعر کړې | که ته مرد ئې سم به مونځ ملا ته تېر کړې
برابر په شدومد، په زور و زبر کړې | د بلبل مقام ته کله کارغه تور ځی

❁ ❁ ❁

که دې چېری شل روپۍ پټې تر ملا وی | په چوله کښې به دې څومره خوف د غلا وی
په تلوار به دې خپې هسې مبتلا وی | لکه دود چه پاس په سر د لمبو سور ځی

❁ ❁ ❁

او ایمان چه د ستا نور د کردګار دی | هم بهتره له هر څه نه په هزار دی
هیڅ له تا سره نه وېره نه ئی ډار دی | شیطان تل درسره سم د ایمان چور ځی

❁ ❁ ❁

قرانونه له زرګونو شول بسیار | په هر کور کښې دی ګردونه پرې انبار
خلق اکثر ئې له لوستونه شول بېزار | له دنیا به شرمېدلی په مخ تور ځی

❁ ❁ ❁

ډېر شیخان او ملایان د دنیا کار کړې | چه وخت تیر شی نو بیا هله مونځ اختیار کړی
زړئې لرې لکه دروند د اورو بار کړې | په خوله مونځ په زړه ئی شل فکرونه نور ځی

❁ ❁ ❁

مونځ هغه دی چه معنا ته ئی حضور وی | لکه دا چه یې له خدای سره مذکور وی
هم ئې ښه قیام، قعود په ښه شعور وی | چه دا نه وی ښکته پورته به تش تور ځی

❁ ❁ ❁

بېلمازان به سره ناست وی سترګې خړې — په لامده چلم مرداری خولې ککړې

په ژوندونې ورنه خېژی شنې لوخړی — خود به قبر ته زړه سوې لکه سکور ځی

❁ ❁ ❁

په غیبت مردارې خولې زوړندې پوزې — چه ئې کاندې په اذان پورې بېچموزې

خدایه! ته ئی پخپل قهر سره بوزې — هغه ځای ته چه قارون ښکته نسکور ځی

❁ ❁ ❁

ای واعظه! راشه بس دغه ګفتار کړه — ځان دې سم ته د نبی صاحب په لار کړه

له دې پسه نصیحت ځانته اختیار کړه — په لمده ګرګه تاثیر کله د اور ځی

❁ ❁ ❁

د ساز او سرود بدلې
بزمی اشعار

په پښتو کښې يو ډول اشعار شته چه مجلسيان ئی له ساز سره وائی او مخصوص آهنګونه لری.

دا راز اشعار اکثره له عربی عروض څخه مخالف وی او د پښتو په مخصوص آهنګ ويل کيږی د همدې لامله ئی ملی اشعار هم بولی او ځينو ته سپرې بدلې هم وائی، دا ډول سندرې په طبيعت کښې نشاط او مستی پيدا کوی او جونه و ځلمی ئی په ډېر شوق اوری ځکه چه پدی قسم سندرو کښې د زړه خبرې په ډېر ساده کيف له ډېر صداقت او صراحت سره وی او څه چه د يوه مين زړه غوښتی وی هغه ويل شوی وی.

له دې قسم اشعارو سره زياته دلچسپی د دی لامله وی چه اکثره پکښې شاعران عاشق او معشوقه په سوال و جواب راولی او د دوی د زړونو رښتيانی ترجمانی کوی، پدی اشعارو کښې سړی ته يو دا راز تخيل پيدا کيږی چه دوه مين د عشق راز او نياز لری او زه ئی خبرې اورم. نو هر کله چه عاشق او معشوقه مجنون او ليلی آدم او درخانۍ، مومن خان او شرينو، موسی خان او ګلمکۍ، سيد کمال او ببو جانه شاعران شی او د عشق سندې وائی ولی به په سړی اثر نه کوی او زړونه به نه ويښوی پدی راز اشعارو کښې مينه او عشق له يوی خوا څخه نه وی بلکه ليلی هم مينه وی او په همدغسی ځای کښې ويل کيږی:

پــــه ليلـــــی هــــر خـــــوك مينبـــــړی   سخ د هغو دی چه ليلی شی پری مينه

❀ ❀ ❀

همدغه شی دی چه د پښتو په ملی او وطنی اشعارو کښې ئی زياته جاذبه پيدا کړی او رومانتيکی رنګ ئی ورکړی دی که په چا باندی کله د عشق او مينی شمال لګيدلی وی هغه دا منلی شی چه د يوی معشوقې د جنګ خبری او سپوره کنځلی په سړی باندی څومره خوږې لګيږی نو اشعار او د مينی خبری به ئی ولی خوږی او مزه داری نه وی؟

که سړی د پښتو په عامیانه ادب. ملی چاربیتو، لنډیو او غزلو کښې فکر وکړی نو کومی خبرې چه د معشوقو له خوا شویدی دومره مؤثر دی چه سړی ورته پیریان نیسی او بل راز پری راځی، د مثال په ډول دالاندی شعر وګوری چه یو مین او مینه یو ځای شوی او پدی باندی ئی جګړه ده چه په سپینه خوله می غاښ مه لګوه چه مخ به می سور کړی او د کلی کور او همزولو پیغور به راپاته شی، دا جګړه یوځل د دوی په منځ کښې تودیږي او بیا بېرته سره پخلا کیږی او په ډېر لطف و نزاکت سره سوال و جواب خاتمه مومی:

صفت خان د چپرهار:

مه لګوه غاښ په سپینه خوله مخ می دی سور که

مه لګوه غاښ چه د همزولو دی پیغور کړمه
زه به څه جواب سبا د کلی او د کور کړمه
اوس به د کوڅی په منځ کښې پورته شروشور کړمه
مخ می دي ځوانمرګه غوڅ د غاښو په انبور که

مه لګوه غاښ په سپینه خوله مخ می دی سور که

غګ به کړی په زوره ګوندی ټوله به دی تېره کړم
لیچی به زیندی ستا د نری غاړی چاپیره کړم
دا قهر وغصه به دی په یوساعت کښې هېره کړم
ځانته دی مرګوتی پدی خپل عمل حضور که

مه لګوه غاښ په سپینه خوله مخ می دی سور که

مرګ داسی اسان دی چه ئی تا غوندی ځلمی وکی
تاغوندی کارونه مګر چېرته کوم شرمی وکی
ځوان خودی یوځوان وی چه دا ستا غوندی ګرمی وکی
لاس د آخر پوری په بد دود او بد دستور که

مه لګوه غاښ په سپینه خوله مخ می دی سور که

ما غوندی ځلمی وری د څمکی په مخ بل نشته
تا غوندی پیکی په مخ د بوټی د سنبل نشته
ماغوندی بلبل په بڼ کښې ستا د مخ د ګل نشته
نه لګوم غاښ وری دا سوال می دی منظور که

مه لګوه غاښ په سپینه خوله مخ می دی سور که

تـــا چـــه کــړ منظـــوره زه مڼـــه د بویولـــویم   واك اختیـــار دی خپـــل دی یـــاره ســـتا د لوبولـــویم
زه پـــه زړه کښـــې پاکـــه کلـــه ســـتا د غولـــو لـــویم   ســـتا د زړه کـــوټې تـــه وقـــف مـــا د جبـــین ورکـــه

مه لګوه غابښ په سپینه خوله مخ می دی سور که

راشه صفت خانه چه اشنا دې دلجوئی وکړه   وه قـــراره شـــومه اودې داســـی نیکخـــوئی وکـــړه
تېر شه باك ئی نشته چه پخوا یې بدخوئی وکړه   خیـــر دی پکښـــې نشـــته کـــه دی یـــار ځانتـــه تربـــور کـــه

مه لګوه غابښ په سپینه خوله مخ می دی سور که

(پښتانه شعراء)

پدی شعر کښې چه عاشق او معشوقه پخلا کېدو ته چل جوړوی یعنی عاشق له یوې خوا خپل ځلمیتوب او له بلی خوا د محبوبی د مخ ګل ستائی او وائی چه نه د سنبل بوټی تا غوندی پیکی لری او نه ما غوندی بلبل پدې بڼ کښې شته ستا سوال می منظور که او په سپینه خوله دی غابښ نه لګوم نو معشوقه هم وائی تا چه زما سوال منظور کړ نو زه هم ستا د بویولو مڼه یم او ستا د لوبولو یم په زړه کښې درسره پاکه یم او د فریب و چل فکر راسره نشته. د خپل جبین نورمی ستا د زړه کوټې ته وقف کړ.

که څوك د خبرو له خوند سره اشنا وی او دا مزه څکلی شی هغه به دا ومنی چه د جبین نور د زړه د کوټې دپاره د پښتو په ملی اشعارو کښې دغه راز ډېری ښې ښې نمونې شته چه د سوال و جواب له طریقی نه پکښې کار اخستل شوی او شاعر پدې باب کښې ډېر مهارت خرخ کړیدی، د مثال په ډول دا یوه دوه نمونی نوری هم وګورئ!

لیونی محمدجی د پکلی:

بیګـا مـی دی سـیل کـړی پـه بـازار د تـورو زلفـو   زه ګـډ لګـه بـورا شـوم پـه ګلـزار د تـورو زلفـو

❁ ❁ ❁

بیګا مـی دی سیل کـړی ستا زلفـو پـه باغچـه کښـې   ګـډ لګـه بـورا شـوم د انـارو پـه چرچـه کښـې
خښ مـی کـړه غابښـونه پـه نرمـۍ زنـه سـوچه کښـې   بـل بـوی مـی کـړ د شـاه د غاړی هـار د تـور زلفـو

زه ګـډ لګـه بـورا شـوم پـه ګلـزار د تـورو زلفـو

❁ ❁ ❁

چه هار دی زما بوی کړیاره ته پری مست بنګی شولې — اوده لکه بهرام د سر اسیا په پالنګی شولی
خورلکه بورا زما په سره ګل اننګی شولی — اوس ډیر درته قهرېږی څوکېدار د تورو زلفو

بېکامی دی سیل کړی په بازار د تورو زلفو

۞ ۞ ۞

که ډیر راته قهرېږی وړی رب به می ساتی کنه — ته راته اوس سم که د اوږدو زلفو لښتی کنه
سپینه خوله دی راکه موږمی که لکه طوطی کنه — یو څله می ګډ که په انبار د تورو زلفو

بېکامی دی سیل کړی په بازار د تورو زلفو

۞ ۞ ۞

تا به کړم داخل یاره د سپینی سینی باغ کښې — ته به شی یاغی له ما به ګرزی په دماغ کښې
سپین مخ چه ښکاره کړم رڼا ورکه شی چراخ کښې — رب را له راکړیدی سینګار د تورو زلفو

بېکا می دی سیل کړی په بازار د تورو زلفو

۞ ۞ ۞

رب درله درکړی دی ډیر حسن بیشماره — نظر وکړه نیازبینی زه ولاړ یم ستا دپاره
پرون چه صبحدم می درلیږلی وه ربیاره — په زړه باندی چیچلی یم ښامار د تورو زلفو

بېکا می دی سیل کړی په بازار د تورو زلفو

۞ ۞ ۞

ښامار به درته دم کړمه وړوکیه اوده داره یم — زهیره زه کمبخته ستا په پټ کښې بیقراره یم
راځه چه څوپکلیِ نه زه موزی نه اوس بیزاره یم — ما ټول درله درکړیدی اختیار د تورو زلفو

بېکا مې دی سیل کړی په بازار د تورو زلفو

۞ ۞ ۞

اختیار دې (محمدجی) که د پکلیِ په شاعرانو کښې — بادشاه دی ځان نه شمېری په جمله د فقیرانو کښې
قلنګ ئی که جاری اوس د ډیلی په امیرانو کښې — ملګونه ئی رایت کړه په اشعار د تورو زلفو

بېکامی دی سیل کړی په بازار د تورو زلفو
زه ګډ لکه بورا شوم په ګلزار د تورو زلفو

۞ ۞ ۞

سید کمال دشکی:

وروونیسه په خوله کښې د سورکوشونډو سرونه
په غاښو به میده کړی سره نتکی سره زنځیرونه
وروونیسه په خوله کښې غونډه زنه می ابداره
نادانه ډار می شینه ستا د غاښو له پرهاره
ته کله بینوائی د ګلونو له ګلزاره
اول اخره ستا یم خله وائی منترونه

ورو ونیسه په خوله کښې د سورکو شونډو سرونه

❀ ❀ ❀

منتر به ولی نه وایم زما د خوا بلبلی
په خوله باندی زمائی او په زړه باندی د بل ئی
له ما سره وعده یږدی موزیکی سره څملی
را اوړی په زړګی می د غمونو انبارونه

ورو ونیسه په خوله کښې د سورکو شونډو سرونه

ملاتینګه کړه جانانه یم ولاړه ستا په پت
اول او اخر ستا یم په موزی دی شی لعنت
موزی به می بیا نه مومی تر ورځی د قیامت
ما ستا د پاره اینبی دیسین بابا نذرونه

ورو ونیسه په خوله کښې د سورکو شونډو سرونه

نذرونه به خود ورکړی چه ته داسی شینکی خال لری
توره دي لنګی سپینه اوری نتکی کښې لال لری
مدام چه په سلام ببو خیل ځانته سید کمال لری
سپینه خولګی ورکړه څکه کړی درته عذرونه

ورو ونیسه په خوله کښې د سورکو شونډو سرونه
په غاښو به میده کړې سره نتکی سره زنځیرونه

❀ ❀ ❀

د بزم او سرود په اشعارو کښې نور هم ډېر صفتونه شته چه د دی اشعارو جاذبه او تاثیر زیاتوی او یو ډول مستی او خمار په اورېدونکو کښې پیدا کوی څکه چه یو خو وزن او آهنګ ډېر مست او دلچسپ وی بل پکښې تعبیرات ډېر ساده او طبیعت ته نزدی وی او هر څوك ګمان کړی چه زما د زړه خبری کوی، د همدی لامله چه دا خبری د زړه خبری وی په زړونو اثر کوی او زړه ته لاره لری. ښائی چه تاسی به کله په مجلسونو او صحبتونو کښې له هر هر چا نه ډېری خبری اورېدلی وی او ډېر کسانو به له تاسی سره د

مینی او محبت، دوستی او خلوص اظهار کړی وی مګر د چا خبری چه تاسی ته بې الایشه ښکاره شویدی هغه خوند او خوږوالی به مو په ډېرو تکلفی او مصنوعی اظهاراتو کښې نه وی لیدلی او پدی به باور لری، چه په زړونو باندی د زړونو خبری ښې لګېږی که څه هم طفلانه وی او د ځینو په نظر کښې هېڅ معنا ونلری.

زما په ګمان او د شاعرانو په عقیده کومی خبری چه عشق او محبت، د زړه جذبات ئی چاته ورښئی ادبی فنون او معانی و بیان، صرف و نحو، استاد او معلم ئی نشی ښودلی زمونږ په ملی ادب کښې د مینو ناری چه د امیانو شاعرانو له خولی وتلی دی ښائی چه د دیوان خاوندان به ئی نلری او نه به کوم ملا په خوب کښې لیدلی وی، د همدی لامله یو شاعر وائی:

هغه چاری چه زما په خاطر اوری شیخ ئی نه وینی په خوب ملا په توری

❀ ❀ ❀

د آدم خان او درخانی په نارو کښې دا یوه ناره چه درخوئی کوی او د فتح خان اس ته په هغه وخت کښې وائی چه فتح خان سپور دی او جنګ ته ځی.

د فتح خان کرنګه نال نال به دی زرین کړم که دی دا وار فتح راوور زما امیل به دی د غاړی لونګین کړم

❀ ❀ ❀

د شعر او ادب، د عشق او مینی په بازار کښې لوړ قیمت لری او سړی پوهېږی چه مینه څومره ښې او خوږی خبرې یوه شاعر یا شاعری ته ورښئی.

د ښادی خان او بیبو د عشق په افسانه کښې هم دغه راز ډېری د خوند نارې شته چه د مینی له کانونه را وتلی او حقیقی اثر ئی پیدا کړیدی.

یوه ورځ ښادی خان د بیبو کورته راغلی او هغه ځی چلم ورته ډکوی او په چلم باندی پخپلو ګوتو اوررږدی، ښادی وائی:

که ور وځی بیبو جانه په څه شان په کرشمو ځی د یوه ښادی دپاره بخملی ګوتی سبزی په چلم اوررږدی

❀ ❀ ❀

پدی ناره کښې که څه هم د قافیه والو په نزد څه ضعف او نقص موجود دی مګر د اهل دلو او عشق لرونکو نظر په معنی باندی وی او په بیبو باندی د ښادی خان دلسوزی اثر کوی ځکه ورته په جواب کښې وائی:

چلم به ډك کړم د لونګو د اژری پېزوان به پاس پر چلم کښېږدم
نو به یوسم دا چلم او سپینه خوله به د ښـادی مخی ته کښېږدم

دلته باید مونږ د شعر ردیف و قافیی ته ونه ګورو او دا ونه وایو چه قافیه پکښې نشته بلکه کیف په نظر کښې ونیسو یوه معشوقه چه د خپلی غاړی له لونګو چلم ډکوی او دپاسه پری خپل پیزوان ږدی بیائی له سپینی خولی سره یو ځای د خپل اشنا په مخکښې ږدی نو ته ووایه چه د دی چلم نېشه به څنګه وی او دا کیف به سړی په بل شی کښې څنګه پیدا کړی، سره له دومره لطف او نزاکته چه پدې شعر کښې شته که سړی د شعر قافیې ته ملتفت کېږی باید پخپل ذوق بدګمانه شی او خپل علاج وکړی ځکه زه هم پخپل دغه التفات خوښ نه یم او ښه نه ورته وایم.
د پښتو د ملی ادب ښېګڼی او مزایا بیانول ځانته مستقل کتاب غواړی او په دغسی لنډو بحثو کښې ئی حق نه ادا کېږی ځکه خپل بحث ته خاتمه ورکوم او یو څو نمونی ئی ښاغلو لوستونکو ته له پښتانه شعرا ٔ څخه را اخلم:

<u>صالح محمد:</u>

(۱)

لیلـی بانـه دی د نښـترو پـه شـان ‌ ‌ ‌ ‌ ډول دی زیـات دی د رنګینـه سـره
سـپینه سـینه لـری د زرو پـه شـان ‌ ‌ ‌ ‌ مـزه کـوي د لونګینـه سـره

❁ ❁ ❁

لیلـې کـوځې دی لګـی مـلا بانـدی ‌ ‌ ‌ ‌ ټـالو نـه خـوری څـومره اوږدی دینـه
لبـې دی را پـه بسـم الله بانـدی ‌ ‌ ‌ ‌ د میتـر لام صـاحب خـوردی دینـه
بېګـا راځـه زمـا سـلام بانـدی ‌ ‌ ‌ ‌ نـن مـی خالونـه ایښـې دری دینـه
د وروځـو خـال مـی د کـوترو پـه شـان ‌ ‌ ‌ ‌ هسـی شـغلی کالـه جبینـه سـره

❁ ❁ ❁

د وروځو خال زما سردار دینه دا توری زلفی می فوځونه لرم
هلکه نوی می بهار دینه ځان دی ساته ډیر مکیزونه لرم
زما صورت د ګلو هار دینه په اوربل زړونه تاویزونه لرم
افسون کوم د جادوګرو په شان سترګی می ښکار کا له دوربینه سره

❁ ❁ ❁

افسون دی وکړ جادوګری جلی په مخه مه راځه رنځور دی کړمه
دا توری زلفی دی لښکرې جلی هسی په دار لکه منصور دی کړمه
زور دی اوبه شه زور ورې جلی همسا اخلم په ضرور دی – کړمه
بیګا درځم د ناخبرو په شان چه یو له بله وکړو مینه - سره

❁ ❁ ❁

بیګا راځه د برجل خواله زما چه دربښکاره سترګی خماری کړمه
هلته به دریشی ریباره زما هلکه ستا د زړګی چاری کړمه
په طمعه ګرزه له حصاره زما چه دی نصیب لبې آبداری کړمه
صالح محمد می د زرګرو په شان ټکر وهی له نورالدینه سره

❁ ❁ ❁

محمد دین د پېښور د نوښار:

(۲)

سپین مخ دی ګلزار دی زړه می نا قرار دی
ستا زلفې سمسورې دی سری لمبې راپوری دی

❁ ❁ ❁

ستا حسن و جمال ډیر دی کړه پایمال
غاړه کښې دی هار دی زنه دې انار دی
سیال دی چیرته نوری دی
سری لمبی راپوری دی
ستا د خولې الفاظ دی لکه مقراض
ډیر ظالم دی پلار دی خون کوی خونکار دی
چغی په هر لوری دی
سرې لمبی را پوری دی

اور کښېږي د هجران   دی زما ګذران
حسن دی بسیار دی   مرم زړه می پرهار دی
ستا خبری سپوری دی
سری لمی راپوری دی

❀ ❀ ❀

(۳)

د یار مخ می عجب خوند کا لکه ګل د سبائی   بیوفا راته ښکاره شوه د بی ننګو اشنائی
د یار زلفی منګری دی تور چشمان ئی اثری دی   سپکی غاښ ئی مرواری دی پسی زه شوم سودایی
عجب ښکلی دې بشر دی ټول عالم په تا خبر دی   هم اول اخر بهتر دی کرم د در ئی ګدائی
امانی صورت دی باغ دی مخ دی سپین لکه چراغ دی   د پتنګ په زړه کښې داغ دی ځکه کاندی اشنائی
محمد دین دې دی سایل خیرات ورکړه د اربل   دی زړګی باندی ګایل که ئی وکړی دوائی

❀ ❀ ❀

(۴)

<u>توکل دښیوی:</u>

په ګلشن کښې د بلبلو شورماشور دی   غمازان چه غمازی کا مخ ئی تور دی
د هغو چراغ بل نشو تر سهاره   چا چه کړی په عاشقو ظلم زور دی
ما به دم کړی د وصال په منترونو   سور پیزوان دی اوده دار په شونډو سور دی
درسته شپه انوار وربړی تر سهاره   د سهار د وخت رحمت ګوره لا نور دی
د دنیا له عیش وتلی سرا سر دی   چه بل شوی د هغو د مینی اور دی
سر دی نه پورته کوی د غم له ټاله   توکله نن دی څه کاڼی په کور دی

❀ ❀ ❀

زه خوړلی په زړه باندی ستا د زلفو منګرویم   طبیبان خوشی خواری کړی ساه می خېژی په ناوریم
جلاتان راپسی ګرزی په اوزوو ښکلی توری   وابه نوړم ستا د لوری زه مین ستا په ابرویم
لاس ئی ونیسه په بند کښې ای دلبره خدای دپاره   د مجنون په شان می حال دی مدام پروت زه په خواورویم
تش کالبوت په دنیا ګرزم ساه می نشته په بدن کښې   د بیلتون ظالم له لاسه حلال شوی په تبرویم
زه توکل د غیرو خلقو کناره ناست یم ځان ژاړم   د ګناه پیټی می دروند دی خپل مولا ته په زارویم

❀ ❀ ❀

(۶)

<u>میرا اپریدی:</u>

عاشق سوال ګیر دی له خپله یاره　　　په در دی پروت یم په زړه افګاره
خیر له ورتلمه هر څه می هېر شوه　　　امسا په لاس کښې سپی را چاپیر شوه
په لاس رانغی د زلفو تاره　　　عاشق سوالګیر دی له خپله یاره
په در دې پروت یم په زړه افګاره
چراغ بلېږی ځان کړه پتنګ　　　مخامخ ورشه مکړه تری ځنګ
تری را جدا کا د ګلو هاره　　　عاشق سوالګیر دی له خپله یاره
په در دی پروت یم په زړه افګاره
سوال می کولو هلته ایسار شوم　　　سود می ونکړ لاپری سنګسار شوم
عبث مې تېر کړی د ځوانۍ واره　　　عاشق سوالګیر دی له خپله یاره
په در دې پروت یم په زړه افګاره
میرا فریاد کړی پروت دی رنځور　　　پری مقرر شو د غم ناسور
طبیبه زر شه وکړه تلواره　　　عاشق سوالګیر دی له خپله یاره
په در دې پروت یم په زړه افګاره

❁ ❁ ❁

(۷)

<u>نوروز:</u>

چپې مې په زړه ځی د غم داسې داسې　　　ژوندون می که تنګه ستا ستم داسې داسې
نه پاتی مجنون نه فرهاد او شیرین شوه　　　فنا شو په عشق کښې عالم داسې داسې
سیلاب می د اوښکو په مخ ځی همیش　　　بهېږی له سترګو می نم داسې داسې
ملنګ دې د در یم ای ماه جبینی　　　کړیږم مدام خورم قسم داسې داسې
غماز مې پرېباسی د غم په خندق کښې　　　زه غواړم مدد ستا کرم داسې داسې

نوروزه مشال د عمل ځانته بل کړه
شته ځای د خطر په تورتم داسې داسې

❁ ❁ ❁

در محمد ځاځی:

کله به راوړې دواړه لب، شیرین ګفتار، یو وار، زلفی دې تار په تار، سوزم بی اوره
کله به راوړی دواړه لب زنه دی قند، پیونه، راوړه په خوند، په ژوند، که خدای ته ګورې
سرې دې منګلی زړونه وړې په هر ساعت، اوچت، کوی غیبت، تهمت، د یار په لورې
نیاز مینی نجلی که پیزوان په شونډو سپور، په زور، وسوم په اور، لا نور سترګې ئې تورې
له ډېرې مینی می د زړه په سر پرهار، د یار کړی به شمار، یو وار، ټوتی ځلوره

❀ ❀ ❀

دا لونګین په سینه وړې لکه غنچه، سوچه، سینه باغچه، د چا نصیب نیولی
ثانی ئی نشته تمامی صورت ئی ګل، سنبل ګوره چارګل، د نجل سرې ئې منګولې
چه مازدیګر په ګورد ووینم سور شال، پایمال مکوه خیال، جنجال مستی بلبلې
لاس می در پربږده د روپیو په قطار، یو وار، خال په رخسار، د یار په جبین سوره

❀ ❀ ❀

زلفی دی بیا په سینه جوړی کړی خوری وری، وهم نارې سورې، نشته دلبره
خوك چه مین شی زړه ئې واړه شی اریز مریز، نکړی، پرهیز، هرګز په مازدیګره
نیاز مینی نجلۍ زلفی بیا کړلی غورځنګه په ځنګ سازوی رنګ په رنګ، کوی هنره
د یار دپاره ئی ساتلی دوه انار تیار سینه ګلزار، ګل بار، وهی په زوره

❀ ❀ ❀

زړه می ګوګل کنبې ډیری مینی که خراب تراب، نکړی حساب کتاب شونډی میینی
لاس می نیولی سوال کوم د خدای په در، دیګر، غوځ می زړه سر ځیګر ځاځی تری وینې
ویشتلی زه یم مازیګر مستی ښارو په ورو، د شونډو سرو، دارو، را که د مینې
کمکی دی مړاوی په ما خاوری وای انبار انبار (در محمد) خوار، و یزار له بدو نوره

❀ ❀ ❀

احمد ګل د ګلائې مومند:

محبوبا په اربل – نن کرلی سنبل   عـاشقان زور وی

❀ ❀ ❀

تا داغ د جدائی ایښی زما د زړه دپاسه   همدا به دی له لاسه
کېدل، زبېدل، ستا خندل، می په دل کښی نیران زېږوی

❀ ❀ ❀

جامی می په تهمت کښې شولې رنګی د دلبر   زخمی د زړه په سر
ښه غندل په ګوګل، مخ دی ګل د کابل شنه طوطیان بندوی

❀ ❀ ❀

سره لب دی د خوبانو محبوبا د زړه ملهمه   سپین مخ دی لکه شمعه
دی سنبل که کاکل، کړی سیزل که دا غل کل جهان ورانوی

❀ ❀ ❀

احمد ګل دی په وصلت کښې شراب څکلی د لبانو   مکیز د معشوقانو
سنګدل کوی تل، تېز کتل په بور جل سور پیزوان زنګوی

❀ ❀ ❀

هیڅ ترحم نشته دی په هغه دلخراش کښی   تیر شه په تلاش کښې

❀ ❀ ❀

مرم زرې زرې شمه   وسوزم ایری شمه
ته چه د زړګی حالونه سی رقیب ته فاش کړی   تېر شه په تالاش کښې

❀ ❀ ❀

ستا که په ما پام نه وی   ژوند به می ارام نه وی
ما خو که زړګی بایللی نه وای په تا کاشکی   تېرشه په تالاش کښې

❀ ❀ ❀

حال نه دی بیرون زما   وګوره لړمون زما
جوش کا په کوګل کښې لکه خښته په سور داش کښې   تیر شه په تالاش کښې

❀ ❀ ❀

سورګل په شین برګ کښې شی   احمد ګل په مرګ کښې شی
ته چه مازدیګر له کوره ځی په شین قماش کښې   تیر شه په تالاش کښې

لنډۍ

په پښتو سندرو کښې يو ډول اشعار شته چه لنډۍ يې بولی، د لنډۍ لمړۍ مسره لنډه او دوهمه اوږده وی، دا ډول اشعار د پښتو په موسيقی کښې ډېره زياته برخه لری ځکه چه د پښتو په هر خوا کښې په بېل وزن او بېل آهنګ ويل کېږی مګر هر آهنګ ئې جذاب او له سوزه ډك وی چه اورېدونکی ئې ارو مرو له تاثير لاندی راځی. په دغو ټولو اوزانو کښې چه د لنډۍ دپاره پيدا شويدی تيرائی وزن ډېر شهرت موندلی او زيات موثر دی. لنډۍ علاوه پدی چه په يو مؤثر او سوزناك لحن ويل کېږی او د آهنګ په لحاظ زيات تاثير لری د مضمون او مفهوم په اعتبار هم د پښتو په لوړو او عالی ادب کښې ښه ځای لری او د فصاحت او بلاغت زور او قوت پکښې ليده شی اکثره لنډۍ داسی دی چه په پښتنو کښې د ملتونو په ډول ويل کېږی او (حکم و امثال) ورته ويلی شو، ډېر مطالب شته چه د يوی لنډۍ په ويلو د کناياتو په ډول ادا کېږی او له صراحت نه اولی بلل کېږی. په لنډيو کښې که څه هم ځينی داسی وی چه د سوال و جواب په ډول د مين او مينې له خوا ويلی شوی وی او د مضون تسلسل پکښې ليده شی مګر عموماً يوه لنډۍ له بلی نه په مضمون کښې جلا دی او په هره لنډۍ کښې يوه خبره تمامه شوی وی. په لنډيو کښې ساده ګی او له عمومی ذهن او تخيل سره موافقت، اولسی تعبيرات او ځنی نور صفتونه موجود دی چه د لنډيو خوند ئی ډېر زيات کړيدی او په هر چا باندی ښې لګېږی د مثال په ډول دا يوه لنډۍ وګورئ! چه يوه مينه د خپلی مينی د زياتوالی په اظهار کښی وائی:

د مينی تول مـو سـره وکه   زه يولوټه په يار زياته وختمه

پدی لنډۍ کښې دغه ساده. اولسی تعبير چه يوه لوټه زياته ختل دی دا لنډۍ خوږه کړې او ادبی ملاحت ئې پکښې پيدا کړيدی.

يو بل مين له يوی خوا د عشق جاذبه او د ليلی کشش او له بلی خوا د خلقو تهمتونه او خبری وينی او په داسې موقف کښې درېږی چه نه وړاندی تلی شی او نه بېرته راګرزېدلی شی نو په ډېر ساده ډول وائی:

کـه پسـې ځـم خلـق پـوهېږی   که پسې نه ځم ليلی کړی اشارتونه

❁ ❁ ❁

دا راز مضمون په دغسی ډول ادا کول چه له دېنه زیاته عام فهمی او ساده‌گی پکښې نوره نه ځائیږی د لندی جوړوونکو کار دی او په نورو اشعارو کښې ئی په ډېر ندرت سره موندلی شو.

د دې لامله چه د پښتو لنډی په پښتو سندرو او پښتو ادب کښې لوړ ځای لری او د ملی ادب غوره نمونې پکښې شته یو څه لنډی دلته له یو ځای او بل ځای څخه د انتخاب په ډول را اخلم:

راځـی راځـی چـه لـنډی وایـو — لنډی لابـې دی د یار غم غلطوینه

❀ ❀ ❀

د معشوقو له خولې:

زمـا د لاس ګـوتې د سـرو کـه — زه به دې کور په سرو منګولو ډولومه

❀ ❀ ❀

زمـا د زړه تسـلی وکـه — پس له هغه می په سینه وهه لاسونه

❀ ❀ ❀

کـه دې وطـن راسـره پرېښـود — په سرو منګولو به دې خپې چاپې کومه

❀ ❀ ❀

راشـه قسـم راسـره وکـه — که نازولې مې ساتې درسره ځمه

❀ ❀ ❀

راځـه چـه وتښـتو مینـه — ترشا خبرې به سپین ږیری سپینوینه

❀ ❀ ❀

قلـم دی مـات ګـوتې دی پـری شـی — زما خیـالی اربـل تـه نکـړی تاویزونـه

❀ ❀ ❀

زمـا اشـنا نـادان هلـك دی — چه خولګی ورکړم په صحرا وائی حالونه

❀ ❀ ❀

مـلا آذان تـه بیـره مکـړه — زه د اشنا پـه غېږ کښـې اوس ورولوېدمـه

❀ ❀ ❀

مسـلمانی پـه چـا کښـې نشـته — د لاس بنګـړی مـې خرخـوی مـا ژړوینـه

❀ ❀ ❀

مولا دې بله زېرمه وكه   زما د غاړې اوږی مه كاږه مينه

ما درته نه وې شرمېدمه   د سرې نتكی سره پېزوان مزه كوينه

مباركی راكړئ عالمه   له تهمتو سره خپل يار قبوله كړمه

وار مې د تورو زلفو تير شه   اوس مې په تورو زلفو نه نښلې بازونه

كه مې خداى ښه ساتی كه بده   را ټول به نكړم د سالو سره پلوونه

د كوټې تير رابانده پروت واى   رابانډې نه واى د بی ننګ سړی لاسونه

ښنكه دى خواره كړمه خدايه   چه همسايه مې د خولګی تمه لرينه

خلق جوړه جوړه ويديږی   زه كم نصيبه يار په خوب لانه وينمه

خداى به دى بيا راته محتاج كړی   كه په لنډی زنه مې ووهل خالونه

چه زه كور نه يم ته رامشې   تا له به كور په بنو خوك جارو كوينه

جبل وهه دنيا پرسته   زما د ناز خندا دی هېره شوه مينه

تينګه مې مه نيسه په غيږ كښې   سبا به بوی د لونګين در ځنی ځينه

له مانه ته ښه ئې چلمه   چه جانان خوله دربانډې ږدی دواړه لاسونه

په نصيب خپل همزولی راكړی   كه نيستی راغله په خندا به ئی تېرومه

په متيز توب درسره نه ځم   په پاكه مينه درسره يم خو چه يمه

په غم كښې تا نه كمه نه يم   كم عقله نه يم چه به كلی خبرومه

پرېږده چه تور شامار مې وخوري　　　په پاړوګر جانان زه ډېره نازېدمه

❀ ❀ ❀

اشنا مې وړی رانه تللی　　　چه دسترخان لره ورځم ژړا راځینه

❀ ❀ ❀

سترګی مې تا ته تورولی　　　چه ته رانغلی په سرو اوښکوئی مینځمه

❀ ❀ ❀

څوك به دی مړ کړی ښکلی یاره　　　پردی برستنی جګوی شمېرې خالونه

❀ ❀ ❀

که مې د یار ګوتې په لاس وای　　　ما به له ټولو نجونو پورته وړه لاسونه

❀ ❀ ❀

بنګړی مې ستا په کټ کښې مات شوه　　　که مړنی ئی اوس مې ډك کړه مړوندونه

❀ ❀ ❀

په خوب ویده به دې راویښ کړم　　　یاره زما د لاس بنګړی راغلی دینه

❀ ❀ ❀

که په سلام مې خوشحالیږې　　　زه به دا سری منګولی تل په تندی ږدمه

❀ ❀ ❀

زما هر وخت تا ته سلام دی　　　چه در په یاد شوم زما اخله سلامونه

❀ ❀ ❀

د جنازې بازومی نیسه　　　که سپینه خوله مې په راستی درکړی وینه

❀ ❀ ❀

لالیه راشه چه خوله درکړم　　　زمونږ په کلی کښې مرګوده مړه بشمه

❀ ❀ ❀

پاس د اسمان ستورو ته ګوره　　　په تا مې دومره دی د سپینې خولی پورونه

❀ ❀ ❀

که مې پخپل یار کښې وفا وای　　　زه به د بل یاری ته ولی پخسېدمه

د ورځـــی تـــوری ســـتړگی ګـــرزم — د شـپې پـه لپـو لپـو اوښـې تویومـه

❀ ❀ ❀

اوبـــه د کـــوز ګـــودر خـــوږې دی — زه د اشـنا دپـاره برګــودر تـه ځـمـه

❀ ❀ ❀

زمـــا ســـالو کښـــې ګرمـــی کېـــږی — پـه زړه ظـالم اشـنا مې اورتـه کشوینه

❀ ❀ ❀

اختــــــر د واړو مبــــــارك شــــــه — زه به خپل سره لاسونه يار ته ورکومه

❀ ❀ ❀

خلـــــق دی وائـــــی تهمتونـــــه — زه د اشنا پـه غېږ کښې چا ليدلی يمه؟

❀ ❀ ❀

ريبـــــاره ورشـــــه ورتـــــه وايـــــه — کـه د بـديو زور لـرې درسـره ځمـه

❀ ❀ ❀

برائـــــی چېـــــری وی يتيمـــــه! — چه شا ليلا په سپينه خوله کړه خيراتونه

❀ ❀ ❀

پـه ځـان مـين ئـی پـه مـا نـه يې — ياری په داسی مينو نه کيږی مينه

❀ ❀ ❀

تــر مســتانه يــار خــو مــی جــارکی — چه تش ديدن ته ئی خپمې وهلی دينه

❀ ❀ ❀

خاونـــده بيـــا دی ماســـختن کـــه — چه نارضا کېږ ته می ريږدی اندامونه

❀ ❀ ❀

روکـی چـه سپور شـی د خپل کـور شـی — لالـی دی سپور شی چه سپره وريسی ځمه

❀ ❀ ❀

زمـــا جانـــان دی راســـره وی — پـه مـادی تيـری لـه ميـرو راچلوينـه

❀ ❀ ❀

اميـــره ســـتا نـــوکران ډېـــر دی — د سپينې خولی نوکرا پرېږده چه راځينه

❀ ❀ ❀

یار مې په سرو لاسو مین دی
ځکه نکریزی پخپل کور کښې شنی کومه

❁ ❁ ❁

ګوتی بنګړی د دنیا دود دی
زه له نښتمنه یاره نه غواړم دودونه

❁ ❁ ❁

زه دی په دوه و کښې کړم خدایه
چه د پلار کور کړم که له یاره سره ځمه

❁ ❁ ❁

هغه ساعت به لوی قیامت وی
چه زوړ سړی په چتې واچوی لاسونه

❁ ❁ ❁

تر دی خروړی سپی راتېرشه
تر دی ملالی خولی به زه در تېره شمه

❁ ❁ ❁

خاطر دی ډېر راباندی ګران دی
زه په ملاله خولګۍ نه پرېدم لاسونه

❁ ❁ ❁

دا پېغلتوب مې دی غم دود کړی
خیالی ځوانان راپسی مری خونکاره شومه

❁ ❁ ❁

زړه دی زمونږ له کوره ویسه
مونږ کره نشته د مینو زړو ساتنه

❁ ❁ ❁

توره بلایم نور څه نه یم
په یار مې خاوری اړوی هېڅ نه کېږمه

❁ ❁ ❁

ته د اختر په سهار راشه
زه به دراوزم توری سترګی سره لاسونه

❁ ❁ ❁

هلکه مری که پاته کېږی
دا مې دستور دی نری سترګی تورومه

❁ ❁ ❁

سترګی کجکول کړه دیدن واخله
ملنګه یاره په بانه راغلی یمه

❁ ❁ ❁

د مینو له خوا:

په ګودر ښه بلا لګېږی؟   چه کښر ورور دی بدرګه درسره ځینه

❀ ❀ ❀

د شپې په خوب کښې ګلان وینم   د لیلی مینه می په ګلو ګرزوینه

❀ ❀ ❀

خال دی واهه خبر دی نکړم   ناغه به راکړی د سرکو شونډو سرونه

❀ ❀ ❀

که په صورت درنه جدایم   اروا می ستا په کټ منګولی لګوینه

❀ ❀ ❀

له پاسه سره لستونی راغله   د بام په سر ورته پېریانو ونیومه

❀ ❀ ❀

که ستا د سترګو اشارت وی   په موزیکی به درته سره کړم دېوالونه

❀ ❀ ❀

ستا په نتکۍ کښې شیطان ناست دی   هره شیبه می ستا خولګۍ ته لمسوینه

❀ ❀ ❀

په ګورد سرو سالو ښکاره شه   ما وی دی تورو اوبو اور واخست مینه

❀ ❀ ❀

ژړا می نه ده په چا ګرانه   خوشی ګریوان په اوښکو ښله لمدومه

❀ ❀ ❀

زړه می د تاسی کور کښې پرېښود   مور ته دی وایه چه پری نکړی منتونه

❀ ❀ ❀

زړګی می تاسی کړه هېر شه   خور به دی ځای جارو کوی مونده به ئی کړینه

❀ ❀ ❀

اول دی لاپې دیاری کړی   اوس دی کټکی د مور له ښنګه ګرزوینه

❀ ❀ ❀

که دنیا ئی شرمو نه نه وای   تا به منګی وو ړ زه به تش درسره تلمه

❀ ❀ ❀

هر راز لنډۍ:

خدایه بې دردوته درد ورکړې ... چه د دردمنو له احواله خبر شینه

❀ ❀ ❀

زما سلام په هغو وایه ... چه د ماښام ډوډۍ له اوښکو سره خورینه

❀ ❀ ❀

په خوله به جنګ دسره وکړم ... د زړه کوځې به درنه ولې بېلومه

❀ ❀ ❀

ټپس د باز په نرخ خرخیږی ... زه په دغه بازار سودا کله کومه

❀ ❀ ❀

خندا له تا سره جوړیږی ... ماته پراته دی په څولۍ څولۍ غمونه

❀ ❀ ❀

د ازادۍ په لار کښې مړ شې ... چه جنازه دی د اسمان ملکی وړینه

❀ ❀ ❀

مسلمانی په چا کښې نشته ... مرور ګرزم څوك مې نه پخلا کوینه

❀ ❀ ❀

زما د ګور مړی یادیږی ... ما ګور ګټۍ کړی چه قبرونه لټومه

❀ ❀ ❀

خاونده غبرګ بچی ئی مړه کی ... چه یو اشنا له بل اشنا نه بېلوینه

❀ ❀ ❀

د توتی هسی خولګۍ سره ده ... د باغ ګلونه ټول بورا خوړلی دینه

❀ ❀ ❀

سلام دی راغی ته رانغلې ... وابه دی نخلم بی دیدنه سلامونه

❀ ❀ ❀

د زړګی حال ویلی نشم ... لکه خوله پټی تنور بلی لمبې خورمه

❀ ❀ ❀

د دلالانو بچی مړه کی ... د ګلو لښتی په موزیانو زړوینه

❀ ❀ ❀

د لاله فکر پکښې وکړه ... چه شال شړی سره یو ځای نکړی مینه

❀ ❀ ❀

دا به له مانه پوره نشی ... چه هر ساعت دی په جرګو پخلا کومه

❀ ❀ ❀

وربل دی جوړ په غنم لوکه
زه خوار به لوکړم که به ستا نندارہ کړمه

په ګودر ګښی ونې کېږده
چه شا ليلا منګی په سیوری ږکوینه

په دهقانی باندې زور وکړئ
سپينې پايخی د زرو څلی ورانوینه

په صبر صبر پوره نشوه
سبا می نيت دی بی صبری ته ملاترمه

جنی پخپله ښايسته ده
زرګره ستا په ګاڼه اور پوری کوینه

جلی وره د ياری نه ده
ناپوهه موری ورته سترګی تورویته

څوك به ئې ولی خاطر نکړی
چه کور کښې سره او سپين لری يا سپين مخونه

چه په دنيا په ښه رانغلی
بيا می د شناختو په سر مه وهه لاسونه

مور ئی په کلی شړومبی غواړی
لورئی چارك اوری په غاړه ګرزوینه

يا خو زما په زړه تياره ده
يا د تمامی دنيا مړه دی مشلونه

زما زړګی د کاوون غر دی
په نورو ګردوی په ما واوری وروینه

سوال به ئی ولی نه قبلیږی
چه تور اوربل په زيارت ږدی سوالونه کړینه

اوښانو بيا غاړی کړی کړی
چه پرې سپرې دی سپينی خولی زیړ پیزوانونه

بی له ديدنه به روغ نشم
که په بارو بارو دی راشی کاغذونه

په بل وطن مې نه لوریږی   که د ځلمیو رسالی درپسې ځینه

❁ ❁ ❁

ولې به نه ژاړم تالاشوم   اشنا زما دیدن ئی نور خلق کوینه

❁ ❁ ❁

غمازه خوار شی مونږ دی خوار کړو   شړی دی لنګ شه څه شکوی پردی شالونه

❁ ❁ ❁

سردی له هری ونې لوړ دی   چناره ولی نه راوړی د خیال ګلونه

❁ ❁ ❁

عالم به ټول په تا مین شی   که دی زما په سترګو ووینی مینه

❁ ❁ ❁

په یارانه کښې زړه سندان که   پکښې پیښیږی د پلکونو ګذارونه

❁ ❁ ❁

نجلۍ په سر دی منګی مات شه   چه دی اوبه شی د سینی د باغ ګلونه

❁ ❁ ❁

نصیبه وسوزی ایری شې   تندیه مات شی په تا څه لیکلی دینه[1]

❁ ❁ ❁

۱:څه لنډۍ له (ملی سندری) واخستل شوی او ځینی لنډۍ ښاغلی (پرهیز) او ښاغلی محمد علی (لونګین) راکړیدی چه د یادولو حق لری.

د شاعرانو قضاوتونه

هوښیارانو ویلی دی چه زر زرگرته ښیه او شعر شاعر ته په عربی کښې هم متل دی چه د فضیلت خاوند صاحب فضل پېژنی، نو که مونږ غواړو چه شعر یا شاعر لږ څه ښه وپېژنو باید د شاعر پوښتنه له شاعر نه وکړو مګر له همعصرو رقیبانونه نه ځکه چه رقابت د حقیقت په مخ پرده غوړوی، او نظر کمزوری کوی. د یوه شاعر په خبرو لکه چه شاعر پوهیږی بل څوك پری هغسی نشی پوهېدای ځکه چه په خبرو پوهیدل او خبری تلل څه آسانه کار نه دی بلکه د چونګښو له توله هم مشکله خبره ده، خبری هر څوك کوی مګر په خبرو هر څوك نه پوهیږی.

دا متل دی چه د ګونګ په ژبه ګونګ پوهیږی او د دردمنو له حاله دردمن خبریږی نو که څوك شاعر نه وی او د شعر په دقایقو پوه نشی عجیبه نه ده.

مونږ په باغ کښې د بلبلو نغمی اورو او خوند هم را کوی مګر نه پوهیږو چه څه وائی، د ګل غوړېدل او خوږېدل وینو مګر دا نشو ویلی چه زړه ئې له خفقانه وچاوده او که له خوشحالۍ ئی د زړه غوټه خلاصه شوه ځکه چه دا د دنیا مرموز اشعار دی او هر یو پری نشی پوهېدلی، څنګه چه په دنیا کښې شاعران او د نغمو خاوندان کم دی دغسی شعر پېژندونکی او په خبرو – پوهېدونکی هم لږ دی.

پدی کتاب کښې کوښش وشو چه شعر او شاعر تر یوه حده وپېژندل شی او دا مقصد هم د ځینو نورو مطالبو په ضمن کښې په کنائی ډول تر یو حده حاصل شی مګر دا کار دومره ګران دی چه ډېر عمر مطالعه او په خبرو کښې ننوتل غواړی.

نو ښه به دا وی چه د څو تنو شاعرانو قضاوتونه هم د پښتو شاعرانو په باب کښې دلته رانقل کړو[۱] او په دغه هنداره کښې هم ځینو شاعرانو ته وګورو چه د نورو شاعرانو په نظر کښې څه مقام او منزلت لری؟ کوم یو د کوم یوه په مقابل کښې غوره ګڼی او د یوه له بل نه څه راز امتیاز کوی؟ خوشحال، رحمان، حمید، عبدالقادر، شیدا، علیخان میرزا، دولت، پیر محمد او نور په څه نظر کتل کیږی او دوی پخپله یو بل ته په څه ډول ګوری او څنګه ئی ستائی د هر یوه نظریه، فکر، قضاوت او حکمیت لاندی بیانیږی.

(۱) خوشحال وائی:

چه لاف وهی د شعر | نن په دا دور دی ډېر
خدای دی نه کا چه به وایم | حال د دویو تېر و بېر

۱: پدې برخه کښې د کابل له مجلی د ښاغلی حبیبی له مقالی د شاعرانو څه اشعار اخستل شویدی.

څوك پاوی څوك نيم پاوی دی (قلنـــدر) پکښـــې نـــيم ســـير
د مـــونږه پـــه حســـاب دی هـيڅ مـی نـه دی واصـل هېـر
بـل دولـت فقيـر درې پـاوه زه تـرې څـو سـر شـاهی تېـر
چه په سرای کښې به پيدا شی پــس لــه قرنــه پــوره ســير

❀ ❀ ❀

د ميرزا ديوان مې ومانده په ګودی مسخره مې ارزانی خويشکی زمند کړ

❀ ❀ ❀

کاظم خان شيدا وائی:

په دا فن کښې څو اشخاص دی ډېر زمونږ خاندان خاص دی
يـو ميـرزا دولـت واصـل هـم ښـه کـلام لـری حاصـل هـم
د پښـــتو شـــعر معلـــوم و پـه معنـی کښـې کالمعـدوم و
چـه قلـم پـه لاس د خـان شـه مرتـب ئـی لـوی ديـوان شـه
تصـانيف ئـی فـراوان شـول مستند د درست افغـان شـول

❀ ❀ ❀

هـر شـاعر چـه د افغـان دی ريزه چين د خان د خوان دی
خـان ممتـاز د تمـام روه دی بـل اسـتاد د دی ګـروه دی

❀ ❀ ❀

يونس وائی:

حقيقـت ئـې و يـونس وتـه څرګنـد دی ډېر غرور دې پخپل شعر خټك نه کا

❀ ❀ ❀

عليخان وائی:

پښــتنو بــه د ميــرزا شــغل و نکــړو کـه خبر زمـا د شعر پـه مضـمون وای

❀ ❀ ❀

د پیر محمد کاکړ قضاوت:

کـه هـر ځـو وائـي نـازك شـاعران شـعر
ولـی دوی ګڼـی معجـز د رحمـان شـعر

سـوز ګـداز د محبـت يـې مګـر زيـات و
چه سوزان ئی هسی شان کړ بيان شعر

جوړ په شعر کښې رحمان غيب اللسان دی
پـدا ځېـر نشـته هرګـز د انسـان شـعر

تـر مصـراع ئـې ځـار شـه لاړ د مرغلـرو
پـه څـه تـارئې آويختـه کـړ يکسـان شـعر

بل پـه شـعر کښـې هـم سيال د خوشـحال نشـته
که څه درشت دی دا د ده سخندان شعر

کـه ځـوك بحـر مـواج وائـی ورتـه ښـائی
پديوان کښې ئې مونده شی هرشان شعر

هيڅ تر شعر د رحمان به څه کم نه وی
ومنصف ته د ختېك خوشحال خان شعر

لکـه شـعر دی د ده پـه پښـتنخوا کښـې
بل به کم وی پدا وخت د افغان شعر

بيـا رنګـين شـعر بيـان عبـدالقادر کـړ
د اشرف دی هم تر ده نه سوزان شعر

پـس لـه دويـه موشـګاف عبدالحميـد دی
چـه ئـی ووې ښـه نـازك نکتـه دان شـعر

د ميـرزا شـعر بـه جـوړ و، ولـی دريغـه
پـه وحشـی الفـاظو ده کـړ ويـران شـعر

د مشـهورو شـاعرانو حـال مـې ووی
نـه و، مـا وتـه د نـورو عيـان شـعر

باريـك بـين لـره کمـال د شـعر ښـه دی
جـوهر دار به ئی کړی تيغ د زبان شعر

هـر بـی آب پـه آب د شـعر آبـدار کېـږی
هـم زما د دردمـن زړه دی درمـان شعر

چه انصاف زه پير محمد کړم لافی نکړم
پـه هـم عصرو کښـې مـی خـوښ دی د ځـان شعر

❀ ❀ ❀

د ميرزا حنان رايه:

شـاعران د پښـتنو ډېـر دی تـر سـل
خـو بـه کـړم درتـه معلـوم زه پـه ويـل

يـو ميـرزا ميرخـان دولـت د علـم کـان و
د سـلوك شـعر ئـی کـړی دی افضـل

بل اخوند میاداد د عشق په میومست و
ښـه شـيرين الفـاظ ويلـی دی واصـل

بـل رحمـان سـړبنی د پېښـور دی
د پشـتو يـی غـزل بـه دی يـو تـر بـل

د خوشحال ختېك ويل کل نصيحت دی
پـه ظـاهر ئـې مسـخری بولـه بالکـل

بـل عبـدالقادر شـاعر د خوشـحال زويـه
ښه کتاب ئی دی جوړ کړی لکه ګل

بـل حميـد موشـګاف د خيـال پـه شـعر
څـه بـه وايـم ناسـفته درئـی پيـل

علی خان اخوند زاده هم ښه شاعر وو		ښه آبدار درئي له ژبی تویول
ملا حسن آخوند ښه پیر په تلو کان کښي		په ویلو کښي د شعر ډیر اکمل
د آخوند ملا پیر محمد نظم که واوری		هرګفتار ئی دی په مثل د بلبل
جان محمد حافظ کاکړ په نعمت و مدح		سیال ئی نه و په پښتو کښي په ویل
اوس زمونږ د زمانی ملا شمس الدین دی		په تکلیف ئي جوړول مدام غزل
اوس صدیق آخوند زاده ښه شعر وائی		ډیر ښه پوه دی د بیتو په نښلول
ملا جمه په شاعری کښي ډیر استاد وو		په هر بیت سره ئی زړونه سولول
د عیسی آخوند زاده شعر که واوری		آفرین به باندی وائی تل تر تل

د سکوت مهر پر خوله کښیږده حنانه
څه غرض لري د خلقو په ښوول؟

❀ ❀ ❀

د شمس الدین رایه:

که څوك ونیسی په لاس میزان د شعر		په عروض کا سنجیده بیان د شعر
و به نه رسی په شعر له رحمانه		که هر څو کوی هوس افغان د شعر
پس له ده نور موشګاف عبدالحمید دی		باریکی ئی د کلام ده ځان د شعر
درست دیوان ئي له نو خطو ګفتګوی کا		هم ئي واخست له نو خطو شان د شعر
ښه مضبوط شعر بیان عبدالقادر کړ		ځکه دی په پښتانه کښي کان د شعر
په غزل کښي ئي لږ پست و بلند نشته		برابر ئي دی تمام سامان د شعر
علی خان په رنګین شعر که خبر شي		هر غزل ئي دی تنها دیوان د شعر
نه رسیږی د چا لاس د ده تر فکره		هسی شان ئی کړ بلند ایوان د شعر
د خوشحال خټك پر شعر نظر وکړه		بیا څکوی په یوه تار کاروان د شعر
د فقیر میرزا پر شعر ویل نشته		بل به نه وی هسی شان د کان د شعر
په ردیف کښي برابر دی ولی دریغه		بي معنی الفاظ ئی کړی نقصان د شعر
قلندر او د میرا دیوان موجز دی		منتخب ئي څو غزل عیان د شعر
بل شاعر عبدالرحیم د بخارا دی		چه ئی نه وو په ردیف پایان د شعر
پیر محمد کاکړ په شعر کښي نامدار و		یوور قبر لره ده ارمان د شعر

که د واړو شاعرانو حال بیان کړی
نکړی څوك پر شمس الدین ګمان د شعر

❀ ❀ ❀

د عبدالله محزون (قندهاری) نظریه:

د عبدالحمید د ژبی څه تعریف کړم
مونده نشی په پښتو کښې بله ژبه

یو څو کسه شاعران چه د پښتو دی
ته ئی یاد کړه ګوندی زړه شی په خوشتره

د حمید موشګاف خیال وته هوښ کړ
ګوندی شی د ده په جذب تیز نظره

د میرزا حنان د شعر نکتی زده کړه
معلومیږی دی پر ډیرو باندی غوره

د رحمان له شعره بوی د معجزی ځی
مرید ژر کاندی له پیره برابره

بل رحمت داوی کتاب لری دلکشه
ګمان نکړم چه بې څوك لری دفتره

شمس الدین آخندزاده د کلچابات دی
د قلم په شان ئی ژبه ده دوه سره

بل محمد کرم آخند زما استاد وو
. . . .

صدیق صدق ځان له وائی یم د شهر
دا نور واړه اعرابیان بولی دلبره

ملا میران که بیا ګوری بلاوائی
وای بهتریم تر حمید په څو هنره

پختګی د شعر نه شی بی له علمه
فیض الله رنګه امی نه وولـه سره

د آخند ملا پیر محمد هم ښه کتاب دی
ډیر دقیق غزل لری لکه ګوهره

د عبدالکریم غزل می اوریدلی
زړه د ببخه پریکوی لکه خنجره

❀ ❀ ❀

د میر احمد شاه رضوانی قضاوت:

د پښتو ژبی که ډیر دی شاعران
خو په واړو کښې بادشاه دی خوشحال خان

هیڅ حصار نه دی په لوړه په ژوره
نه پوهیږم اباسین دی که طوفان

منظومات ئی دی لړی د مرغلرو
که تسبیح دی د یاقوت او د مرجان

د خوشحال د زړه کترې څه هسی نه دی
چه سیالی به ئی کاندی لعل د بدخشان

فصاحت ئی د کلام په خپل لسان کښې
د حسان بن ثابت دی د سبحان

رزمیات ئی هو بهو د حماسی دی
په عشرت کښې بونواس دی د دوران

په آثار و د قدرت کښې چه را چل شی
ته به وایی چه هو مردی د یونان

په شکوه د اورنګ زیب او د بهرام کښې
فردوسی هم ورته پاتی شی حیران

په پښتو کښې خوشحال خان داسی شاعر دی
لکه وه امرالقیس په عربستان

مقالات ئې واقعی او حسب حال دی
نه فرضی ویل چه کاندی شاعران

تر شیراز خوږو الفاظو ئی رازیږی
ډیر خسرو غندی طوطیان د هندوستان

پس له دی که خوك شاعر و سخندان
نکته سنج نازك خيال شيرين بيان

اول ځوی د خوشحال خان عبدالقادر وه
بل هجری وه چه ئې نوم وه اشرف خان

د هجری طبيعت هاله زور ښکاره کړ
له وطنه چه د کن ته شو روان

د عبدالقادر اشعار که چيری واوری
د اتيا کالو بډا به شی پری ځوان

خيالات د ده څه هسی بلند نه دی
چه به کښېوزی په کمند کښې د اسمان

پس له دوی چه کاظم خان شيدا ګويا شو
چه وو زويه دانشمند د افضل خان

په هوائې هېڅ مارغه د خيال پری نښود
ده چه باز د طبيعت خپل کړ پران

لطافت او نزاکت چه د کلام وه
واړه خدای کړ په نصيب د کاظم خان

هر يو شعر ئې د دېوان انتخابی دی
هر غزل ئې دی تصوير د پرستان

بيا په دور د شاه عالم په سر بن کښې
چه ښکاره شو په جهان عبدالرحمان

موسيقار غوندی ئې هسی نغمی وکړی
چه ئې پوری کړلو اور په کل جهان

تا به وی چه د شيراز خواجه حافظ دی
چه پيدا شو په اولس کښې د افغان

که صوفی که محتسب او که قاضی وه
بی له مانه ټول ئې ګډ کړ په ميدان

بيا په دور د تيمور شاه او دل له واره
ماشوخيلو کښې را وخوت حميد خان

چه ئې ويلل په زور د طبيعت خپل
د الفاظو په ځای ستوری د اسمان

پس له دوی نه زلالی به دی را ياد شی
که دی ولوسته اشعار د عليخان

خو دا ټول مصوران د خيالاتو
مبتلا په خط و خال ؤ د جانان

هيچا ونه کړه په وعظ و نصيحت کښې
هسی شان چه ويل وکړه بابو جان

له دنيا و مافيها به دی زړه تور شی
که ئې واوری ای غافله يو بيان

وه په قدر و منزلت کښې په خپل دور
دا اته واړه په مثل د شاهان

نور د ډول او د سرنا شاعران ډېر دی
رضوانی خو شمارلی استاذان

❁ ❁ ❁